V. İ. Lenin

Kapitalizmin En Yüksek Aşaması

Emperyalizm

AYDINLIK
YAYINLARI

V.İ. Lenin

Kapitalizmin En Yüksek Aşaması
EMPERYALİZM

V. İ. Lenin

Kapitalizmin En Yüksek Aşaması

Emperyalizm

Yalınlaştırılmış Bir Özet

Türkçesi
Erdoğan Başar (Berktay)

AYDINLIK
YAYINLARI

Birinci Baskı: Ağustos 1979

AYDINLIK
YAYINLARI
No: 68

Çeviri
Erdoğan Başar (Berktay)

Yönetim Yeri
Alayköşkü Cad. 12/A Kat: 2
Cağaloğlu - İSTANBUL

Dizgi/Baskı
Kent Basımevi

İÇİNDEKİLER

Bu Çeviri Hakkında Açıklama 7

Erdoğan Berktay *(1921-1976)* 9

RUSÇA BASKIYA ÖNSÖZ 11

FRANSIZCA VE ALMANCA BASKIYA ÖNSÖZ 13

GİRİŞ 21

Birinci Bölüm
ÜRETİMİN YOĞUNLAŞMASI VE TEKELLER 23

İkinci Bölüm
BANKALAR VE ROLLERİ 43

Üçüncü Bölüm
MALİ SERMAYE VE MALİ OLİGARŞİ 63

Dördüncü Bölüm
SERMAYE İHRACI 81

Beşinci Bölüm
DÜNYANIN KAPİTALİST GRUPLAR ARASINDA PAYLAŞILMASI 88

Altıncı Bölüm
DÜNYANIN BÜYÜK DEVLETLER ARASINDA PAYLAŞILMASI 99

Yedinci Bölüm
KAPİTALİZMİN ÖZEL BİR AŞAMASI OLARAK EMPERYALİZM 114

Sekizinci Bölüm
KAPİTALİZMİN ASALAKLIĞI VE ÇÜRÜMESİ 128

Dokuzuncu Bölüm
EMPERYALİZMİN ELEŞTİRİSİ 141

Onuncu Bölüm
EMPERYALİZMİN TARİHTEKİ YERİ 159

BU ÇEVİRİ HAKKINDA AÇIKLAMA

V.İ. Lenin'in **Kapitalizmin En Yüksek Aşaması, Emperyalizm** adlı kitabının bu çevirisi, ilk olarak 1964-1965 yıllarında Erdoğan Başar (Berktay) tarafından, eserin Fransızcası esas alınarak yapılmıştı. Lenin'in kitabındaki tablolar, 1913 yılına kadar olan rakamları kapsıyordu; çevirmen, E. Vange ve L. Mendelsohn' un **Lenin'in Emperyalizm Kitabı İçin Tamamlayıcı Rakamlar** başlıklı çalışmalarında verilmiş olan, 1933 yılına kadarki bilgileri de tablolara eklemişti. Çeviri, Kasım 1965'te Sol Yayınları tarafından kitap haline getirilmişti.

Erdoğan Berktay'ın ölümünden sonra, Marks ve Lenin'den yapmış olduğu çeviriler, ailesi tarafından Aydınlık Yayınlarına bağışlandı. Lenin'in **Emperyalizm**'inin bu baskısı için, Erdoğan Berktay'ın çevirisi, kitabın İngilizcesinin 1933 Londra baskısı ile karşılaştırılarak gözden geçirilmiş, bu arada Varga ve Mendelsohn'dan aktarılmış siyah dizili ek rakamlar olduğu gibi korunmuştur. İlk çeviride yer almayan, Le-

nin'in, kitabın Rusça (1917), Fransızca ve Almanca (1920) baskıları için yazdığı önsözler, kitaba eklenmiştir.

Bu baskıda, Lenin'in kendi dipnotları 1'den 123'e kadar numaralanmış, Aydınlık Yayınlarının notları ise (*) işaretiyle belirlenmiştir.

AYDINLIK

ERDOĞAN BERKTAY

(1921-1976)

1951-1952 Türkiye Komünist Partisi tevkifatı sanıklarından Erdoğan Berktay, bütün hayatı boyunca Şefik Hüsnü'nün devrimci çizgisine bağlı kalmış, zulme boyun eğmemiş, 27 Mayıs hareketinden sonra ülkemizde Marksizmin yayılmasına büyük emeği geçmişti. Daha 1960 sonlarında, İzmir'de bir arkadaşıyla birlikte, yeni dönemin ilk solcu dergisi olan **Yorum**'u çıkardı. Burada gerek Emir Bumin takma adıyla, gerekse imzasız olarak yazdığı yazılarda, halkın anti-emperyalist ve demokratik mücadelesini CHP yönetiminin çizdiği sınırların ötesine götürmeyi amaçladı. Türkiye İşçi Partisi ilk kurulduğunda, mümkün olan en geniş birikimin TİP'te toplanması ve bu partinin doğru bir çizgide ilerlemesi için çaba sarfetti. 1963'ten itibaren **Vatan** gazetesi ile **Sosyal Adalet** dergisine Erdoğan Başar imzasıyla yazdığı yazılarda, Türkiye'nin yarı-sömürge ve yarı-feodal bir ülke olduğunu; sosyalizme giden yolda önümüzdeki adımın milli demokratik devrim olması gerektiğini; bu devrimde, işçi sınıfının, kendi bilimsel düşüncesiyle teçhiz edilmiş siyasi partisi aracılığıyla işçi-köylü temel ittifakına ve gençler, aydınlar, öğretmenler, dar gelirli memurlar gibi

diğer halk kesimlerine önderlik edeceğini savundu. Özellikle geniş köylü kitlelerinin toprak meselesinin devrimci yoldan çözümü için seferber edilmesi üzerinde önemle durdu. TİP'in 1963'te İzmir'de yapılan 1. Kongresi için, Türkiye toplumunun ayrıntılı bir sınıf tahlilini hazırladı. 1965 seçimlerinden sonra Türkiye İşçi Partisine oportünizmin gitgide daha fazla hakim olması üzerine, Erdoğan Berktay bu sefer TİP yönetiminin yanlış çizgisine karşı mücadele eden saflarda yer aldı. Bu revizyonist kliğin Marksist teorinin evrensel ilkelerini, milli demokratik devrimi ve emekçileri devrim yolunda harekete geçirmeyi reddetmesini eleştirdi. Bu eleştirilerinin bir kısmı, gene Erdoğan Başar imzasıyla **Yön** dergisinde yayınlandı. 1967'de çıkmaya başlayan **Türk Solu** dergisinin kurucularından biri olan Erdoğan Berktay, aynı imzayla bu derginin ilk başyazılarını da kaleme aldı. Ancak, bu dergi çevresinde beliren, başını Mihri Belli'nin çektiği darbecilik ve milliyetçilik eğilimlerini onaylamadı. 1967'de Kıbrıs buhranı konusunda Mihri Belli'nin aldığı şoven ve işgal isteyen tutuma kesinlikle karşı çıktı; bundan sonra kendisini bütünüyle çeviri ve araştırma faaliyetlerine hasretti. Başta Lenin'in **Emperyalizm**, Marks'ın **Felsefenin Sefaleti** ve **Ücret, Fiyat ve Kâr** adlı eserleri olmak üzere birçok kitabı dilimize kazandırdı. 1838 Türk-İngiliz Ticaret Sözleşmesinin sosyo-ekonomik gelişmemizde oynadığı kritik role ilk defa dikkat çeken «Feodal Bir İmparatorluktan Bir Yarı-Sömürge Haline Geçiş Süreci» adlı önemli araştırması, 1965'te **Sosyal Adalet** dergisinde; **Sosyalizm Sözlüğü** adlı el kitabı ise Toplum Yayınları arasında yayınlandı.

Emperyalizm kitabının ilk çevirmeni Erdoğan Berktay'ı saygıyla anıyoruz.

AYDINLIK

RUSÇA BASKIYA ÖNSÖZ

Okuyucuya sunulan bu kitapçık, 1916 Baharında Zürih'te yazıldı. Orada zorunlu olarak içinde bulunduğum çalışma koşullarında, doğal olarak, Fransız ve İngiliz kaynaklarının bir kısmından, ciddi ölçüde de Rus kaynaklarından yoksun durumdaydım. Gene de, belli başlı İngiliz eseri olan J.A. Hobson'un **Emperyalizm** adlı kitabından, bu eserin bence layık olduğu olanca titizlikle yararlandım.

Bu kitapçık, Çarlık sansürü göz önünde tutularak yazıldı. Dolayısıyla, kendimi yalnızca olguların tamamen teorik, esas olarak da ekonomik tahliliyle sınırlı tutmakla kalmadım, aynı zamanda siyaset konusundaki birkaç gerekli gözlemi de son derece temkinli bir şekilde, imalarla, Çarlığın, «yasal» bir kitap yazmak için eline kalemi alan bütün devrimcileri benimsemeye zorladığı Ezop diliyle —o uğursuz Ezop diliyle— formüle etmek zorunda kaldım.*

Bu özgürlük günlerinde, kitapçığın, demir bir

* Yunanlı fabl yazarı Ezop'un adından esinlenen «Ezop dili» terimiyle, devrimcilerin «yasal» yayınlarında sansürden kurtulabilmek için başvurdukları üstü kapalı ve dolaylı anlatım biçimi kastedilmektedir. (İng. baskıya hazırlayan)

mengeneyle sıkıştırılıp ezilmiş gibi görünen, sansür yüzünden sakatlanmış olan bu güdük bölümlerini okumak bana çok acı veriyor. Emperyalizmin nasıl sosyalist devrimin arifesi olduğu; sosyal-şovenizmin (lafta sosyalizm, gerçekte şovenizm) nasıl sosyalizmin pratikte tamamen reddedilmesi ve kesin olarak burjuvazinin safına geçiş demek olduğu; işçi hareketindeki bölünmenin nasıl emperyalizmin nesnel koşullarına bağlı olduğu vb. konulardan «köle» diliyle söz etmek zorunda kalmıştım. Ve konuyla ilgilenen okura, yakında çıkacak olan ve yurt dışında 1914-1917 yılları arasında yazdığım yazıları içeren cildi salık veririm. Gene de, bu kitapta 119-120. sayfalardaki* bir bölüme özel bir dikkat gösterilmelidir. Kapitalistlerin ve (Kautsky'nin o kadar tutarsız bir şekilde karşı çıktığı) sosyal-şoven hainlerin ilhaklar konusunda nasıl utanç verici bir şekilde yalan söylediklerini; **kendi** kapitalistlerinin ilhaklarını ne kadar ikiyüzlülükle **gözlerden gizlediklerini**, sansürün kabul edebileceği bir şekilde göstermek için örnek olarak Japonya'yı vermek zorunda kaldım! Dikkatli okuyucu kolayca, Japonya'nın yerine Rusya'yı ve Kore yerine de Finlandiya, Polonya, Kurland, Ukrayna, Kiva, Buhara, Estonya ya da Büyük Rus olmayan halkların oturduğu bölgeleri koyabilir.

Bu kitapçığın, okurun, temel ekonomik meseleyi yani emperyalizmin ekonomik özü meselesini kavramasına yardım edeceğine inanıyorum; çünkü bu incelenmedikçe, modern savaşı ve modern siyaseti kavramak ve değerlendirmek mümkün değildir.

Petrograd, 26 Nisan 1917

---

* Bu baskının 157 ve 158. sayfalarına bakınız.

FRANSIZCA VE ALMANCA BASKILARA ÖNSÖZ

I

Rusça baskıya önsözde belirtildiği gibi bu kitapçık 1916 yılında, Çarlık sansürü gözönünde tutularak yazılmıştı. Şu anda bütün metni yeniden gözden geçirecek durumda değilim; üstelik bunun pek gerekli olduğunu da sanmıyorum. Çünkü bu kitabın esas hedefi, inkar edilemeyecek burjuva istatistik verilerinin özetlenmesi ve bütün ülkelerdeki burjuva bilim adamlarının itirafları temel alınarak 20. yüzyılın başında, yani birinci emperyalist dünya savaşının arifesinde, uluslararası ilişkileri içinde dünya kapitalist sisteminin **genel bir görünümünü** sunmaktı; ve bu hedef bugün de değişmemiştir.

Çarlık sansürü açısından legal olan bu kitap, «dünya demokrasisi» umutlarının ve sosyal-barışçı görüşlerin tümüyle yalan olduğunu açıklamak amacıyla, sözgelişi çağdaş Amerika'da ve Fransa'da, yakın geçmişteki toplu komünist tutuklamalarından sonra komünistler için hâlâ varlığını sürdürebilen en ufak legalite kalıntılarından bile yararlanmak konusunda ileri kapitalist ülkelerdeki birçok komüniste belli ölçüde yararlı olacaktır. Sansür edilmiş bu kitaba ek-

lenmesi gereken en önemli noktaları bu önsözde sunmaya çalışacağım.

II

Kitapta, 1914-1918 savaşının her iki taraf açısından da emperyalist (yani ilhakçı, soyguncu, yağmacı) bir savaş olduğunu kanıtladım; bu, dünyayı paylaşmak için, mali sermayenin «etki alanları»nın, sömürgelerin paylaşılması ve yeniden paylaşılması vb. için yürütülen bir savaştı.

Savaşın gerçek toplumsal ya da daha doğrusu gerçek sınıfsal niteliğinin kanıtları, doğal olarak, savaşın diplomatik tarihinde değil, **bütün** savaşan ülkelerdeki egemen **sınıfların nesnel** durumunun tahlilinde bulunabilir. Bu nesnel durumu ortaya koymak için tek tek örnekleri ve verileri değil (çünkü toplumsal hayatın olağanüstü karmaşıklığı içinde kişinin istediği herhangi bir şeyi kanıtlamak üzere sayısız örnek ya da tek tek veriler seçmesi daima çok kolaydır), **bütün** savaşan ülkelerdeki ve **bütün** dünyadaki ekonomik hayatın **temeli** ile ilgili olan **bütünsel** verileri ele almak gerekir.

1876 ile 1914 yılları arasındaki dönemde **dünyanın paylaşılmasını** (Altıncı Bölüm) ve 1890-1913 yıllarında bütün dünyadaki **demiryollarının** dağılımını (Yedinci Bölüm) anlatırken verdiğim rakamlar işte bu türden, reddedilmesi olanaksız özetlenmiş verilerdir. Demiryolları kendi içlerinde kömür, demir ve çelik gibi temel kapitalist sanayi kollarını birleştirirler; bunlar, aynı zamanda uluslararası ticaretin ve burjuva-demokratik uygarlığın gelişmesinin en çarpıcı göstergesidirler. Kitabın daha önceki bölümlerinde, de-

miryollarının büyük çaplı sanayiye, tekellere, sendikalara, kartellere, bankalara ve mali oligarşiye nasıl bağlandığını ortaya koymuştum. Demiryollarının eşit olmayan dağılımı, bunların eşit olmayan gelişmesi, bize, bugünkü dünya tekelci kapitalizminin bir bilançosunu vermektedir. Ve bu bilanço, **böyle** bir ekonomik sistemde, üretim araçları üzerinde özel mülkiyet var olduğu **sürece** emperyalist savaşların tamamen kaçınılmaz olduğunu kanıtlamaktadır.

Demiryollarının inşası basit, doğal, demokratik, kültürel ve uygar bir girişim gibi görünür; bu, kapitalist köleliğin yüzünü gizlemeleri için beslenen burjuva profesörlerinin ve dar kafalı küçük burjuvaların görüşüdür. Oysa gerçekte, bu girişimleri binlerce ayrı noktadan genel olarak üretim araçlarındaki özel mülkiyete bağlayan kapitalist ipler bu demiryolu yapımını, sömürgelerdeki ve yarı-sömürgelerdeki **bir milyar** insan, yani yeryüzünün nüfusunun yarıdan fazlasını oluşturan bağımlı ülkelerdeki insanlar için ve aynı zamanda «uygarlık» ülkelerindeki kapitalizmin ücretli köleleri için bir baskı aracı haline getirmiştir.

Küçük mülk sahibinin emeğine dayanan küçük mülkiyet, serbest rekabet, demokrasi; yani kapitalistlerin ve onların basınının işçileri ve köylüleri aldatmak için kullandıkları bütün sloganlar geçmişe aittir.

Kapitalizm, dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun bir avuç «ileri» ülke tarafından mali boyunduruk ve sömürgeci baskı altına alındığı evrensel bir sisteme dönüşmüştür. Ve bu «ganimet», **kendi** ganimetlerini paylaşmak için yürüttükleri **kendi** savaşlarına bütün dünyayı sürükleyen dişine kadar silahlanmış iki ya da üç güçlü yağmacı (Amerika, İngiltere, Japonya) tarafından paylaşılmıştır.

III

Monarşist Almanya tarafından dayatılan Brest-Litovsk Barışı ve daha sonra Amerika ve Fransa gibi «demokratik» cumhuriyetler ve «özgür» İngiltere tarafından dayatılan çok daha vahşi ve iğrenç Versay Barışı, hem emperyalizmin kiralık kalemlerini hem de kendilerini barışçı ve sosyalist olarak adlandırmalarına rağmen «Wilsonizm»e övgüler düzen ve emperyalizm altında barışın ve reformların gerçekleşebileceğini savunan küçük burjuva gericilerini teşhir ederek insanlığa büyük bir hizmette bulundu.

Ganimetten hangi mali soyguncular grubunun —İngilizlerin mi yoksa Almanların mı— aslan payını alacağını belirlemek için yapılan savaşın geride bıraktığı yirmi-otuz milyon ölü ya da sakat ve yukarıda sözünü ettiğimiz iki «barış anlaşması», burjuvazinin aldattığı ezilmiş, baskı altına alınmış ve kandırılmış olan milyonlarca insanın gözünü eşi görülmedik bir hızla açmaktadır. Böylece savaşın yol açtığı evrensel yıkım içinden, geçireceği aşamalar ne denli uzun ve zorlu olursa olsun proletarya devrimi ve onun zaferinden başka bir şekilde sonuçlanamayacak olan dünya çapında bir devrimci bunalım doğmaktadır.

Genel olarak savaşın değil de (savaşlar türlü türlüdür, bunların arasında devrimci savaşlar da vardır), en nihayet 1914 yılında patlak veren savaşın 1912'de bir değerlendirmesini yapan İkinci Enternasyonalin Basle Manifestosu, şimdi, İkinci Enternasyonal kahramanlarının utanç verici iflasını ve ihanetini belgeleyen bir anıt olarak durmaktadır.

İşte bu yüzden bu Manifesto metnini bu baskının ekleri arasına alıyor* ve okurun dikkatini tekrar tek-

* Basle Manifestosu bu baskıya alınmamıştır.

rar, İkinci Enternasyonal kahramanlarının, Manifesto'nun yaklaşmakta olan savaş ile proletarya devrimi arasındaki bağlantıyı açık ve kesin bir şekilde ortaya koyan bölümlerinden, tıpkı bir hırsızın hırsızlık yaptığı yere gitmekten kaçınması gibi, dikkatle kaçındıkları gerçeğine çekmek istiyorum.

IV

Bütün ülkelerdeki «en önde gelen teorisyenler» ve İkinci Enternasyonalin liderleri (Avusturya'da Otto Bauer ve takımı, İngiltere'de Ramsay MacDonald ve diğerleri, Fransa'da Albert Thomas vb. vb.) ve bir yığın sosyalist, reformist, pasifist, burjuva demokratı ve rahip tarafından temsil edilen uluslararası ideolojik akımın, «Kautskicilik»in eleştirisine bu kitapta özel bir önem verilmiştir.

Bu ideolojik akım, bir yandan, İkinci Enternasyonalin çürümesinin ve dağılmasının bir ürünü, diğer yandan da tüm hayat şartları yüzünden burjuva ve demokrat önyargıların tutsağı olan küçük burjuvazinin ideolojisinin kaçınılmaz bir meyvasıdır.

Kautsky'nin ve benzerlerinin savunduğu görüşler, bu yazarın özellikle Bernstein, Millerand, Hyndman, Gompers, vb'nin sosyalist oportünizmine karşı verdiği mücadelede savunduğu Marksizmin devrimci ilkelerinin tümüyle reddedilmesini ifade etmektedir. İşte bu yüzden bugün bütün dünyada «Kautskiciler»in siyasi eylem alanında aşırı oportünistlerle (İkinci ya da Sarı Enternasyonal aracılığıyla) ve burjuva hükümetleriyle (sosyalistlerin yer aldığı burjuva koalisyon hükümetleri aracılığıyla) birleşmiş olmaları yalnızca bir rastlantı değildir.

Genel olarak gittikçe gelişen dünya proleter devrimci hareketi, özel olarak da komünist hareket «Kautskiciliğin» teorik hatalarının tahlil edilerek sergilenmesinden vazgeçemez. Hele hiç bir şekilde Marksizm iddiasıyla ortaya çıkmayan ama tıpkı Kautsky ve takımı gibi emperyalizmin çelişmelerinin derinliğini ve kaçınılmaz olarak yol açtığı devrimci bunalımı gözlerden gizlemeye çalışan pasifizm ve «demokrasi» akımlarının dünyada hâlâ çok yaygın olduğu bir durumda bu daha da zorunlu olmaktadır. Bu akımlara karşı mücadele etmek, burjuvazinin aldattığı küçük mülk sahiplerini ve şu ya da bu ölçüde küçük burjuva hayat şartları içine sokulmuş bulunan milyonlarca emekçiyi burjuvaziden koparark kendi safına kazanması gereken proletarya partisinin vazgeçilmez görevidir.

V

«Kapitalizmin Asalaklığı ve Çürümesi» başlığını taşıyan Sekizinci Bölüm konusunda da birkaç şey söylemek gerekiyor. Kitapta daha önce belirtildiği gibi sabık «Marksist» ve şimdi de Kautsky'nin silah arkadaşlarından ve Alman Bağımsız Sosyal-Demokrat Partisinin burjuva reformist siyasetinin baş temsilcilerinden biri olan Hilferding, bu konuda **samimi** olarak pasifist ve reformist olan İngiliz Hobson'a göre daha geri bir adım atmıştır. Bütün işçi sınıfı hareketi içindeki uluslararası bölünme şimdi iyice açığa çıkmış durumdadır (İkinci ve Üçüncü Enternasyonal). İki akım arasında silahlı mücadelenin ve iç savaşın sürdüğü gerçeği de ortadadır: Rusya'da Menşeviklerin ve «Sosyalist Devrimcilerin» Bolşeviklere karşı Kolçak ve Denikin'i desteklemeleri; Almanya'da Scheidemann,

Noske ve yandaşlarının burjuvazi ile işbirliği halinde Spartakistlere karşı mücadele etmesi; aynı şeyin Finlandiya, Polonya, Macaristan vb'de görülmesi. Bu dünya çapındaki tarihi olgunun ekonomik temeli nedir?

Bunun temeli, tam da kapitalizmin en yüksek tarihi gelişme aşamasına, yani emperyalizme özgü olan asalaklık ve çürümedir. Bu kitapta ortaya koduğu gibi kapitalizm, bugün bütün dünyayı «kupon kesme» yoluyla soyup soğana çeviren **bir avuç** (yeryüzü nüfusunun onda birinden azını; en «geniş» ve esnek bir tahminle de beşte birinden azını oluşturan) olağanüstü zengin ve güçlü devleti öne çıkarmıştır. Savaş öncesi fiyatlara ve savaş öncesi burjuva istatistiklerine göre, sermaye ihracı yılda 8-10 milyon frank gelir getirmekteydi. Bugün bu miktar kuşkusuz daha fazladır.

Bu kadar büyük **aşırı kârlarla** (çünkü bu kârlar, kapitalistlerin «kendi» ülkelerinin işçilerinden elde ettikleri kârın çok üzerindedir) işçi liderlerini ve işçi aristokrasisinin üst tabakasını **satın almanın mümkün olduğu** açıktır. Ve «ileri» ülkelerin kapitalistleri onları açık ya da gizli, dolaylı ya da dolaysız binbir çeşit yolla satın almaktadırlar.

Hayat tarzları, ücretlerinin miktarı ve dünya görüşlerinin tümü açısından küçük burjuva niteliği taşıyan bu burjuvalaşmış işçiler tabakası ya da «işçi aristokrasisi» İkinci Enternasyonalin başlıca desteği olmuştur; günümüzde de **burjuvazinin başlıca toplumsal** (askeri değil) **desteğidir.** Çünkü onlar **burjuvazinin işçi sınıfı** hareketi **içindeki** gerçek **ajanları**, kapitalist sınıfın işçiler içindeki kahyaları, reformizmin ve şovenizmin gerçek taşıyıcılarıdır. Proletarya ile burjuvazi arasındaki iç savaşta kaçınılmaz olarak ve hiç

de az olmayan bir sayıda, burjuvazinin yanında, «Komüncü»lere karşı «Versaycı»ların yanında saf tutarlar.

Bu olgunun ekonomik kökleri kavranmadıkça ve siyasi ve toplumsal önemi değerlendirilmedikçe komünist hareketin ve yaklaşmakta olan toplumsal devrimin pratik sorunlarının çözümünde bir adım bile ileri atmak mümkün değildir.

Emperyalizm, proletaryanın toplumsal devriminin arifesidir. Bu gerçek, 1917'den bu yana dünya ölçüsünde doğrulanmıştır.

6 Temmuz 1920 N. Lenin

GİRİŞ

Son on beş-yirmi yıl içinde, özellikle 1898 İspanyol-Amerikan Savaşından ve 1899-1902 İngiliz-Boer Savaşından beri, iki yarım kürenin iktisadi ve siyasi edebiyatı, içinde yaşadığımız çağı anlatmak için «emperyalizm» terimini gittikçe daha fazla benimsemiş bulunuyor. 1902 yılında İngiliz iktisatçısı J. A. Hobson'un kitabı **Emperyalizm,** Londra ve New York'ta yayınlandı. Görüş açısı, burjuva sosyal reformizmi ve sosyal barışçılık —ki, özü itibariyle eski Marksist K. Kautsky'nin şimdiki görüş açısının aynıdır— olan yazar, emperyalizmin kendine özgü başlıca iktisadi ve siyasi özelliklerinin çok iyi ve kapsamlı bir tanımını veriyor. 1910'da Viyana'da Avusturyalı Marksist Rudolf Hilferding'in eseri, **Mali Sermaye** yayınlandı. Yazarın para teorisinde yaptığı yanlışlığa ve Marksizmi oportünizm ile uzlaştırmak yolunda belli bir eğilim taşımasına rağmen bu eser, kitabın alt başlığı olan, «kapitalist gelişmenin son aşaması»nın çok değerli bir teorik tahlilini yapmaktadır. Gerçekten son yıllarda, özellikle pek çok dergi ve gazete makalesinde ve örneğin 1912 sonbaharında yapılan Chemnitz ve Basel Kongreleri kararlarında, emperyalizm konusunda söylenmiş olan sözler, yukarda adı geçen iki yazarın öne sürdükleri,

daha doğrusu özetledikleri düşüncelerin ötesine pek geçememiştir.

İlerde kısaca ve mümkün olduğu kadar basit bir tarzda, emperyalizmin **başlıca** ekonomik özellikleri arasındaki bağı ve ilişkileri göstermeye çalışacağız. Sorunun ekonomik olmayan yönlerini, ele alınmaya değer oldukları halde, inceleyemeyeceğiz.* Başvurulan kaynaklara ve diğer konulara ilişkin notları, bütün okurları ilgilendirmeyebileceği için, kitabın sonuna koyduk.**

---

* «Ekonomik olmayan» sözleriyle Lenin, siyasi demek istiyordu; kitap yasal olarak yayınlanacaktı, bu nedenle Çarlık sansüründen geçebilmesi için bu gibi şeyler çıkarılmıştı. (İngilizce basıma hazırlayanın notu)

** Elinizde bulunan kitapta adı geçen notlar, sayfalardaki yerlerine konmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜRETİMİN YOĞUNLAŞMASI VE TEKELLER

Endüstrinin olağanüstü büyümesi ve üretimin, gittikçe daha büyük girişimler içinde dikkat çekici bir hızla yoğunlaşması süreci, kapitalizmin en ayırdedici niteliklerinden biridir. Çağdaş üretim istatistikleri, bu sürece ilişkin tam ve kesin bilgileri vermektedir.

Örneğin, Almanya'da her 1000 sanayi girişiminde, büyük işletmelerin, yani 50 işçiden fazlasını çalıştıranların sayısı 1882'de üç, 1895'te altı ve 1907'de dokuz idi; ve çalıştırılan her 100 işçiden, bu işletme grupları sırasıyla 22, 30 ve 37 tanesini çalıştırıyordu. Bununla birlikte üretimin yoğunlaşması, işçilerin yoğunlaşmasından daha fazladır, çünkü büyük girişimlerde emek çok daha verimlidir. Buhar makinaları ve elektrik motorları ile ilgili rakamlar bunu ortaya koymaktadır.

Almanya'da terimin geniş anlamında sanayi denilen, yani ticaret, taşıt ve benzerlerini kapsayan kolu ele alırsak, aşağıdaki tabloyu elde ederiz: Toplam 3 milyon 265 bin 623 işletme içinde 30 588'i, yani yüzde 0,9'u büyük işletmedir. Bu girişimler, toplam 14 milyon 400 bin işçiden 5 milyon 700 binini, yani yüzde 39,4'ünü çalıştırır; bunlar toplam 8 milyon 800 bin bu-

harlı beygir gücünün 6 milyon 660 bin, yani yüzde 75,3 ünü ve toplam 1 milyon 500 bin kilovat elektriğin, 1 milyon 200 binini, yani yüzde 77,2'sini kullanmaktadırlar.

Toplam işletme sayısının yüzde 1'inden azı, toplam buhar ve elektrik gücünün **dörtte üçünden fazlasını** kullanıyor! En fazla 5 işçi çalıştıran 2 milyon 970 bin küçük işletme, toplamın yüzde 91'ini meydana getiren küçük işletme, toplam buhar ve elektrik gücünün sadece yüzde 7'sini kullanıyor! On bin kadar çok büyük işletme, her şeydir; milyonlarca küçük işletme ise hiç bir şey.

1907'de Almanya'da bin ve daha fazla işçi çalıştıran 586 kurum vardı. Bunlar, sanayide çalışan işçilerin aşağı yukarı **onda birini** (1 milyon 380 bin) çalıştırırlar ve toplam buhar ve elektrik gücünün **hemen hemen üçte birini** (yüzde 32'sini) kullanırlardı.[1] Daha sonra göreceğimiz gibi nakdi sermaye ve bankalar, bir avuç en büyük girişimin bu üstünlüğünü kelimenin tam anlamıyla daha da ezici kılmaktadır. Yani milyonlarca küçük, orta ve hatta birkaç büyük «patron», gerçekte birkaç yüz milyoner parababasına mutlak olarak bağımlı duruma gelmektedir.

Başka bir ileri çağdaş kapitalizm ülkesinde, Amerika Birleşik Devletleri'nde, üretimin yoğunlaşması daha da hızlıdır. Orada istatistikler sanayiyi kelimenin dar anlamında alır ve işletmeleri yıllık üretim değerlerine göre gruplaştırır. 1904'te, yıllık üretimleri bir milyon dolar ya da daha fazla olan büyük işletmelerin sayısı bin dokuz yüzdü. (216 bin 180 işletmenin yüzde 0,9'u). Bunlar toplam 5 milyon 500 bin işçinin 1 milyon 400 binini, yani toplamın yüzde 25,6'sını çalış-

[1] *Annalen des Deutschen Reichs*, 1911, Zahn, s. 165-169.

tırıyorlar ve üretimleri 14 milyar 800 milyon dolar içinde 5 milyar 600 milyon doları, yani yüzde 38'i buluyordu. Beş yıl sonra 1909'da, yukarıdaki rakamlar şu duruma ulaşmıştı: Toplam 268 bin 491 girişim içinde 3 bin 60 girişim yani yüzde 1,1; 6 milyon 600 bin işçinin 2 milyonunu, yani yüzde 30,5'ini çalıştırıyor; ve 9 milyar dolarlık (toplam 20 milyar 700 milyon doların yüzde 43,8'i) yıllık üretimde bulunuyordu.[2]

Ülkedeki bütün girişimlerin toplam üretiminin hemen hemen yarısını, bu girişimlerin **yüzde 1'i** yapıyordu! Bu 3 bin dev girişim, 68 sanayi kolunu kucaklar. Bundan da anlaşılabilir ki, gelişmesinin belli bir aşamasında bizzat yoğunlaşma, girişimleri doğruca tekele götürür. Çünkü yirmi-otuz kadar dev girişim kendi aralarında kolaylıkla bir anlaşmaya varabilir; diğer taraftan rekabet güçlüğü ve tekele doğru eğilim, bizzat girişimlerin boyutlarından doğar. Rekabetin bu şekilde tekele dönüşümü çağdaş kapitalist ekonominin —en önemlisi değilse de— en önemli olaylarından biridir ve bunu daha ayrıntılı olarak incelememiz gerekir. Fakat önce, karşılaşabileceğimiz bir yanlış anlayışı gidermeliyiz.

Amerikan istatistikleri, sanki her sanayi kolunda bir düzine büyük çaplı girişim varmış gibi 250 sanayi kolunda 3 bin dev girişimden söz ediyorlar.

Oysa durum böyle değildir. Her sanayi kolunda büyük çaplı girişimler yoktur; bundan başka en yüksek gelişme aşamasındaki kapitalizmin çok önemli bir niteliği, güya «üretimin birleştirilmesi», yani tek girişim içinde çeşitli sanayi kollarının gruplaştırılmasıdır. Bu çeşitli sanayi kolları, ya hammaddelerin birbirini izleyen işlenme aşamalarını temsil eder (örne-

[2] *Statistical Abstract of the United States*, 1912, s. 202.

ğin demir cevherinin pik demir haline getirilmesi, pik demirin çeliğe çevrilmesi ve sonra belki de çelik mamülleri imali gibi) ya da biri diğerinin yanında yardımcı bir rol oynar (örneğin hurdaların ya da yan ürünlerin kullanılması, ambalaj malzemesi imali gibi).

Hilferding şöyle diyor: «Birleşme, ticari dalgalanmaları giderir ve bu sebeple birleşmiş girişimler daha istikrarlı bir kâr oranı sağlar. İkinci olarak birleşme, ticareti tasfiye etkisine sahiptir. Üçüncü olarak teknik ilerlemeleri ve bunun sonucunda, 'saf' (yani **birleşmemiş**) girişimlerin elde ettiklerinin üstünde, aşırı kârlar elde edilmesini mümkün kılar. Dördüncü olarak, 'saf' girişimler karşısında birleşmiş girişimlerin durumunu kuvvetlendirir, hammadde fiyatlarındaki düşüşün, mamul madde fiyatlarındaki düşüşten geri kaldığı ciddi buhran devrelerindeki rekabet mücadelesinde onları güçlü kılar.»[3]

Alman demir sanayisindeki «karma», yani birleşmiş girişimler üzerine bir kitap yazmış olan Alman burjuva iktisatçısı Heymann şöyle diyor:

«Saf girişimler, yüksek hammadde fiyatlarıyla düşük mamul madde fiyatları arasında ezilerek yok oluyorlar.»[4]

Böylece şu tabloyu elde ediyoruz:

«Geriye, bir tarafta kendi kömür sendikaları içinde güçlü bir şekilde örgütlenmiş, birkaç milyon ton üretim kapasiteli büyük kömür şirketleri; diğer tarafta kendi çelik sendikalarına sahip olan, kömür madenleriyle sıkı ittifak halindeki büyük çelik fabrika-

[3] Rudolf Hilferding, *Das Finanzkapital*, Viyana, 2. bas., s. 254.

[4] Hans Gideon Heymann, *Die gemischeten Werke in Deutschen Grosseisengewerbe*, Stuttgart, 1904, s. 256, 278.

ları kalıyor. Her biri yılda 400 bin ton çelik üreten, kendi kömür ve demir cevheri üretimleri de aynı oranda geniş olan, yüksek fırınlarının yanı sıra çelik mamulleri de üreten, şirket lojmanlarında yerleşmiş 10 bin işçiyi çalıştıran ve bazen kendilerine ait demiryolları ve limanları bile olan bu dev girişimler, bugün Alman demir ve çelik işletmelerinin tipik temsilcileridir. Ve yoğunlaşma devam etmektedir. Tek tek girişimler, gittikçe daha fazla büyümektedir. Bir veya birkaç farklı sanayi kolundaki, gittikçe artan sayıda girişim, yarım düzine büyük Berlin Bankasının desteklediği ve yönettiği dev girişimler içinde birbirleriyle birleşiyor. Alman maden sanayisinde, Karl Marks'ın yoğunlaşma üzerine öğretisinin doğruluğu kesin bir şekilde kanıtlanmıştır; bu, sanayinin gümrük tarifeleri ve navlun ücretleriyle himaye edildiği bir ülke için geçerlidir. Alman maden sanayisi, kamulaştırma için olgun bir hale gelmiştir.»

Dürüst bir burjuva iktisatçısının, ki öylesini bulmak pek kolay değildir, varmak zorunda kaldığı sonuç budur. Sanayisi yüksek gümrük tarifeleri ile korunduğu için, Almanya'yı özel bir kategori içinde ele aldığına dikkat edilmelidir. Fakat bu durum, sanayinin yoğunlaşmasını ve tekelci fabrikatörlerin kombinalarının, kartellerinin, sendikalarının vb. kurulmasını sadece hızlandırmıştır. Serbest ticaret İngiltere'sinde yoğunlaşmanın, **aynı zamanda**, biraz geç ve belki de başka bir biçimde olmakla birlikte tekelciliğe götürdüğünü tespit etmek son derece önemlidir. Profesör Hermann Levy, İngiltere'nin ekonomik gelişmesinin verilerine dayanan ve **Tekeller, Karteller ve Tröstler** adını taşıyan özel araştırmasında şöyle yazıyor: «İngiltere'de tekel eğilimini doğuran, girişimin büyüklüğü ve teknik düzeyinin yüksekliğidir. Bu bir yönüy-

le, yoğunlaşma hareketi bir kere başladıktan sonra girişim başına yapılması gereken sermaye yatırımının artmasının ve yeni girişimlerin artan miktarda yeni sermaye talebi doğurması yüzünden bunların kurulmasının zorlaşmasının bir sonucudur. Bundan başka (ve bize öyle geliyor ki, bu nokta daha önemlidir) yoğunlaşma süreci temelinde ortaya çıkan dev girişimlere ayak uydurmak isteyen her yeni girişim, öylesine büyük miktarlarda fazla mal üretecektir ki onları elden çıkarması ancak talepte meydana gelecek muazzam bir artış sayesinde mümkün olabilir. Aksi halde, bu fazla, fiyatları, hem yeni girişim, hem de tekelci kombinalar için kârsız olacakları bir seviyeye düşürür.»[5]

Himayeci gümrük tarifeleriyle kartellerin kuruluşunun kolaylaştırıldığı başka ülkelerden farklı olarak İngiltere'de, **girişimcilerin** tekelci ittifakları, karteller ve tröstler, çoğu halde, ancak rekabet halindeki başlıca girişimlerin sayısı «birkaç düzineye» indiği zaman doğarlar. «Burada, yoğunlaşma hareketinin bütün bir sanayi alanında büyük sanayi tekellerinin kurulması üzerindeki etkisi çok açıktır.»[6]

Yarım yüzyıl önce Marks **Kapital**'i yazarken serbest rekabet, iktisatçıların ezici çoğunluğuna bir «tabiat kanunu» olarak görünüyordu. Kapitalizmin teorik ve tarihi bir tahlilini yaparak serbest rekabetin üretimin yoğunlaşmasını doğurduğunu ve bunun da karşılık olarak belli bir gelişme aşamasında tekelciliğe götürdüğünü ispat eden Marks'ın çalışmalarını, resmi bilim, susarak baltalama yoluyla öldürmeye çalıştı. Bugün tekel bir olgu haline gelmiş bulunuyor. İk-

---

[5, 6] Hermann Levy, *Monopole, Kartelle und Trusts*, Jena, 1909, s. 286, 290, 298.

tisatçılar yığınlarla kitap yazarak tekelciliğin çeşitli belirtilerini anlatıyorlar ve bir yandan da «Marksızm yalanlanmıştır» diye koro halinde bağırmaya devam ediyorlar. Fakat İngiliz atasözünün dediği gibi, gerçekler inatçı şeylerdir ve hoşumuza gitsin gitmesin hesaba katılmaları gerekir. Gerçekler gösteriyor ki, kapitalist ülkeler arasında himaye veya serbest ticaret konusundaki farklılıklar sadece tekellerin biçiminde veya beliriş anlarında önemsiz değişikliklere yol açar; ve üretimin yoğunlaşmasının sonucu olarak tekellerin doğuşu, kapitalizmin gelişmesinin şimdiki aşamasının genel ve temel bir kanunudur.

Avrupa için, yeni kapitalizmin eskisinin yerini aldığı tarih, **kesinlikle** söylenebilir: Bu, 20. yüzyılın başlangıcıdır. «Tekellerin kuruluşu» tarihi ile ilgili en son derlemelerden birinde şunları okuyoruz:

«1860 öncesi döneminde tek tek kapitalist tekel örneklerine rastlanabilirdi; bunlarda bugün çok yaygın olan biçimlerin çekirdeklerini görmek mümkündü; ama bütün bunlar şüphesiz kartellerin tarih öncesini temsil eder. Çağdaş tekelciliğin asıl başlangıcı en fazla 1860'lara kadar geri gider. Tekelciliğin gelişmesinin ilk önemli dönemi, 1870'lerin uluslararası sanayi buhranı ile başlamış ve 1890'ların başlangıcına kadar sürmüştür... Meseleyi Avrupa ölçüsünde incelersek, serbest rekabetin gelişmesinin 1860'larda ve 1870'lerde doruğuna ulaştığını görürüz. İngiltere eski usul kapitalist örgütlenmesinin kuruluşunu o zaman tamamladı. Almanya'da bu kuruluş el ve ev sanayisi ile şiddetli bir mücadeleye girmiş ve kendi varoluş biçimlerini yaratmaya koyulmuştu...

«Büyük değişme 1873 çöküntüsüyle, daha doğrusu onu izleyen buhranla başladı. Bu buhran, 1880 başlarındaki zorlukla farkedilebilecek kesintileri ve 1889'

daki olağanüstü sert fakat kısa süreli yükselişiyle birlikte, Avrupa ekonomik tarihinin 22 yılını belirler... 1889-1890 kısa yükselişi esnasında elverişli iş şartlarından faydalanabilmek için kartel sistemine geniş ölçüde başvuruldu. Kötü çizilmiş bir politika, fiyatları, kartellerin bulunmadığı bir durumda olacağından daha yüksek bir seviyeye çıkardı ve hemen bütün karteller mahvoldular. Bunun ardından beş yıl süren başka bir kötü iş ve düşük fiyatlar dönemi geldi; fakat sanayide yeni bir ruh hüküm sürüyordu, buhran artık tabii kabul edilmesi gereken bir şey değil, sadece bir başka yükselişten önceki duraklama sayılıyordu.

«Kartel hareketi ikinci dönemine girdi: Geçici bir olay olmak yerine, karteller ekonomik hayatın temellerinden biri haline geldiler. Birbiri ardından sanayi alanlarını, esas olarak da hammaddeler sanayisini ele geçiriyorlar. Daha 1890'ların başlarında kartel sistemi, —daha sonra kömür sendikasının model alacağı kok sendikasının kuruluşunda— sonradan daha fazla geliştirilmesi pek mümkün olmayan bir kartel tekniği kazanmıştı. İlk defa olarak 19. yüzyılın sonundaki büyük yükseliş ve 1900-1903 buhranı —hiç değilse maden ve demir sanayilerinde— tamamen kartellerin zırhı altında meydana geldi. O sıralarda bu yeni bir şey sayıldığı halde, şimdi ekonomik hayatın geniş alanlarının, genel kural olarak, serbest rekabet alanından uzaklaşmış olması kamuoyunca tabii karşılanıyor.»[7]

Böylece tekellerin tarihindeki başlıca aşamalar

[7] Th. Vogelstein, *Die finanzielle Organisation der kapitalistischen Industrie und die Monopolbildungen;* bkz. *Grundriss der Sozialökonomik,* Tübingen, 1914. Ayrıca bkz. Aynı yazar tarafından yazılmış, *Organisationsformen des Eisenindustrie und der Textilindustrie in England und Amerika,* Leipzig, 1910.

şöyle beliriyor: 1. 1860-1870, serbest rekabetin gelişmesinin en yüksek aşaması, doruğudur; tekelcilik zor farkedilebilir, embriyon aşamasındadır. 2. 1873 buhranından sonra kartellerin geniş bir gelişme alanı vardır; fakat bunlar hâlâ istisnadırlar. Henüz dayanıklı değildirler. Hâlâ geçici bir olgudurlar. 3. 19. yüzyıl sonundaki yükseliş ve 1900-1903 buhranı; karteller bütün ekonomik hayatın temellerinden biri haline gelirler. Kapitalizm emperyalizme dönüşmüştür.

Karteller satış ve ödeme şartları vb. üzerinde bir anlaşmaya varırlar. Pazarları kendi aralarında bölüşürler. Üretilecek malların miktarını ve fiyatlarını tespit ederler. Çeşitli girişimler arasında kârları paylaştırırlar vb.

Almanya'da kartellerin sayısı 1896'da 250 kadardı; 1905'te 12 bin firmanın katıldığı 385 kartelin var olduğu tahmin ediliyordu.[8] Fakat bu rakamların gerçek duruma göre düşük olduğu genellikle kabul edilmektedir. Yukarda andığımız 1907 Alman Sanayi İstatistiklerinden, bu 12 bin çok büyük girişimin bile memlekette kullanılan buhar ve elektrik gücünün yarısından fazlasını kendi denetimleri altında tuttukları anlaşılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde tröstlerin sayısı, 1900'de 185, 1907'de 250 olarak hesaplanıyordu. Amerikan istatistikleri bütün sanayi girişimlerini kişilere ait olanlar, özel firmalara ait olanlar ya da anonim şirketlere ait olanlar diye ayırırlar. Bu sonuncular, 1904'te memleketteki toplam sanayi girişimlerinin yüzde 23,6'sını, 1909'da yüzde 25,9'unu, ya-

[8] Dr. Riesser, *Die deutschen Grossbanken und ihre Konzentration im Zusammenhang mit der Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland*, 4. bas., 1912, s. 148-149; ayrıca bkz. Robert Liefmann, *Kartelle und Trusts und die Weiterbildung der volkswirtschaftlichen Organisation*, 2. bas., 1910, s. 25.

ni dörtte birinden fazlasını oluşturuyordu. Bunlar 1904'te toplam ücretlilerin yüzde 70,6'sını, 1909'da yüzde 75,6'sını, yani dörtte üçünden fazlasını çalıştırıyorlardı. Üretimleri bu iki tarihte 10 milyar 900 milyon dolar ve 16 milyar 300 milyon dolara, yani toplam üretimin yüzde 73,7'sine ve yüzde 79'una ulaşıyordu.

Karteller ve tröstlerin, belli bir sanayi kolundaki toplam üretimin onda 7 veya onda 8'ini ellerinde topladıkları sık görülen bir olaydır. Rhine-Westphalian Kömür Sendikası 1893'te kurulduğu zaman, bölgenin toplam kömür üretiminin yüzde 86,7'sini ve 1910'da artık yüzde 95,4'ünü elinde toplamış durumdaydı.[9] Böylece yaratılan tekeller çok büyük kârlar sağlar ve muazzam ölçüde üretici teknik birimlerin kurulmasına yol açar.

Birleşik Devletler'deki meşhur Standard Oil Company 1900'de kurulmuştu:

«Resmi sermayesi 150 milyon dolardır. 100 milyon dolarlık adi ve 106 milyon dolarlık imtiyazlı hisse senedi çıkardı. İmtiyazlı hisse senetlerine 1900-1907 yılları arasında her yıl ödenen kâr oranları şöyleydi: Yüzde 48, 48, 45, 44, 36, 40, 40, 40; yani toplam olarak 367 milyon dolar. 1882'den 1907'ye kadar 889 milyon dolara yükselen toplam net kârın 606 milyon doları kâr payları olarak dağıtılmış, gerisi yedek sermayeye ayrılmıştı.»[10] «1907'de United States Steel Corporation'ın çeşitli işletmelerinde çalıştırılan işçi ve başka

---

[9] Dr. Fritz Kestner, *Der Organisationszwang. Eine Untersuchung über die kampfe zwischen Kartellen und Aussenseitern*, Berlin 1912, s. 11.

[10] R. Liefmann, *Beteiligungs - und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen*, 1. bas., Jena 1909, s. 212.

hizmetlilerin sayısı 210 bin 180'den az değildi. Alman maden sanayisindeki en büyük girişim olan Gelsenkirchen Maden Şirketi 1908'de 46 bin 48 işçi ve büro hizmetlisi çalıştırıyordu.»[11]

1902'de United States Steel Corporation artık 9 milyon ton çelik üretiyordu.[12] Üretimi, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki toplam çelik üretiminin 1901'de yüzde 66,3'ünü ve 1908'de yüzde 56,1'ini oluşturuyordu.[13] Bu yıllarda demir cevheri üretimi sırasıyla yüzde 43,9 ve yüzde 46,3'tü.

Amerikan Hükümeti Tröstler Komisyonu raporunda şöyle deniyor:

«Tröstlerin rakiplerine üstünlüğü, girişimlerinin büyüklüğünden ve mükemmel teknik donatımlarından ileri gelir. Tütün Tröstü başlangıcından beri bütün gayretlerini el emeğinin yerine büyük ölçüde makinalı çalışmayı geçirmeye vermiştir. Bu amaçla tütün imalatı ile ilgili bütün patentleri satın almış ve bu yolda çok büyük paralar harcamıştır. Bu patentlerin birçoğu başlangıçta işe yaramadı ve tröstün hizmetindeki mühendisler tarafından üzerlerinde değişiklik yapılması gerekti. 1906 sonunda, sadece patent edinme işiyle uğraşmak üzere tröste bağlı iki şirket kuruldu. Aynı amaçla tröst kendi dökümhanelerini, makina atölyelerini ve tamirhanelerini inşa etti. Bu kurumlardan Brooklyn'de bulunan bir tanesi ortalama 300 işçi çalıştırır; burada sigara, püro ve enfiye yapımı, ambalaj ve kutular için gerekli parlak kağıtlar vb. ile il-

---

[11] Aynı eser, s. 218.

[12] Dr. S. Tschierschky, *Kartelle und Trusts*, Göttingen, 1903, s. 13.

[13] Th. Vogelstein, *Organisationsformen*, s. 275.

gili buluşların deneyleri yapılır. Gene burada buluşlar mükemmelleştirilir.»[14]

«Başka tröstler de, geliştirme mühendisleri denilen ve işleri, yeni üretim yöntemleri bulmak ve teknik ilerlemeleri denemek olan kişiler çalıştırır. United States Steel Corporation, teknik verimliliği yükselten veya üretim maliyetini düşüren bütün buluşlar için işçilerine ve mühendislerine büyük ikramiyeler verir.»[15]

Alman büyük sanayisinde, örneğin bu son yirmiotuz yılda çok büyük gelişme kaydetmiş olan kimya sanayisinde, teknik ilerlemenin teşviki aynı yolla yapılır. Daha 1908'de üretimin yoğunlaşması süreci, başlıca iki grup doğurmuştu. Bu gruplar kendi tarzlarında tekel niteliğindeydiler. Bu gruplar önce iki çift büyük fabrika arasında, «ikili ittifak» meydana getirdiler. Her biri 20 ila 21 milyon mark sermayeye sahipti. Bir tarafta Höchst'deki eski Meister Fabrikası ve Frankfurt-am-Main'deki Cassella Fabrikası, öteki tarafta Ludwigshafen'deki anilin ve soda fabrikası ve Elberfeld'deki eski Bayer Fabrikası. Sonra 1905'te bu gruplardan birisi ve 1908'de ötekisi gene başka birer büyük fabrika ile anlaşmaya vardılar. Sonuç iki tane «üçlü ittifak»ın, her biri 40-45 milyon mark sermaye ile, kurulması oldu. Bu «ittifaklar» fiyat ve diğer hususlarda «bir anlaşmaya» varmak için hemen birbirlerine «yaklaşmaya» başladılar.[16]

---

[14] *Report of the Commission of Corporations on the Tobacco Industry*, Washington 1909, s. 266. Dr. Paul Tafel'in şu kitabından alınmıştır: *Die nordamerikanischen Trusts und ihre Wirkungen auf den Fortschritt der Technik*, Stuttgart 1913, s. 48.

[15] Dr. P. Tafel, aynı eser, s. 48-49.

[16] Riesser, adı geçen eser, 3. bas., s. 547 ve devamı. Haziran 1916 tarihli gazeteler, Alman Kimya Sanayisini biraraya toplayan yeni bir dev tröstün kurulduğunu bildiriyor.

Rekabet tekel haline dönüşür. Bunun sonucu üretimin toplumsallaşmasında çok büyük bir ilerlemedir. Özellikle teknik ilerleme ve buluşlar süreci toplumsallaşmış olur.

Bu durum, dağınık ve birbiri ile ilişkisi olmayan ve bilinmeyen bir pazar için üretim yapan fabrikatörler arasındaki o eski serbest rekabetten tamamen farklıdır. Yoğunlaşma öyle bir noktaya varmış bulunuyor ki bir memleketin ve hatta, göreceğimiz gibi, birçok memleketin ya da bütün dünyanın hammadde kaynaklarının (örneğin demir cevheri rezervlerinin) yaklaşık bir hesabını yapmak artık mümkündür. Bu hesaplar sadece yapılmakla kalmıyor, dev tekelci kombinalar bu kaynakları ele geçiriyorlar. Pazarların kapasiteleri de yaklaşık olarak hesaplanmaktadır. Ve kombinalar anlaşarak bunları da kendi aralarında bölüşmektedirler. Vasıflı emek ve en iyi mühendisler tekel altına alınmıştır; ulaştırma araçları, Amerika'da demiryolları, Avrupa ve Amerika'da deniz ulaştırma şirketleri ele geçirilmiştir. Emperyalist aşamasında kapitalizm, üretimin en geniş toplumsallaşmasına doğru gitmektedir. Kapitalistler, iradelerine ve bilinçlerine rağmen, bir çeşit yeni toplumsal düzene, tam serbest rekabet ile tam toplumsallaşma arasındaki geçiş düzenine sürüklenmektedirler.

Üretim toplumsallaşıyor, fakat mülk edinme tarzı özel kalmaya devam ediyor. Toplumsal üretim araçları bir azınlığın özel mülkü olarak kalıyor. Şeklen kabul edilen serbest rekabetin genel çerçevesi olduğu gibi kalıyor, fakat birkaç tekelcinin, nüfusun geri kalan kısmı üzerindeki boyunduruğu yüz kere daha ağır, daha yüklü ve dayanılmaz hale geliyor.

Alman iktisatçısı Kestner «Karteller ile kartellerin dışında kalanlar, (yani kartel dışındaki kapitalist-

ler) arasındaki mücadele» konusuna özel olarak eğilen bir kitap yazmıştır. Eserine **Zorunlu Örgütlenme** adını vermişti, oysa kapitalizmi gerçek yüzüyle tanıtmak için, «Tekelci Kombinalara Zorunlu Boyun Eğme» demeliydi. Tekelci kombinaların günümüzde yürüttükleri en modern ve uygar «örgütlenme» mücadelesinde başvurdukları en son yöntemlerin listesine bir göz atmak öğretici olur:

1. Hammadde sağlanmasını durdurmak («kartele bağlanmaya zorlamak için kullanılan en önemli yöntemlerden biri»); 2. Emek arzını «ittifaklar» (yani kapitalistlerle, işçi sendikaları arasında varılan ve işçi sendikalarının üyelerine yalnız kartelleştirilmiş girişimlerde çalışma izni verilmesini sağlayan anlaşmalar) yoluyla durdurmak; 3. Dağıtımı durdurmak; 4. Ticaret mahreçlerini kapatmak; 5. Yalnızca kartellerle ticaret yapmaları konusunda müşterilerle anlaşma yapmak; 6. Sistemli bir şekilde fiyat kırmak (bu yönteme, «dışarda kalan», yeni tekelcilere boyun eğmeyi reddeden firmaları yıkmak için başvurulur; belli bir sürede malları maliyetlerinin altında satmak için milyonlar sarfedilir; benzin fiyatlarının böylece 40 marktan 22 marka, yani hemen hemen yarı yarıya indirildiği durumlar görülmüştü!); 7. Kredileri kesmek; 8. Boykot.

Artık burada sözkonusu olan, küçük ile büyük, teknik bakımdan gelişmiş ile geri kalmış girişimler arasındaki bir rekabet değildir. Burada, tekelcilerin kendilerine, kendi sultalarına, kendi diktalarına boyun eğmeyenleri boğduklarını görüyoruz. Bu sürecin bir burjuva iktisatçısının zihninde nasıl yansıdığını görelim. Kestner şöyle yazıyor:

«Sırf ekonomik alanda bile kelimenin eski anlamında ticari faaliyetten örgütlü bir spekülasyon faa-

liyetine doğru belli bir kayma yer almaktadır. En büyük başarı artık, teknik ve ticari tecrübesi kendisine müşterinin ihtiyaçlarını en iyi tahmin etme gücünü veren ve uyuyan talebi keşfedip uyarabilen tüccarın değildir; bu başarı, tek tek girişimler ile bankalar arasındaki bağlantı olanaklarını, bunların örgütsel gelişmesini hesap etmeyi veya en azından önceden kestirmeyi bilen spekülasyon dehasına [?!] aittir.»[17]

Daha açık bir deyişle bu demektir ki, kapitalizmin gelişmesinin bu aşamasında meta üretimi henüz «hakim olmakla» ve ekonomik hayatın temeli sayılmakla beraber, aslında baltalanmakta ve kârların büyük kısmı para oyunları yapan «dehalara» gitmektedir. Bu para oyunlarının ve dalaverelerin temelinde toplumsallaşmış üretim yatar; fakat bu toplumsallaşmaya varan insanlığın gerçekleştirdiği çok büyük ilerlemeden yarar sağlayanlar spekülatörler oluyor. «Bu zemin üzerinde» kapitalist emperyalizmin gerici, küçük burjuva eleştirmenlerinin nasıl «serbest», «barışçı» ve «dürüst» rekabete **geri dönmeyi** düşlediklerini ilerde anlatacağız.

Kestner şöyle diyor: «Kartellerin kuruluşundan doğan uzun süreli fiyat yükselmeleri şimdiye kadar sadece önemli üretim araçlarına ilişkin maddelerde, özellikle kömür, demir ve potasyumda gözlenmiş, fakat mamul maddelerde görülmemiştir. Aynı şekilde fiyatların bu yükselişinden doğan kâr artışı, sadece üretim araçları üreten sanayilerle sınırlı kalmıştır. Bu gözleme şunu da eklemeliyiz: Yarı mamulleri değil de hammaddeleri işleyen sanayiler, kartellerin kurulmasıyla mamul madde sanayilerinin zararına, yüksek kârlar biçiminde yararlar sağlamakla kalmamış, aynı

[17] Kestner, adı geçen eser, s. 241.

zamanda, bu ikinciler üzerinde, serbest rekabet döneminde var olmayan bir **egemenlik** de sağlamıştır.»[18]

Altını çizdiğimiz bu kelime, burjuva iktisatçılarının çok gönülsüz ve çok seyrek kabul ettikleri ve başta K. Kautsky olmak üzere oportünizmin bugünkü savunucularının o kadar gayretle savsaklamaya ve bir kenara atmaya çabaladıkları meselenin özünü ortaya koymaktadır. Egemenlik ve onunla birlikte giden şiddet; «kapitalist gelişmenin en son aşaması»nın tipik ilişkileri işte böyledir. Mutlak egemenlik sahibi ekonomik tekellerin kuruluşuyla kaçınılmaz olarak ortaya çıkacak olan ve nitekim ortaya da çıkmış bulunan sonuç budur.

Kartellerin kullandıkları yöntemlere bir örnek daha vereceğiz. Hammadde kaynaklarının tümüne ya da başlıcalarına el koymanın mümkün olduğu yerlerde kartellerin doğuşu ve tekellerin kuruluşu olağanüstü kolay olur. Bununla birlikte hammadde kaynaklarını tamamen kapatmanın imkansız olduğu başka sanayi kollarında tekellerin doğmayacağını sanmak da yanlıştır. Örneğin çimento sanayisi, hammaddelerini her yerde bulabilir. Ama Almanya'da bu sanayi de büyük ölçüde kartelleşmiştir. Çimento fabrikatörleri Güney Almanya, Rhine-Westphalian vb. gibi bölgesel sendikalar kurmuşlardır. Fiyatlar sabit tekel fiyatlarıdır: (Maliyet 180 mark olduğu halde!) bir vagonun satış fiyatı 230 ila 280 marktır. Girişimler yüzde 12 ila yüzde 16 oranında bir kâr payı öderler; ve çağdaş spekülasyon «dehalarının» kâr payı olarak elde ettiklerinin dışında, büyük kârları ceplerine atma yollarını bildikleri de unutulmamalıdır. Böyle kârlı bir sanayide rekabeti önleyebilmek için tekelciler çok çeşitli strateji-

[18] Adı geçen eser, s. 254.

lere başvururlar: Kendi sanayi kollarındaki durumun kötü olduğu konusunda yalan söylentiler yayarlar, gazetelerde «kapitalistler, sermayenizi çimento sanayisine yatırmayınız!» gibi, kimin tarafından yapıldığı belli olmayan uyarılar yayınlanır; nihayet «dışarda kalanların» (sendikaların dışında kalanların) hisselerini satın alırlar ve onlara 60 bin, 80 bin, hatta 150 bin mark «karşılık» öderler[19]. Tekel, rakiplerini «mütevazi» bir bedel ödeyerek satın almaktan onlara karşı Amerikan usulünü izleyerek dinamit «kullanmaya» kadar her türlü yola başvurarak her yerde kendine bir yol açar.

Kartellerin buhranları yok edebileceği fikri, kapitalizmi ne pahasına olursa olsun güzel göstermek için didinen burjuva iktisatçılarının yaydığı bir masaldır. Tersine belli sanayi kollarında yaratılmış olan tekel, bir bütün olarak kapitalist üretimin bağrında var olan anarşiyi çoğaltır ve yoğunlaştırır. Genel olarak kapitalizmin belirgin özelliği olan, tarımın gelişmesi ile sanayinin gelişmesi arasındaki eşitsizlik artar. Büyük Alman bankalarının sanayi ile ilişkisi üzerine en iyi eserlerden birinin yazarı Jeidels'in de kabul ettiği gibi, en fazla kartelleşmiş ve ağır sanayi denen kesimin ayrıcalıklı durumu, diğer sanayi kollarında «daha da büyük bir koordinasyon eksikliğine» sebep olur.[20]

Kapitalizmin en hayasız savunucularından biri olan Liefmann şöyle yazıyor: «Bir ekonomik sistem ne kadar çok gelişmiş olursa, riskli girişimlere ya da yurt dışındaki girişimlere, gelişmek için uzun zama-

---

[19] L. Eschwege, *Die Bank*'da «*Zement*», 1909, cilt 1, s. 115 ve devamı.

[20] Otto Jeidels, *Das Verhaltnis der deutschen Grossbanken zur Industrie mit besonderer Berücksichtigung der Eisenindustrie*, Leipzig, 1905, s. 271.

na ihtiyaç gösteren girişimlere ve nihayet sadece yerel önemi olan girişimlere o kadar çok başvurur.»[21]

Risk artışı, uzun sürede, taşarak yurt dışına vb. akan çok büyük sermaye artışına bağlıdır. Aynı zamanda teknik ilerlemenin aşırı hızı, milli ekonominin çeşitli alanları arasındaki eşitsizlik unsurlarını artırır, anarşi ve buhranlar doğurur. Liefmann şunu kabul etmek zorunda kalmıştır: «İnsanlık herhalde yakın gelecekte, ekonomik sistemin örgütlenişini de etkileyecek olan, daha önemli teknik devrimler görecektir ... (elektrik ve havacılık) ... bu gibi köklü ekonomik değişme dönemlerinde, genel bir kural olarak, spekülasyon büyük ölçüde gelişir».[22]

Her çeşit buhran —en fazla da ekonomik buhranlar, fakat sadece bunlar değil— karşılık olarak, yoğunlaşmayı ve tekelleşme eğilimini çok önemli ölçüde artırır. Daha önce görmüş bulunduğumuz gibi, çağdaş tekelcilik tarihindeki dönüm noktasını belirleyen 1900 buhranının önemi üzerine Jeidels'in aşağıdaki düşünceleri, bu bakımdan son derece öğreticidir:

«1900 buhranı, temel sanayi kollarındaki dev fabrikalarla yan yana bugün artık modası geçmiş kabul edilecek çizgiler üzerinde kurulmuş birçok 'saf' [birleşmemiş] fabrika bulmuştu; bu fabrikalar sanayi yükselişinin doruk noktasında ortaya çıkmışlardı. Birleşmiş dev girişimleri hiç etkilemeyen, ya da çok kısa bir zaman için etkileyen fiyat düşüşü ve talebin azalması, bu 'saf' girişimleri tehlikeye soktu. Bunun bir sonucu olarak 1900 buhranı, 1873 buhranına oranla, sanayinin çok daha büyük ölçüde yoğunlaşma-

[21] Liefmann, *Beteiligungs - und Finanzierungsgesellschaften*, s. 434.

[22] Aynı eser, s. 465, 466.

sı sonucunu verdi. 1873 buhranı da en iyi donatımlı girişimleri seçerek ayıklamıştı. Fakat o zamanki teknik gelişme seviyesi yüzünden bu ayıklanma, buhrandan başarı ile çıkmış olan firmaları tekelci bir duruma getirememişti. Böyle sürekli ve yüksek ölçüde tekel durumu, çok karmaşık teknikleri, her yana uzanmış örgütleri ve sermayelerinin büyüklüğü sayesinde modern demir, çelik ve elektrik sanayilerindeki dev girişimlerde; daha düşük bir ölçüde de makina sanayisinde, maden sanayisinin bazı kollarında ve ulaştırma sanayisinde vb. vardır.»[23]

Tekel! «Kapitalist gelişmenin en son aşaması»nın son sözü budur. Ancak, bankaların oynadığı rolü dikkate almazsak çağdaş tekellerin gerçek gücü ve önemi konusundaki bilgimiz çok yetersiz, eksik ve zayıf olmaktan öteye gidemez.

[23] Jeidels, adı geçen eser, s. 108.

İKİNCİ BÖLÜM

BANKALAR VE YENİ ROLLERİ

Bankaların başlıca ve birincil görevi, ödemelerin yapılmasında aracı olarak hizmet etmektir. Bunu yapmakla aktif olmayan parasal sermayeyi aktif sermayeye, yani kâr getiren sermayeye dönüştürürler. Her çeşit parasal geliri toplarlar ve bunları kapitalist sınıfın emrine verirler.

Bankacılık gelişip az sayıda kurumlar halinde yoğunlaştıkça, bankalar mütevazi aracılar olmaktan çıkıp belli bir ülkenin ve birçok ülkedeki bütün kapitalistlerin ve küçük işadamlarının parasal sermayesinin hemen hemen tamamını ve üretim araçlarının ve hammadde kaynaklarının büyük kısmını emirlerinde bulunduran kudretli tekeller haline gelirler. Çok sayıda mütevazi aracının böyle bir avuç tekelci haline gelmesi, kapitalizmin kapitalist emperyalizme dönüşmesinin temel süreçlerinden birini temsil eder. Bu sebeple her şeyden önce bankacılığın yoğunlaşmasını ele almalıyız.

1907-1908'de her biri bir milyon marktan fazla sermayeli anonim Alman bankalarındaki toplam mevduat 7 milyar marktı. 1912-1913'te ise bu mevduat 9 mil-

yar 800 milyon marka yükselmişti. Beş yılda yüzde 40 artış; ve 2 milyar 800 milyonluk artışın, 2 milyar 750 milyonu, her biri 10 milyon marktan fazla sermayeli 57 banka arasında bölünmüştü. Mevduatın büyük ve küçük bankalar arasında dağılımı şöyledir:[24] [Tablo: 1]

(Tablo: 1) TOPLAM BANKA MEVDUAT YÜZDELERİ

Yıllar	9 Büyük Berlin Bankasında	Sermayeleri 10 Milyon Markı Aşan Diğer 48 Bankada	Sermayeleri 1–10 Milyon Mark Arasında Olan 115 Bankada	Sermayeleri 1 Milyon Marktan Az Olan Küçük Bankalarda
1907–1908	47	32,5	16,5	4
1912–1913	49	36	12	3
1924	54,6	39,3		6,1
1927	59,6	37		3,4
1929	67,5		32,5	
1934	65,5		34,5	

Küçük bankalar içlerinden dokuz tanesi toplam mevduatın hemen yarısını ellerinde toplamış bulunan büyük bankalar tarafından bir kenara atılmaktadır. Fakat burada birçok önemli ayrıntıyı, örneğin çok sayıda küçük bankanın kolaylıkla büyük bankaların kolları haline gelmesini hesaba katmıyoruz. Bundan daha ilerde söz edeceğiz.

1913 yılı sonunda Schulze-Gaevernitz, 10 milyar mark civarındaki toplam mevduatın 5 milyar 100 milyonunun dokuz büyük Berlin bankasında toplandığını hesaplıyordu. Yalnız mevduatı değil fakat toplam banka sermayesini de hesaba katan bu yazar şöyle yazı-

[24] Alfred Lansburgh, *Fünf Jahre deutsches Bankwesen;* bkz. *Die Bank,* 1913, II, no. 8, s. 726-728.

yordu: «1909 sonunda, dokuz büyük Berlin bankası, **kendilerine bağlı bankalarla birlikte** 11 milyar 276 milyon marka, yani toplam Alman banka sermayesinin yüzde 83'üne hükmediyorlardı. Deutsche Bank, **kendisine bağlı bankalarla birlikte** yaklaşık 3 milyar marka hükmeder, Prusya Devlet Demiryolları İdaresinin yanında, eski dünyanın en büyük ve hem de en az merkeziyetçi sermaye birikimini temsil eder.»[25]

«Bağlı» bankalara yapılan atıf üzerinde durmamızın nedeni bunun, çağdaş kapitalist yoğunlaşmanın en önemli ayırdedici çizgilerinden biri olmasıdır. Büyük girişimler, özellikle bankalar, küçüklerini sadece tamamen yutmakla kalmaz, onları kendilerine «bağlar», onlara boyun eğdirir, onları «kendi» grubuna veya, (teknik terimini kullanalım) **kombina'sına** katar; bunu onların sermayesine «katılarak», hisse senetlerini satın alarak veya değişerek, bir kredi sistemiyle onları denetleyerek vb. yapar. Profesör Liefmann çağdaş 'holding ve finansman şirketleri'ni[26] anlatan ve ne yazık ki pek sindirilmemiş ham materyale çok zavallı cinsten «teorik» düşüncelerini eklediği, 500 sayfa kadar tutan büyük bir «eser» yazmış bulunuyor. Bu «holding» sisteminin yoğunlaşma bakımından nerelere vardığı, en iyi, kendisi de bir banker olan Riesser'in büyük Alman bankaları üzerine yazdığı kitapta belirtilmiştir. Fakat onun ortaya koyduğu verileri incelemeden önce «holding» sistemine somut bir örnek vereceğiz.

---

[25] Schulze-Gaevernitz, *Die deutsche Kreditbank;* bkz. *Grundriss der Sozialökonomik,* Tubingen 1915, V. bölüm, II, s. 12 ve 137.

[26] R. Liefmann, *Beteiligungs-und Finanzierungsgesellschaften, Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen,* 1. bas., Jena 1909, s. 212.

Deutsche Bank «grubu», büyük bankacı gruplarının en büyük değilse de en büyüklerinden biridir. Bu gruptaki bütün bankaları birbirine bağlayan başlıca bağları görmek için birinci, ikinci ve üçüncü derecedeki «iştirakleri» birbirinden ayırmak veya, aynı şey demek olan, küçük bankaların Deutsche Bank'a birinci, ikinci ve üçüncü derecede bağlılıkları arasında ayrım yapmak gereklidir. O zaman aşağıdaki tabloyu elde ederiz:[27] [Tablo: 2]

(Tablo: 2) DEUTSCHE BANK'IN İŞTİRAKLERİ

	1. derece	2. derece	3. derece
Daimi olarak	17 bankada	Bu 17 bankadan 9'unun iştirakleri olan 34 diğer bankada	Bu 9 bankadan 4'ünün iştirakleri olan 7 diğer bankada
Belirsiz bir süre için	5 bankada	—	—
Zaman zaman	8 bankada	Bu 8 bankadan 5'inin iştirakleri olan 14 diğer bankada	Bu 5 bankadan 2'sinin iştirakleri olan 2 diğer bankada
Toplam	30 bankada	Bu 30 bankadan 14'ünün iştirakleri olan 48 diğer bankada	Bu 14 bankadan 6'sının iştirakleri olan 9 diğer bankada

Deutsche Bank'a «birinci derecede», «zaman zaman» bağlı olan sekiz banka arasında üç yabancı banka da vardır: Biri Avusturya (Wiener Bankverein) ve ikisi Rus (Sibirya Ticaret Bankası ve Rus Dış Ticaret Bankası). Deutsche Bank grubu doğrudan doğruya veya dolaylı olarak, kısmen veya tamamen, toplam olarak 87 bankayı kapsar; kendisinin ve denetimi altındakilerin toplam sermayesi ise 2-3 milyar mark arasında tahmin edilmektedir.

Böyle bir grubun başında bulunan ve devlet borç-

[27] Alfred Lansburgh, *Das Beteiligungssystem im deutschen Bankwesen;* bkz. *Die Bank*, 1910, I, s. 500 ve devamı.

ları gibi olağanüstü büyük ve kârlı mali işlemleri yönetmek amacıyla kendisinden biraz küçük başka yarım düzine banka ile anlaşmalara giren bir bankanın, yalnızca bir «aracı» olma rolünü çoktan aştığı ve bir avuç tekelcinin birliği haline gelmiş bulunduğu açıktır.

Almanya'da 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında bankacılığın yoğunlaşmasının nasıl hızlı bir şekilde yürüdüğü, Riesser'den kısaltarak aldığımız aşağıdaki rakamlarla gösterilmiştir: [Tablo: 3]

(Tablo:3) ALTI BÜYÜK BERLİN BANKASI

Yıllar	Almanya'daki Şubeleri	Kendisine Bağlı Para Yatırma Gişeleri ve Kambiyo Büroları	Anonim Şirket Olan Alman Bankalarındaki Sürekli İştirakler	Kurumlar Toplamı
1895	16	14	1	42
1900	21	40	8	80
1911	104	276	63	450
1932	449	449	23	841

Burada bütün ülkeyi kaplayan sık bir kanallar şebekesinin, bütün sermayeleri ve bütün gelirleri merkezileştirerek, dağınık binlerce ve binlerce ekonomik girişimi bir tek milli kapitalist ve sonra dünya kapitalist ekonomisine dönüştürerek hızla genişlemesini görüyoruz. Günümüz burjuva ekonomi politiğinin sözcülerinden Schulze-Gaevernitz'in, az önce aldığımız parçada sözünü ettiği «ademi merkeziyet» aslında, eskiden nispeten «bağımsız» olan veya daha iyisi, kesin olarak, yerel olan çok sayıda ekonomik birimlerin, bir tek merkeze boyun eğmesi demektir. Gerçekte bu, dev tekellerin **merkezileşmesi**, rollerinin, önemlerinin ve kudretlerinin artmasıdır.

Daha eski kapitalist ülkelerde bu «bankalar ağı» daha da sıktır. İngiltere ve İrlanda'da 1910'da 7 bin 151 banka şubesi vardı. 4 büyük bankanın her birinin 400' den fazla (447 ile 689 arasında) şubesi vardı; 4 banka-

nın her birinin 200'den fazla ve 11 bankanın her birinin 100'den fazla şubesi vardı.

Fransa'da üç çok büyük banka (Crédit Lyonnais, Comptoir National d'Escompte ve Société Gênerale) işlemlerini ve şube ağlarını şöyle genişlettiler: [28] (Tablo: 4)

(Tablo:4)

Yıllar	Şube ve Para Yatırma Gişesi Sayısı			Sermaye (milyon frank)	
	Taşra	Paris	Toplam	Öz Sermaye	Borç Alınan Sermaye
1870	47	17	64	200	427
1890	192	66	258	265	1245
1909	1033	196	1229	887	4363
1930	3035	281	3316	561	7215
1935	3152	278	3430	561	5349

Riesser, modern büyük bir bankanın «ilişkilerini» göstermek için, Almanya'daki ve dünyadaki en büyük bankalardan birinin, Disconto-Gesellschaft'ın gönderdiği ve aldığı mektupların sayısını gösteren aşağıdaki rakamları veriyor (Tablo 5) (Bu bankanın sermayesi 1914'te 300 milyon mark tutuyordu):

(Tablo: 5)

Yıllar	Gelen Mektuplar	Giden Mektuplar
1852	6.135	6.292
1870	85.800	87.513
1900	533.102	626.043

Büyük Paris Bankası Crédit Lyonnais'in cari hesap sayısı 1875'teki 28 bin 535'ten 1912'de 633 bin 539'a yükselmiştir.[29]

Bu sade rakamlar, sermaye yoğunlaşmasında ve banka cirosundaki artışın, bankaların önemini kök-

[28] Eugen Kaufmann, *Das französische Bankwesen*, Tübingen 1911, s. 356 ve 362.

[29] Jean Lescure, *L'épargne en France*, Paris 1914, s. 52

ten değiştirdiğini belki de, uzun açıklamalardan daha iyi gösterir. Tek tek kapitalistler bir tek kollektif kapitaliste dönüşmektedir. Bankalar, birkaç kapitalistin cari hesaplarını tuttukları zaman sırf teknik ve tamamen yardımcı bir işlem yaparlar. Bununla birlikte bu işlem çok büyük ölçülere vardığı zaman görüyoruz ki, bir avuç tekelci, bütün kapitalist toplumun bütün sınai ve ticari işlemlerini kendi iradelerine tabi kılıyorlar. Çünkü bankacılık ilişkileri, cari hesapları tutma ve başka mali işlemleri yapma yoluyla önce çeşitli kapitalistlerin mali durumlarını **tam ve doğru olarak öğrenmek**, sonra da kredileri daraltarak veya genişleterek, kolaylaştırarak veya zorlaştırarak onları denetlemek, etkilemek ve nihayet onların **kaderini tam anlamıyla belirlemek**, gelirlerini belirlemek, onları sermayeden yoksun bırakmak, ya da sermayelerini hızla ve çok büyük ölçülerde artırmalarına izin vermek imkanını elde ederler.

Berlin'deki Disconto - Gesellschaft'ın sermayesinin 300 milyon mark olduğunu az önce söylemiştik. Bankanın sermayesindeki bu artış, en büyük iki Berlin Bankası, Deutsche Bank ve Disconto arasındaki egemenlik mücadelesinin küçük sonuçlarından biridir. 1870'te ikincisi (Disconto) 30 milyon marklık bir sermayeye sahipken, birincisi (Deutsche Bank) henüz yeni bir girişimdi ve ancak 15 milyon marklık bir sermayesi vardı. 1908'de Deutsche Bank'ın sermayesi 200 milyon, Disconto'nun ise 170 milyon marktı. 1914'te Deutsche Bank sermayesini 250 milyon marka yükseltti, ve Disconto ise çok büyük, başka bir banka ile, Schaaffhausenscher Bankverein ile birleşip kaynaşarak sermayesini 300 milyon marka çıkardı. Tabii bu egemenlik çekişmesi iki banka arasında gittikçe daha sık ve gittikçe daha sürekli nitelikteki «anlaşmalarla» el

ele yürüdü. Bankacılığın bu gelişmesinin, ekonomik sorunlara en ılımlı ve temkinli burjuva reformizminin sınırlarını hiç aşmayan bir zihniyetle yaklaşan bankacılık uzmanlarına zorla kabul ettirdiği sonuçlar şöyledir:

Disconto-Gesellschaft'ın sermayesinin 300 milyon marka yükselmesini yorumlayan Alman dergisi **Die Bank** şöyle yazıyordu: «Öteki bankalar da aynı yolu izleyecekler ve bugün ekonomik alanda Almanya'yı idare eden 300 kişi zamanla 50'ye, 25'e hatta daha da aza inecektir. Bugünkü yoğunlaşma hareketinin bankacılık alanıyla sınırlı kalacağı beklenemez. Ayrı ayrı bankalar arasındaki bu yakın ilişkiler, doğal olarak bu bankaların desteklediği sanayi sendikalarının biraraya gelmesi sonucunu getirecektir... Bir sabah uyandığımızda ortalıkta tröstlerden başka bir şey olmadığını hayretle görecek ve özel tekellerin yerine devlet tekellerini koymak zorunluluğu ile karşı karşıya kalacağız. Bununla birlikte, işleri, hisse senetleri üzerindeki işlemlerle hafifçe hızlandırılmış olarak kendi gidişine bırakmış olmaktan başka bir suç bulamayacağız kendimize.» [30]

İşte bu, burjuva gazeteciliğinin güçsüzlüğünün bir örneğidir; burjuva bilimi ise bu gazetecilikten, sadece daha az samimi olmasıyla ve işlerin özünü örtbas etmek, ormanı tek tek ağaçlarla gizlemek çabasıyla ayırdedilir. Yoğunlaşmanın sonuçlarına «şaşırmak», kapitalist Alman hükümetini ya da kapitalist «toplumu» («bizi») «suçlamak», Amerikan tröstlerinden korkan ve «tröstler gibi teknik ve ekonomik ilerlemeyi aşırı derecede hızlandırmayabilecekleri» gerekçesi ile Al-

[30] A. Lansburgh, *Die Bank mit den 300 Millionen;* bkz. *Die bank*, 1914, I, s. 426.

man kartellerini onlara «tercih» eden Alman «kartel uzmanı» Tschierschky gibi[31] hisse senetlerinin kullanılmaya başlanmasının yoğunlaşmayı «hızlandırmasından» korkmak... bu, güçsüzlük değil de nedir?

Ama gerçekler, gerçek olarak kalırlar. Almanya'da hiç tröst yoktur, «sadece» karteller vardır; fakat Almanya, sayıları 300'ü aşmayan büyük sermaye kodamanları tarafından **yönetilmektedir** ve bunların sayısı da durmadan azalmaktadır. Her şart altında bütün kapitalist ülkelerde, bankalarla ilgili yasalar arasındaki farklar ne olursa olsun, bankalar sermaye yoğunlaşması sürecini ve tekellerin kuruluşunu büyük ölçüde yoğunlaştırırlar ve hızlandırırlar.

Marks yarım yüzyıl önce **Kapital**'de (Cilt 3, Bölüm 2) şöyle yazıyordu: «Bankacılık sistemi genel muhasebenin ve üretim araçları dağılımının gerçekten sosyal ölçüde bir biçimini teşkil eder, ama sadece biçimini.» Banka sermayesinin büyümesi, en büyük bankaların şube ve büro sayılarının artması, hesap numaralarının çoğalması vb. üzerine vermiş olduğumuz rakamlar, sadece kapitalistlerin değil de, **bütün** kapitalist sınıfın «genel muhasebesinin» somut bir tablosunu sunarlar; çünkü bankalar geçici olarak da olsa, küçük işadamlarının, büro memurlarının ve işçi sınıfının çok küçük bir üst tabakasının her çeşit parasal gelirini de toplarlar. «Üretim araçlarının genel dağılımı» görünüşte, modern bankaların gelişmesinden doğar ki bunların Fransa'da en önemli üç ila altısı ve Almanya'da altı ila sekizi milyarları hükmü altında tutar. Bununla birlikte **gerçekte** üretim araçlarının dağılımı kesinlikle «genel» değil, özeldir; yani bu dağılım, büyük sermayenin çıkarlarına ve öncelikle de, halk yığınla-

[31] S. Tschierschky, s. 128.

rının yokluk içinde yaşadığı, tarımın gelişmesinin sanayinin gelişmesinden umutsuzca geri kaldığı ve sanayinin içinde de «ağır sanayinin» bütün öbür sanayi kollarından haraç aldığı koşullar içinde işleyen çok büyük tekelci sermayenin çıkarlarına uygun olarak yapılır.

Kapitalist ekonomiyi toplumsallaştırma işinde, tasarruf sandıkları ve postaneler de, bankalarla rekabete başlıyorlar; bunlar daha «ademi merkeziyetçi» kurumlardır. Yani etkileri daha çok sayıda yerel birime, daha uzak yerlere, daha geniş nüfus kesimlerine uzanmaktadır. Bir Amerikan komisyonunun bankalardaki ve tasarruf sandıklarındaki mevduatın artışıyla ilgili olarak verdiği karşılaştırmalı rakamlar şöyledir:[32] [Tablo: 6]

(Tablo: 6) MEVDUAT (Milyar Mark)

Yıllar	İngiltere		Fransa		Almanya		
	Bankalar	Tasarruf Sandıkları	Bankalar	Tasarruf Sandıkları	Bankalar	Kredi Kurumları	Tasarruf Sandıkları
1880	8,4	1,6	?	0,9	0,5	0,4	2,6
1888	12,4	2	1,5	2,1	1,1	0,4	4,5
1908	23,2	4,2	3,7	4,2	7,1	2,2	13,9
1913	30,9	5,2	5,5	4,7	10,1	4	19,7
1936	78,9	13,2	6,4	9,7	9,4	4	14,3

Tasarruf sandıkları yüzde 4 ila yüzde 4,25 nispetinde faiz ödedikleri için sermayelerine «kârlı» yatırım alanları aramaları, poliçe, ipotek vb. işlemlerine girişmeleri gereklidir. Bankalar ile tasarruf sandıkları arasındaki sınırlar «gitgide daha fazla silinmektedir». Örneğin Bochum ve Erfurt Ticaret Odaları, tasarruf sandıklarının senet iskonto etmek gibi «tamamen» bankalara ait olan işlere girişmekten «menedilmelerini»

[32] *Statistics of the National Monetary Commission,* bkz. *Die Bank,* 1910, I, s. 1200.

istiyor; postanelerin «bankacılık» işlemlerinin sınırlandırılmasını talep ediyorlar.[33] Banka kodamanları devlet tekelinin beklemedikleri bir yerde kendilerinden önce davranmasından korkar görünüyorlar. Bununla birlikte söylemeye hacet yoktur ki bu korku, söz gelişi aynı dairedeki iki bölüm yöneticisi arasındaki rekabetin ifadesinden başka bir şey değildir. Çünkü bir taraftan tasarruf sandıklarına emanet edilen milyarlar, son tahlilde, fiilen **gene bu** banka kodamanlarının denetimi altında demektir; diğer taraftan kapitalist toplumda devlet tekeli sadece, şu veya bu sanayi kolundaki iflasın eşiğine gelmiş milyonerlerin gelirlerini çoğaltma ve teminat altına alma vasıtasından başka bir şey değildir.

Serbest rekabetin hakim olduğu eski tip kapitalizmin yerini tekellerin hüküm sürdüğü yeni kapitalizmin alması, diğer şeylerin yanı sıra, Kambiyo Borsasının öneminin azalmasında da ifadesini bulur. **Die Bank** dergisi şöyle yazıyor: «Kambiyo Borsası, bankalar henüz yeni çıkarılan hisse senetlerinin çoğunluğunu müşterilerine plase edecek güçte değillerken olduğu gibi, vazgeçilmez dolaşım aracısı olmaktan çoktan çıkmış bulunuyor.» [34]

«'Her banka bir kambiyo borsasıdır' ve banka ne kadar büyük olursa ve bankacılığın yoğunlaşması ne kadar başarılı olursa, bu söz o kadar gerçeklik kazanır.» [35]

«Evvelce 1870'lerde gençliğin taşkınlığı içinde olan Kambiyo Borsası (1873'teki Kambiyo Borsası çöküşüne, şirket kurma rezaletlerine vb. «ustaca» bir atıf), Almanya'nın sanayileşmesi çağını açmış olduğu, hal-

[33] *Die Bank*, 1913, I, s. 811, 1022; 1914, s. 743

[34] *Die Bank*, 1914, I, s. 316.

[35] Dr. Oskar Stillich, *Geld - und Bankwesen*, Berlin 1907, s. 169.

de, şimdi bankalar ve sanayi bu işi 'kendi başlarına yapabilecek' güçtedirler. Bizim büyük bankalarımızın Kambiyo Borsası üzerindeki egemenliği... tam anlamıyla örgütlenmiş Alman sanayi devletinin ifadesinden başka bir şey değildir. Otomatik olarak işleyen ekonomik yasalar alanı böylece daraltılır ve bankaların bilinçli düzenleme alanı önemli ölçüde genişletilirse, birkaç yöneticinin milli ekonomi üzerindeki sorumluluğu sınırsız ölçüde artmış olur.» Alman Profesörü Schulze-Gaevernitz böyle yazıyor.[36] Alman emperyalizminin savunucusu olan ve bütün ülkelerin emperyalistleri tarafından bir otorite sayılan bu zat, «teferruat» dediği, ekonomik hayatın bankalar tarafından «bilinçli bir şekilde düzenlenmesi»nin toplumun, «tamamen örgütlenmiş» bir avuç tekelci tarafından soyulması olayı olduğunu maskelemeye çalışıyor. Çünkü bir burjuva profesörünün görevi bankacılık sisteminin işleyişini ortaya koymak ya da banka tekelcilerinin bütün dalaverelerini teşhir etmek değil, tersine bunları mümkün olduğu kadar allayıp pullamaktır.

Daha da yetkili bir iktisatçı ve kendisi de bir banker olan Riesser aynı şekilde, inkar edilmez gerçeklerden sıyrılmanın yolunu boş cümleler kullanmakta buluyor: «Kambiyo Borsası, bütün milli ekonomi ve özellikle menkul kıymetlerin dolaşımı bakımından kesinlikle gerekli olan esas niteliğini, yani en doğru ölçme aleti ve kendisine yönelmiş ekonomik hareketlerin hemen hemen otomatik düzenleyicisi olma niteliğini yavaş yavaş kaybetmektedir.»[37]

Başka bir deyişle eski kapitalizm, vazgeçilmez düzenleyicisi olan Kambiyo Borsası ile birlikte serbest re-

---

[36] Schulze-Gaevernitz, *Die deutsche Kreditbank;* bkz. *Grundriss der Sozialökonomik,* Tübingen 1915, s. 101.

[37] Riesser, adı geçen eser, 4. bas., s. 629.

kabetçi kapitalizm, göçüp gitmektedir. Geçici bir şeyin açık belirtilerini taşıyan, serbest rekabet ve tekel karışımı yeni bir kapitalizm onun yerini almış bulunuyor. Burada kendiliğinden şu soru doğmakta: Bu yeni «geçici» kapitalizm **neye** doğru gidiyor? Ama burjuva bilginleri bu soruyu ortaya atmaktan korkarlar.

«Otuz yıl önce, birbirleriyle serbestçe rekabet eden işadamları, işleri ile ilgili olan çalışmanın, el emeği dışında kalan onda 9'unu yaparlardı. Bugün ise bu 'zihinsel çalışma'nın onda 9'unu **memurlar** yapıyor. Bankalar bu gelişmenin başını çekiyor.» [38] Schulze-Gaevernitz'in bu itirafı, bir kere daha aynı soruyu getirmekte: Bu yeni kapitalizm, emperyalist aşamasındaki kapitalizm neye doğru gidiyor?

Tabii ki, yoğunlaşma sürecinin bir sonucu olarak bütün kapitalist ekonominin başında kalan birkaç banka arasında tekelci anlaşmalara doğru, bir **banka trüstüne** doğru gittikçe artan bir eğilimin varlığı göz önünde tutulmalıdır. Amerika'da dokuz değil, iki çok büyük banka, milyarder Rockefeller ve Morgan'ın bankaları, 11 milyar marklık bir sermayeye hükmetmektedirler.[39] Almanya'da yukarda sözünü ettiğimiz Schaaffhausenscher Bankverein'ın Disconto-Gesellschaft tarafından yutulması olayı, Kambiyo Borsasındaki çıkarların bir organı olan **Frankfurter Zeitung** tarafından şöyle yorumlandı:

«Bankaların yoğunlaşması hareketi, kredi alınabilecek kurumlar çevresini daraltmakta ve sonuç olarak büyük sanayinin az sayıda bankacılık gruplarına ba-

---

[38] Schulze-Gaevernitz, *Die deutsche Kreditbank*, bkz. *Grundriss der Sozialökonomik*, Tübingen 1915, s. 151.

[39] *Die Bank*, 1912, I, s. 435.

ğımlılığını arttırmaktadır. Sanayi ile maliye alemi arasındaki sıkı ilişki, banka sermayesine muhtaç olan sanayi şirketlerinin hareket özgürlüğünü daraltmıştır. Bu sebeple büyük sanayi, bankaların artan tröstleşmesini karışık duygularla seyretmektedir. Gerçekten de, ayrı ayrı büyük bankacılık birlikleri arasında rekabeti daraltma amacını güden birçok anlaşmaya girişildiğini görmüş bulunuyoruz.» [40]

Bir kere daha söyleyelim; bankacılığın gelişmesinde son söz tekeldir.

Bankalarla sanayi arasındaki sıkı ilişkiler, bankaların yeni rolünü belki de en çarpıcı biçimde açığa vuran şeydir. Bir banka, bir firmanın bir senedini iskonto ettiği zaman, o firmaya bir cari hesap açtığı zaman vb. Bu işlemler, ayrı ayrı alındığında, o firmanın bağımsızlığını hiç eksiltmez ve banka mütevazi bir aracı rolünün dışına çıkmış olmaz. Fakat bu gibi işlemler çoğalıp devamlı bir uygulama haline gelince, banka kendi elinde çok büyük miktarda sermaye «toplayınca», belli bir firmanın cari hesabının tutulması bankaya bu müşterisinin ekonomik durumu hakkında daha geniş ve daha ayrıntılı bilgi edinme olanağı sağlayınca —ki hep böyle olur— sonuç, sanayi kapitalistinin bankaya daha büyük ölçüde bağımlı hale gelmesidir.

Aynı zamanda bankalar ile en büyük sanayi ve ticaret girişimleri arasında bir tür kişisel birlik, hisseler edinme ve sanayi ve ticaret girişimlerinin Denetim Kurullarına (veya Yönetim Kurullarına) banka müdürlerinin atanması veya bankaların denetim veya yönetim kurullarına sanayi ve ticaret girişimleri müdürlerinin atanması yoluyla bir birleşip kaynaşma gerçekleşir. Alman iktisatçısı Jeidels, bu tür sermaye ve

[40] Aktaran Schulze-Gaevernitz, adı geçen eser, s. 155.

işletme yoğunlaşması ile ilgili son derece ayrıntılı veriler toplamış bulunuyor. Buna göre en büyük altı Berlin bankası, 344 sanayi şirketinde müdürleri tarafından ve başka 407 şirkette de yönetim kurulu üyeleri tarafından, yani toplam 751 sanayi şirketinde temsil edilmişlerdi. Bu şirketlerin 289'unda, her bir yönetim kurulunun ya iki temsilciliğini ya da başkanlık mevkilerini ellerinde tutuyorlardı. Bu sanayi ve ticaret şirketleri çok çeşitli sanayi dallarında faaliyet göstermektedir: Sigorta, ulaştırma, lokantalar, tiyatrolar, sanat sanayisi vb. Öte yandan 1910 yılında, bu altı bankanın denetim kurullarında Krupp'un ve çok kudretli Hapag'ın (Hamburg American Line) vb. müdürleri de dahil olmak üzere en büyük 51 sanayici temsilci olarak bulunuyordu. 1895'ten 1910'a kadar, bu altı bankadan her biri yüzlerce sanayi şirketinin çıkardığı hisse senetlerine ve tahvillere katıldılar (bu şirketlerin sayısı 281 ile 419 arasında değişiyordu).[41]

Bankalarla sanayi arasındaki «kişisel birlik», her ikisi ile hükümet arasındaki «kişisel birlik» ile tamamlanır.

Jeidels şöyle yazıyor: «Denetim kurullarındaki sandalyeler mevki sahiplerine, bir de yetkili makamlarla ilişkileri büyük ölçüde kolaylaştırabilecek [!!!] durumda olan eski devlet memurlarına serbestçe sunulur... Büyük bir bankanın denetim kurulunda çoğu zaman bir parlamento üyesi veya bir Berlin Şehir Meclisi üyesi bulunur.»[42]

Dolayısıyla, büyük kapitalist tekellerin kurulması, her türlü «olağan» ve «olağanüstü» yola başvurularak tam hızla ilerlemektedir. Çağdaş kapitalist top-

[41] Jeidels, adı geçen eser; Riesser, adı geçen eser.
[42] Jeidels, adı geçen eser, s. 149, 152.

lum düzenine hükmeden, birkaç yüz finans kralı arasında bir çeşit işbölümü sistematik bir şekilde gelişmektedir.

«Bazı büyük sanayicilerin faaliyet alanının bu genişlemesi» (banka yönetim kurullarına katılma vb.) «ile eş zamanlı olarak ve taşradaki banka müdürlerinin belli sanayi bölgelerine dağıtılmasıyla birlikte, büyük bankaların müdürleri arasında uzmanlaşma artar. Genel olarak bu uzmanlaşma, ancak bankacılık büyük ölçüde yürütüldüğü zaman ve özellikle sanayi ile yaygın bağları olduğu zaman görülebilir. Bu işbölümü iki çizgi izler: Bir yandan sanayi ile bütün ilişkiler, özel görev olarak bir müdüre emanet edilir; diğer yandan her müdür birbirinden ayrı birçok işletmenin veya aynı sanayi kolundaki ya da benzer çıkarlara sahip bir işletmeler grubunun denetimini üzerine alır...» (Kapitalizm artık tek tek işletmelerin, örgütlü **denetimi** aşamasına ulaşmış bulunmaktadır). «Biri Alman sanayisinde, hatta bazen sadece Batı Almanya sanayisinde uzmanlaşır» (Batı Almanya, Almanya'nın en çok sanayileşmiş kısmıdır) «diğerleri yabancı devletlerle ve yabancı sanayi ile ilişkilerde, sanayicilerin nitelikleri hakkında istihbarat toplanmasında, Kambiyo Borsası meselelerinde vb. uzmanlaşır. Bunun yanında, genel olarak her banka müdürü özel bir bölge veya özel bir sanayi kolunun işleriyle görevlendirilir. Birisi başlıca elektrik şirketlerinin, başka biri kimya, bira veya şeker fabrikalarının, bir üçüncüsü kıyıda köşede kalmış birkaç sanayi girişiminin fakat aynı zamanda sanayi dışındaki girişimlerin, örneğin sigorta şirketlerinin denetim kurullarında çalışır... Kısacası büyük bankaların faaliyetlerinin boyutlarındaki ve çeşitliliğindeki artış, şüphesiz ki bu bankaların müdürleri arasındaki işbölümünün artmasıyla birlikte

yürür; bu işbölümünün amacı (ve sonucu), bu müdürleri saf bankacılığın azçok üstüne çıkarmak ve onları sanayinin genel sorunlarını ve her sanayi kolunun özel sorunlarını daha iyi tartabilecek uzmanlara dönüştürmek, böylece onları her bankanın sanayideki etki alanı içinde çalışmaya daha yatkın hale getirmektir. Bu sistem, bankaların kendi denetim kurullarına sanayi işlerinde uzman olan sanayicileri, emekli devlet memurlarını, özellikle evvelce demiryolu servislerinde yada madencilik alanında görev yapmış kişileri getirme çabaları ile tamamlanır.»[43]

Aynı sistemi, yalnızca çok küçük bir farkla, Fransız bankacılığında da buluruz. Örneğin en büyük üç Fransız bankasından biri, Crédit Lyonnais, sürekli olarak ellinin üstünde mühendis, istatistikçi, iktisatçı, hukukçu vb. çalıştıran bir mali araştırmalar servisi kurmuş bulunuyor. Bu, yılda altı ila yediyüz bin franka mal oluyor. Bu servis sekiz kısma ayrılır: Biri sanayi kurumları ile ilgili istihbarat toplamakta uzmanlaşır, başka biri genel istatistikleri, bir üçüncüsü demiryolu ve deniz ulaşım şirketlerini, bir dördüncüsü tahvil piyasasını, beşincisi mali raporları vb. inceler.[44]

Sonuç, bir yandan, banka sermayesi ile sanayi sermayesinin giderek artan ölçüde birleşmesi, ya da N. İ. Buharin'in yerinde deyimiyle iç içe geçmesi, diğer yandan da bankaların gerçek birer «evrensel nitelikte» kuruma dönüşmesidir. Bu konuda, sorunu en iyi incelemiş bir yazarın, Jeidels'in sözlerini aktarmayı gerekli görüyoruz:

---

[43] Jeidels, adı geçen eser, s. 157.

[44] Eugen Kaufmann'ın, Fransız bankaları üzerine *Die Bank*'ta yayınlanan yazısı; *Die Organisation der französischen Depositen-Grossbanken;* 1909, II, s. 851 ve devamı.

«Sanayideki bütün ilişkilerin hep birlikte incelenmesi, sanayi hesabına çalışan mali kurumların **evrensel karakterini** meydana çıkarır. Diğer tür bankalardan farklı bir şekilde ve ayaklarını sağlam bir zemine basabilmeleri için bankaların bir tür işte ya da sanayinin bir dalında uzmanlaşmaları gerektiğini belirten bazı düşüncelerin tersine, büyük bankalar, yer ve üretim bakımından mümkün olduğu kadar değişik sanayi kollarıyla bağ kurmaya uğraşmakta ve tek tek girişimlerin tarihi gelişmesinin sonucu olarak bölgeler ve sanayi kolları arasında var olan eşitsiz sermaye dağılımını ortadan kaldırmak için çalışmaktadırlar... Bir eğilim, sanayi ile bağları genelleştirmektir; diğer bir eğilim de, bu bağları sürekli kılmak ve sıkılaştırmaktır. Altı büyük bankada bu her iki eğilim, tamamen değilse de önemli bir ölçüde ve eşit derecede gerçekleştirilmiştir.»

Sanayi ve ticaret çevreleri sık sık, bankaların «teröründen» yakınırlar. Bu yakınmaların, şu örnekte görüleceği gibi, «kumanda eden» büyük bankalardan olduğunu işitmek şaşırtıcı değildir. 19 Kasım 1901'de Berlin'in büyük «D» bankalarından biri (en büyük dört bankanın adları D harfi ile başlar) *, Alman Merkez - Kuzeybatı Çimento Sendikası Müdürler Kuruluna şöyle bir mektup yazdı: «Bu ayın 18'inde yayınlanan Resmi Gazetede çıkan bir ilanınızdan öğrenmiş bulunuyoruz ki bu ayın 30'unda yapılacak olan şirketiniz genel kurul toplantısında, bizim kabul etmemiz mümkün olmayan önemli değişikliklere karar verilmesi ihtimali vardır. Bugüne kadar size açılmış olan krediyi, bu sebeple, bundan böyle kesmek zorunda

* Yani Deutsche Bank, Disconto-Gesellschaft, Dresdner Bank ve Darmstâdter Bank.

kalmaktan üzüntü duyuyoruz...' Fakat sözü geçen genel kurul toplantısı bizim kabul edemeyeceğimiz tedbirlerin alınmasına karar vermezse ve bu hususta bize gelecek için uygun garantiler verirse, size yeni bir kredinin açılması konusunda görüşmeye hazır olduğumuzu bildiririz.»[45]

Aslında, küçük sermayenin büyük sermaye tarafından baskı altında tutulduğu yolundaki yakınması eskidir. Fakat bu olayda «küçük» sermaye katagorisine düşen, bütün bir sendikaydı! Küçük sermaye ve büyük sermaye arasında öteden beri var olan mücadele, yeni ve ölçülemeyecek kadar yüksek bir gelişme aşamasında yeniden ortaya çıkıyor. Milyarları denetleyen büyük bankaların finanse ettiği girişimlerin teknik ilerlemeyi eskiyle kıyaslanamayacak ölçüde hızlandıracağı açıktır. Bankalar, örneğin, özel teknik araştırma dernekleri kurarlar ve tabii bunların çalışmasından sadece «dost» sanayi girişimleri yararlanır. Bunlar arasında Elektrikli Tren Araştırma Derneği, Bilimsel ve Teknik Araştırma Merkez Bürosu'nu vb. sayabiliriz.

Ulusal ekonomide doğmakta olan yeni şartları bizzat büyük bankaların müdürlerinin de gördükleri açıktır, ama bu olgular karşısında yapabilecek bir şeyleri yoktur.

Jeidels şöyle yazıyor: «Son yıllarda büyük bankaların müdürlüklerinde ve denetim kurullarındaki personel değişikliklerini gözlemlemiş bulunan bir insan, iktidarın yavaş yavaş, sanayinin genel gelişmesine, büyük bankaların aktif bir şekilde müdahale etmesini zorunlu gören ve öneminin arttığını düşünen insanların eline geçmekte bulunduğuna dikkat edecektir. Bu ye-

[45] Dr. Oscar Stillich, *Geld-und Bankwesen*, Berlin, s. 147.

nilerle eski banka müdürleri arasında iş konusunda ve çoğu zaman da kişisel nitelikteki anlaşmazlıklar büyümektedir. Burada mesele kredi kurumları olan bankaların sanayiye bu müdahaleden zarar görüp görmeyecekleri, kredi sağlamakta aracılık yapmak olan rolleriyle ortak bir yanı bulunmayan ve bankaları ticari dalgalanmaların kör kuvvetlerine her zamankinden daha fazla maruz bırakacak bir çalışma alanına girmek uğruna, denenmiş ilkelerini ve garantili kârlarını feda edip etmedikleridir. Yaşlı banka müdürlerinin birçoğunun görüşü budur. Oysa genç müdürlerin çoğu sanayiye aktif müdahaleyi, büyük modern sanayi ile aynı anda büyük bankaları ve modern sanayi bankacılığını doğurmuş olan zorunluluk kadar büyük bir zorunluluk saymaktadır. İki taraf sadece bir noktada, büyük bankaların yeni faaliyetlerinde kesin ilkelerin ve somut bir amacın bulunmadığı noktasında birleşiyorlar.»[46]

Eski kapitalizm gününü doldurmuş bulunuyor. Yeni kapitalizm bir şeye doğru geçişi temsil ediyor. Tekelcilik ile serbest rekabeti «uzlaştırmak» amacıyla «kesin ilkeler ve somut bir amaç» aramak elbette umutsuz bir iştir. Uygulamada çalışanların itirafları ile Schulze-Gaevernitz, Liefmann ve benzeri «teorisyenler» gibi kapitalizm savunucularının, «örgütlü» kapitalizmin nimetleri konusundaki resmi övgüleri arasında oldukça fark var.

Büyük bankaların «yeni faaliyetleri» tamı tamına hangi dönemde kesin olarak kuruldu? Jeidels bu önemli soruya oldukça doğru bir karşılık veriyor:

«Sanayi girişimlerinin yeni içerikleri, yeni biçimleri ve yeni organlarıyla yani aynı zamanda hem mer-

[46] Jeidels, adı geçen eser, s. 183-184.

kezi, hem merkezi olmayan bir temelde örgütlenmiş bulunan büyük bankalarla ilişkileri, 1890'lardan önce ulusal ekonominin belirleyici bir olgusu değildi; gerçi bir anlamda bu başlangıç tarihi, önemli 'birleşme lerin gerçekleştiği ve bankaların sanayi siyasetine uygun yeni bir merkezi olmayan örgütlenme biçiminin ilk kez getirildiği 1897 yılına kadar götürülebilir. Bu başlangıç noktası belki daha da yakın bir tarih olarak saptanabilir, çünkü sanayinin ve bankacılığın yoğunlaşması sürecini çok büyük ölçüde hızlandıran ve arttıran, bu süreci sağlamlaştıran, sanayi ile bağı ilk defa olarak büyük bankaların fiili tekeli haline dönüştüren ve bu bağı daha da sıkılaştırıp daha işler hale getiren, 1900 buhranı olmuştu.»[47]

İşte böylece 20. yüzyıl, eski kapitalizmin yerini yenisinin, genel olarak sermaye egemenliğinin yerini mali sermaye (finans kapital) egemenliğinin aldığı dönüm noktasını oluşturur.

[47] Jeidels, aynı eser, s. 181.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALİ SERMAYE VE MALİ OLİGARŞİ

Hilferding şöyle yazıyor: «Sanayi sermayesinin gittikçe artan bir kısmı, artık onu kullanan sanayicilere ait değildir. Sanayiciler bunu kullanma olanağını ancak, onlar bakımından sermaye sahiplerini temsil eden bankaların aracılığıyla elde ediyorlar. Diğer yandan bankalar da, kaynaklarının gittikçe artan bir kısmını sanayide tutmak zorunda kalıyor. Böylece banka gittikçe artan ölçüde bir sanayi kapitalisti haline geliyor. Ben bu banka sermayesine yani para biçiminde sermayeye, ki böylece fiilen sanayi sermayesine dönüşmüştür, 'mali sermaye' adını veriyorum. ... Mali sermaye bankaların denetlediği ve sanayicilerin kullandığı sermayedir.»[48]

Bu tanım eksiktir. Çünkü bu tanım çok önemli bir olguyu, üretimin ve sermayenin artan yoğunlaşmasının tekelleri doğurmuş ve doğurmakta olduğunu hiç sözkonusu etmemiştir. Fakat genel olarak eserinin bütününde ve özellikle bu tanımın yer aldığı bölümden önceki iki bölümde Hilferding, **kapitalist tekellerin** oynadığı rol üzerinde önemle durur.

---

[48] R. Hilferding, *Das Finanzkapital*, 2. bas, s. 301.

Üretimin yoğunlaşması, bundan tekellerin doğması, bankaların sanayi ile birleşip kaynaşması veya iç içe geçmesi; mali sermayenin doğuşunun tarihi ve «mali sermaye» teriminin içeriği işte budur.

Şimdi de, meta üretimi ve özel mülkiyet genel şartları içinde, kapitalist tekellerin «egemenliğinin», nasıl kaçınılmaz bir şekilde bir mali oligarşinin egemenliği haline geldiğini anlatmak gerekiyor. Alman —sadece Alman da değil— burjuva biliminin Riesser, Schulze-Gaevernitz, Liefmann ve diğer temsilcilerinin tümünün emperyalizmin ve mali sermayenin savunucuları olduklarına dikkat etmek gerekir. Bir oligarşinin oluşum «biçimini», usüllerini, «meşru ve gayrimeşru» gelirlerinin büyüklüğünü, parlamento ile bağlarını açıklamak yerine bunları örtbas etmeye, gözlerden gizlemeye ve süsleyip püslemeye çalışıyorlar. Tumturaklı ve belirsiz cümleler kullanarak, banka müdürlerinin «sorumluluk duygusuna» seslenerek, Prusya devlet memurlarının «görev duygusu»nu överek, tekellerin «denetimi» ve «düzenlenmesi» için çıkarılan son derece gülünç kanun tasarılarının küçük ayrıntıları üzerinde ciddi incelemelere girişerek, Profesör Liefmann'ın, **«Ticaret, amacı malları toplamak, stok etmek ve kullanılabilir kılmak olan bir iştir»**[49] (altı çizili siyahlar profesöre aittir) şeklindeki «bilimsel» tanımı gibi teorik oyuncaklarla oynayarak bu «nazik konular»dan kaçınmaya çabalıyorlar. Liefmann'ın tanımından çıkan sonuç şudur: Ticaret, değişimden haberi bile olmayan ilkel insanın çağında da vardı, sosyalist toplumda da var olacaktır!

Fakat mali oligarşinin canavarca egemenliği ile ilgili korkunç gerçekler o kadar açıktır ki bütün kapi-

[49] Liefmann, adı geçen eser, s. 476.

talist ülkelerde, Amerika'da, Fransa'da ve Almanya'da burjuva bakış açısından yazılmış ama gene de bu oligarşinin gerçeğe oldukça sadık bir tablosunu ve eleştirisini —elbet, küçük burjuva niteliğinde— veren bir edebiyat ortaya çıkmış bulunuyor.

Yukarıda kısaca değindiğimiz «holding sisteminin» kilit taşı olarak alınması gerekir. Bu meseleye dikkati belki de ilk defa çeken Alman iktisatçısı Heymann, bunun özünü şöyle anlatıyor:

«Kombina'nın başı esas şirketi [yani «ana şirketi»] kontrol eder, bu ise bağlı şirketlere [«evlat şirketlere»] hükmeder ki bunlar da kendilerine bağlı başka şirketler [«torun şirketler»] üzerinde egemendirler. Bu yolla nispeten küçük bir sermaye ile çok geniş üretim alanlarına hükmetmek mümkündür. Gerçekten de, sermayenin yüzde 50'sini elde tutmak bir şirketi de kontrol etmeye yetiyorsa **Kombina**'nın başının, ikinci derecede bağlı şirketlerdeki sekiz milyonu kontrol etmek için sadece bir milyona ihtiyacı vardır. Ve bu karşılıklı 'kenetlenme' genişletilirse bir milyon ile onaltı, 32 ya da daha fazla milyonu kontrol etmek mümkün olur.»[50]

Aslında, tecrübe gösteriyor ki, bir şirketin işlerini yönetmek için hisselerinin yüzde 40'ına sahip olmak yetiyor;[51] çünkü küçük, dağınık hisse sahiplerinin bir bölümünün, pratikte, genel kurul toplantılarına vb. katılmaları imkansızdır. Burjuva kavram cambazlarının ve oportünist «sözde» sosyal-demokratların, hisse sahipliğinin «demokratlaştırılmasından» bekledikleri (ya da beklediklerini söyledikleri), «sermayenin de-

[50] Hans Gideon Heymann, *Die Gemischten Werke im deutschen Grosseinsengewerbe*, Stuttgart 1904, s. 268, 269.

[51] Liefmann, adı geçen eser, 1. bas., s. 258.

mokratlaştırılması», küçük çaplı üretimin rolünün ve öneminin artması vb'dir. Oysa bu aslında, mali oligarşinin kudretini artırma yollarından biridir. Daha ileri, daha eski ve daha «tecrübeli» kapitalist ülkelerde yasaların, çok küçük itibari değerli hisse senetleri çıkarılmasına izin vermesinin nedeni de zaten budur. Almanya'da yasalar, 1000 marktan düşük itibari değerli hisse senetlerinin çıkarılmasına izin vermez ve Alman maliye kodamanları, 1 sterlinlik (20 marklık, 10 rublelik) hisse senetlerinin çıkarılmasına izin verilen İngiltere'ye kıskanç gözlerle bakarlar. Almanya'daki en büyük sanayicilerden ve «para kralları»ndan biri olan Siemens, 7 Haziran 1900'de Reichstag'ta «bir sterlinlik hisse senetlerinin İngiliz emperyalizminin temeli» olduğunu söylemişti.[52] Bu tüccar, emperyalizm konusunda, Rus Marksizminin kurucularından biri sayılan ve emperyalizmin, belli bir milletin kötü bir alışkanlığından ibaret olduğuna inanan, söylediklerine karşı çıkılmaz belli bir yazardan daha derin ve daha «Marksçı» bir anlayışa sahiptir...*

Fakat «holding» sistemi sadece tekelcilerin kudretini çok büyük ölçüde artırmaya hizmet etmekle kalmaz; onlara, halkı aldatmak için, hiç ceza korkusu olmadan her türlü karanlık ve kirli hileye başvurmak gücünü de sağlar. Çünkü ana şirketin müdürleri, «bağımsız» sayılan bağımlı şirketin yaptıklarından kanuni bakımdan sorumlu değildirler ve bu bağımlı şirket **aracılığıyla her şeyi** «kabul ettirebilirler.» Alman dergisi **Die Bank**'ın Mayıs 1914 sayısından alınmış olan şu örneği verelim:

---

[52] Schulze-Gaevernitz, bkz. *Grundriss der Sozialökonomik*, V, 2, s. 110.

* Burada G. V. Plehanov'a atıf yapılıyor.

«Kassel'deki Spring Çelik Şirketi birkaç yıl önce Almanya'daki en kârlı girişimlerden biri sayılıyordu. Kötü yönetim yüzünden yıllık kâr payı yüzde 15'ten sıfıra düştü. Yönetim Kurulunun, hissedarlara danışmadan «evlat şirketlerden» birine, itibari sermayesi ancak birkaç yüz bin mark olan Hassia Limited'e, **altı milyon mark** borç verdiği anlaşılıyor. Ana şirketin sermayesinin hemen hemen üç misline varan bu mali girişim, ana şirketin bilançolarında hiç gösterilmemiştir. Bu ihmal yasalara tamamen uygundu ve şirketler yasasının hiç bir noktasını ihlal etmediği için iki yıl boyunca sessizce geçiştirilebilmişti. Sorumlu kişi olarak sahte bilançoları imzalayan Denetim Kurulu Başkanı, Kassel Ticaret Odası Başkanıydı ve hâlâ da öyledir. Hassia Limited'e verilen borcu hisse senedi sahipleri çok sonra, bunun hatalı (yazarın bu kelimeyi tırnak içine alması gerekirdi) bir iş olduğu ispat edildiğinde ve Spring Çelik'in hisse senetleri, durumu bilenler elden çıkardıkları için, yüzde yüze yakın bir düşüş gösterdiği zaman öğrendiler...

«**Bütün anonim şirketlerde rastlanan bu tipik bilanço dalaveresi örneği**, anonim şirketlerin Müdürler Kurullarının, tek başına çalışan işadamlarından daha endişesiz, daha rahat bir yürekle tehlikeli işlere girebilmelerinin nedenini açıklar. Modern bilanço düzenleme usulleri şüpheli girişimleri sıradan hisse senedi sahiplerinin gözünden kaçırma olanağını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda en çok ilgili kişilerin, başarısız bir spekülasyonun sonuçlarından hisse senetlerini satarak kurtulmalarına imkan verir; oysa kendi başına çalışan işadamı, yaptığı her şeyde kendisini tehlikeye atar...

«Birçok anonim şirketin bilançosu, belgenin gerçek anlamını veren alttaki yazıyı keşfetmek için önce

üstteki görünür başka bir yazıyı silmek gereken Ortaçağ palimpsestlerini akla getiriyor. (Palimpsest, asıl yazının silindiği ve üstüne bir başka yazının basıldığı, parşömen belgedir.)»

«Bilançoları okunamaz, çözülemez hale getirmek için en basit ve en çok kullanılan usul, 'evlat şirketler' kurarak —ya da bunlara el koyarak— bir tek işi birçok parçaya bölmektir. Bu sistemin, meşru veya gayrimeşru, birçok amaç bakımından faydaları o kadar bellidir ki bunu kullanmayan büyük şirketler tamamen istisnadır.»[53]

Bu sistemi büyük ölçüde kullanan çok büyük bir tekelci şirkete örnek olarak yazar, meşhur General Elektrik Şirketini (ilerde tekrar sözünü edeceğimiz AEG'yi) veriyor. 1912'de bu şirketin, diğer **175 - 200** şirketin hisse senetlerini elinde bulundurduğu, tabii bunlara hükmettiği ve böylece **1 milyar 500 milyon marklık** bir toplam sermayeyi kontrol ettiği hesaplanıyordu![54]

Bütün denetleme kuralları, bilançoların yayınlanması, bilançoların belli ve kesin bir biçime göre düzenlenmesi, kamu önünde hesap verilmesi ve ibra edilmesi vb., iyi niyetli profesörlerin ve devlet memurlarının —yani kapitalizmi savunmak ve güzel göstermek iyi niyeti ile dolu olanların— halka söyledikleri şeylerin hiç bir yararı yoktur. Çünkü özel mülkiyet kutsaldır ve hiç kimsenin hisse senetleri alıp satması, değiştirmesi, ipotek ettirmesi vb. yasaklanamaz.

Büyük Rus bankalarında bu «holding sisteminin» ne ölçülere vardığı, Rus-Çin Bankasında 15 yıl çalı-

---

[53] L. Eschwege, *Tochtergesellschaften, Die Bank*, 1914, I, s. 544-546.

[54] Kurt Heinig, *Der Weg des Elektrotrusts, Die Neue Zeit*, 1912, 30. yıl, II, s. 484.

şan ve Mayıs 1914'te pek de doğru olmayarak **Büyük Bankalar ve Dünya Pazarı**[55] başlığını taşıyan bir kitap yayınlamış bulunan E. Agahd'ın verdiği rakamlardan anlaşılabilir. Yazar büyük Rus bankalarını başlıca iki kategoriye ayırıyor: a. Herhangi bir «holding sistemine» giren bankalar ve b. «Bağımsız bankalar» (ne var ki burada, «bağımsızlık» kavramı, **yabancı** bankalardan bağımsızlığı anlatmak için keyfi bir şekilde kullanılmıştır). Yazar birinci grubu üç alt gruba ayırıyor: 1. Alman iştirakleri, 2. İngiliz iştirakleri, 3. Fransız iştirakleri; bu ayrımı yaparken adı geçen her ülkeye ait büyük yabancı bankaların «iştiraklerini» ve egemenliğini göz önünde bulunduruyor. Yazar, bankaların sermayelerini «üretken» bir şekilde yatırılmış sermaye (sanayi ve ticaret girişimlerine) ve «spekülatif» bir şekilde yatırılmış sermaye (Kambiyo Borsasına ve para işlemlerine) olarak ayırıyor. Böylece kendi küçük burjuva reformist bakış açısına uygun olarak kapitalist düzende, birinci çeşit yatırımları ikincilerden ayırmanın ve ikinci biçimi ortadan kaldırmanın mümkün olduğunu varsayıyor. Verdiği rakamlar şunlardır: [Tablo: 7]

(Tablo: 7) BANKALARIN AKTİFLERİ
(1913 Ekim ve Kasım Bilançolarına Göre Milyon Ruble)

Rus Banka Grupları	Yatırılan Sermaye		
	Üretime	Spekülasyona	Toplam
a.1) Dört banka: Sibirya Ticaret, Rusya, Uluslararası İskonto Bankaları...	413.7	859.1	1.272,8
a.2) İki banka: Ticaret ve Sanayi, Rus-İngiliz Bankaları	239,3	169.1	408.4
a.3) Beş banka: Rus-Asya, St.Petersburg Özel, Azov-Don, Moskova Birlik, Rus-Fransız Ticaret Bankaları	711,8	661.2	1.373.0
Toplam (11 banka)	1.364,8	1.689,4	3.054.2
b. Sekiz banka: Moskova Ticaret, Volga-Kama, Junker ve Ortakları, St. Petersburg Ticaret, Moskova, Moskova-İskonto, Moskova Ticaret, Moskova Özel Bankaları	504.2	391.1	895.3
Toplam (19 banka)	1.869,0	2.080,5	3.949.5

[55] E. Agahd, *Grossbanken und Weltmarkt. Die wirtschaftliche*

Bu rakamlara göre büyük bankaların yaklaşık olarak 4 milyar ruble tutan aktif sermayesinin **dörtte üçünden fazlası,** yani 3 milyar rubleden fazlası aslında yabancı bankaların ve özellikle de Paris Bankaları (ünlü üçlü: Union Parisienne, Paris et Pays-Bas ve Société Générale) ile Berlin bankalarının (özellikle Deutsche Bank ve Disconto-Gesellschaft) «evlat şirketleri» olan bankalara aittir. En büyük Rus bankalarından ikisi, Rus Dış Ticaret Bankası ve St. Petersburg Uluslararası Ticaret Bankası, 1906 ile 1912 arasında sermayelerini 44 milyon rubleden 98 milyon rubleye ve ihtiyatlarını da 15 milyon rubleden 39 milyon rubleye yükselttiler, bunu «dörtte üç oranında Alman sermayesini kullanarak» yaptılar. Birinci banka Berlin Deutsche Bank grubuna, ikincisi Berlin Disconto-Gesellschaft grubuna mensuptur. Pek değerli Agahd, hisse senetleri çoğunluğunun Berlin bankalarının elinde olması ve bu yüzden Rus hisse senedi sahiplerinin güçsüz bulunması gerçeğine öfkeleniyor. Tabii ki sermaye ihraç eden ülke, kaymağı topluyor: Örneğin Deutsche Bank, Sibirya Ticaret Bankasının hisse senetlerini Berlin piyasasına sürerken bir yıl süreyle onları kendi cüzdanında alıkoydu ve sonra 100 yerine 193 fiyatla yani itibari değerlerinin neredeyse iki misline satarak Hilferding'in «müteşebbis kârı» dediği, 6 milyon rubleye yakın bir kâr «elde etti».

Yazarımız başlıca St. Petersburg bankalarının toplam «kapasite»sini 8 bin 235 milyon ruble, yaklaşık 8, 25 milyar ruble olarak hesaplıyor ve «iştirak»leri daha doğrusu yabancı bankaların onlara egemenlik derecesini de şöyle tahmin ediyor: Fransız bankaları yüz-

---

und politische Bedeutung der Grossbanken im Weltmarkt unter Berücksichtung ihres Einflusses auf Russlands Wolkswirtschaft und die deutsch-russischen Beziehungen, Berlin 1914, s. 11-17

de 55, İngiliz bankaları yüzde 10, Alman bankaları yüzde 35. Yazar, 8 milyar 235 milyon ruble tutarındaki toplam aktif sermayenin 3 milyar 687 milyon rublesinin yani yüzde 40'ından fazlasının, Produgol* ve Prodamet** Sendikalarının ve petrol, maden ve çimento sanayilerindeki sendikaların hisselerine düştüğünü hesaplıyor. Böylece kapitalist tekellerin kuruluşu sayesinde, banka ve sanayi sermayelerinin birleşip kaynaşması Rusya'da da büyük adımlar atmış bulunuyor.

Bir avuç elde toplanmış olan ve fiili bir tekel uygulayan mali sermaye şirketlerin kuruluşundan, kıymetli evrak çıkarılmasından, devlet tahvillerinden ve benzerlerinden çok büyük ve gittikçe artan kârlar elde etmekte, mali oligarşi egemenliğini kuvvetlendirmekte ve tekeller yararına bütün toplumu haraca kesmektedir. Amerikan tröstlerinin «iş» usullerinin binlercesi arasından, Hilferding'in verdiği bir örneği alalım: 1887'de Havermeyer, 15 küçük firmayı birleştirerek toplam sermayesi 6 milyon 500 bin dolar tutan Şeker Tröstünü kurdu. Tröstün sermayesi Amerikalıların deyişiyle «şişirilerek» 50 milyon dolar olarak beyan edildi. «Sermayenin olduğundan fazla gösterilmesi», tıpkı United States Steel - Corporation'un gelecekte tekel kârı elde edeceği düşüncesiyle mümkün olduğu kadar fazla demir cevheri alanları satın alması gibi, tekel kârları umularak yapılmıştı. Gerçekten şeker tröstü, şekerin tekel fiyatlarını tayin etti. Bu fiyatlardan, **yedi kat** «şişirilmiş» sermayeye yüzde 10, **veya tröst kurulurken fiilen yatırılmış olan sermayeye yüzde 70** kâr payı dağıtacak kadar büyük kârlar sağladı! 1909'da şeker tröstünün sermayesi 90 mil-

* Rusya'da 1906'da kurulan «Kömür Sendikası».

** Rusya'da 1901'de kurulan «Metal Sendikası».

yon dolar tutuyordu. 22 yıl içinde sermayesini 10 katından fazlasına yükseltmişti.

Fransa'da «mali oligarşi» egemenliği (Lysis'in 1908'de beşinci baskısı yayınlanan ünlü kitabının adı **Fransa'da Mali Oligarşiye Karşı**'dır) çok az farklı bir biçim aldı. En kudretli bankaların dördü kıymetli evrak çıkarmakta nispi değil, «mutlak tekel» durumuna kavuşmuştur. Aslında bu, bir «büyük bankalar tröstü»dür. Ve tekel, kıymetli evrak emisyonundan tekel kârı sağlar. Fransa'dan borç alan bir ülke, çoğu zaman, borç miktarının yüzde 90'ından fazlasını elde edemez, kalan yüzde 10, bankalara ve başka aracılara gider. Bankaların 400 milyon franklık Rus-Çin istikrazından elde ettikleri kâr yüzde 8'i bulmuştu. 1904'teki 800 milyon franklık Rus istikrazından elde edilen kâr oranı yüzde 10'du. 62 milyon 500 bin franklık 1904 Fas istikrazından sağlanan kâr ise yüzde 18,75'e yükselmişti. Gelişmesine küçük tefeci sermayesiyle başlayan kapitalizm, bu gelişmeyi dev tefeci sermaye ile sona erdirmektedir. Lysis «Fransızlar, Avrupa'nın tefecileridir» diyor. Ekonomik hayatın bütün şartları, kapitalizmin bu dönüşümü ile derin değişikliklere uğramaktadır. «Ülke», nüfusu değişmediği ve sanayisi, ticareti ve gemiciliği durgun olduğu halde, tefecilikle zengin olabilir. «8 milyon franklık bir sermayeyi temsil eden 50 kişi, 4 bankaya yatırılmış bulunan 2 milyar frankı kontrol edebilir.» Artık tanıdığımız «holding sistemi»de aynı sonuca götürür. Örneğin, en büyük bankalardan biri Société Générale, kendi «evlat şirketi» Mısır Şeker Rafinerileri hesabına 64 bin tahvil çıkarır. Tahvillerin ihraç fiyatı yüzde 150'dir. Yani banka frank başına 50 santim kazanır. Sonra yeni şirketin dağıttığı kâr paylarının farazi olduğu anlaşılır, «kamu» 90 ila 100 milyon frank zarar eder. «Société Générale'in mü-

dürlerinden biri, Mısır Şeker Rafinerilerinin Müdürler Kurulunun bir üyesiydi.» Yazarın «Fransız Cumhuriyeti bir mali krallıktır; mali oligarşinin tam egemenliğidir; bu mali oligarşi basına ve hükümete hükmeder»[56] sonucuna varması şaşırtıcı değildir.

Mali sermayenin başlıca işlevlerinden biri olan tahvil çıkarılmasından elde edilen olağanüstü yüksek kâr oranı, mali oligarşinin gelişmesinde ve yerini sağlamlaştırmasında çok önemli bir rol oynadı.

Alman dergisi **Die Bank** şöyle diyor: «Memlekette, yabancı ülkelere verilecek borçların tahvillerinin piyasaya sürülmesine aracılıktan edinilen kârlara, yaklaşık olarak bile eşit kâr getiren bu tip bir tek iş daha yoktur.»[57]

«Hiç bir bankacılık faaliyeti, tahvil çıkarılmasından edinilen kârlarla kıyaslanabilecek derecede kâr sağlayamaz!» **Alman Ekonomist** dergisine göre sanayi hisse senetlerinin çıkarılmasından edinilen yıllık ortalama kârlar şöyledir: [Tablo: 8]

(Tablo: 8)

Yüzde	Yüzde
1895.....38,6	1898.....67,7
1896.....36,1	1899.....66,9
1897.....66,7	1900.....55,2

«1891'den 1900'e kadarki on yıl içinde Alman sanayi hisse senetleri çıkarmaktan **1 milyar marktan daha fazla** para 'kazanılmıştır'.»[58]

---

[56] Lysis, *Contre l'oligarchie financiere en France.* 5. bas., Paris 1908, s. 11, 12, 26, 39, 40, 48.

[57] *Die Bank*, 1913, No. 7, s. 630.

[58] Stillich, adı geçen eser, s. 143, ve W. Sombart, *Die deutsche Volkswirtschaft im 19, jahrhundert und im Anfang des 20. jahrhunderts*, 2. bas., Berlin 1909, s. 526, 8 no. lu ek.

Sanayinin yükseliş dönemlerinde mali sermayenin kârları çok büyük olur. Buhran dönemlerinde ise, küçük ve sağlam olmayan işler mahvolur; büyük bankalar bunların yok pahasına satın alınmasına veya bunların «yeniden kurulması» ve «yeniden örgütlenmesi» için yapılan kârlı projelere katılarak bunlarda «hisse» sahibi olurlar. Zarar etmekte olan girişimlerin «yeniden kuruluşun»da,

«Sermayeyi temsil eden hisse senetlerinin değeri düşürülmüştür. Yani kârlar daha küçük bir sermaye üzerinden dağıtılır ve bu küçük sermaye temel alınarak hesaplanır. Gelir sıfıra düşmüşse yeni sermaye davet edilir ki bu eski ve daha az gelir getiren sermaye ile birlikte, yeteri kadar verimli olacaktır» diyen Hilferding bu arada şunu ekliyor: «Bütün bu yeniden kuruluş ve yeniden örgütlenmeler bankalar için iki bakımdan önemlidir: İlkin bunlar kârlı işlemlerdir. sonra da zor duruma düşmüş şirketlerin kontrol altına alınması için birer fırsattır.»[59]

Bir örnek verelim. Dortmund Maden Birliği Anonim Şirketi 1872'de kurulmuştu. Hisse senetlerine bölünmüş olan sermayesi 40 milyon marka yakındı ve ilk yıl yüzde 12 bir kâr payı ödedikten sonra, hisse senetlerinin piyasa fiyatı yüzde 170'e yükselmişti. Mali sermaye kaymağı topladı ve 28 milyon markcık kadar bir şey kazandı. Bu şirketin başlıca destekleyicisi, o kadar başarı ile 300 milyon marklık sermayeye ulaşmış bulunan, şu çok büyük, Alman Disconto-Gesellschaft bankasıydı. Sonraları Birliğin kâr payları sıfıra indi: Hisse sahipleri sermayenin «azaltılmasına» yani tamamını kaybetmemek için bir kısmını kaybetmeye razı olmak zorunda kaldılar. Bir dizi «yeniden kuruluş» işlemi va-

[59] R. Hilferding, *Das Finanzkapital*, 2. bas., s. 152.

sıtasıyla 30 yıl içinde 73 milyon marktan fazla bir para Birliğin hesaplarından düşüldü. «Bugün, şirketin ilk hissedarları, hisselerinin itibari değerinin ancak yüzde 5'ine sahiptirler.»[60] Fakat bankalar her «yeniden kuruluş»tan «bir şeyler kazandılar».

Hızla büyüyen büyük şehirlerin banliyölerindeki arsalar üzerinde yapılan spekülasyonlar da mali sermaye için özellikle kârlı işlerdir. Bankalar tekeli burada toprak rantı tekeli ile ve ulaştırma araçları tekeli ile birleşip kaynaşır, çünkü arsa fiyatının yükselmesi ve toprağı parselleyip kârla satmak imkanı esas itibarıyla şehrin merkezi ile iyi bir ulaştırma bağlantısının varlığına bağlıdır; ve bu ulaştırma araçları, holding sistemi ve yönetim kurullarındaki mevkilerin paylaşılması yoluyla, ilgili bankalara bağlı bulunan büyük şirketlerin elindedir. Bunun sonucu olarak, gayri menkul işleri ve ipotekler vb. üzerinde özel bir çalışma yapmış bulunan bir **Die Bank** yazarı Alman L. Eschwegen'in «bataklık» dediği şey ortaya çıkar: Banliyödeki parsellenmiş arsalar üzerinde yapılan çılgınca spekülasyon; inşaat girişimlerinin çökmesi («sağlam ve güvenilir» Deutsche Bank'ın yardımıyla 100 milyon mark toplamış olan Berlin firması Boswau ve Knauer gibi; banka, tabii, holding sistemiyle yani gizlice, perde arkasında iş gördü ve işin içinden «sadece» 12 milyon mark zararla çıktı); daha sonra, hayali inşaat firmalarından hiç bir şey alamayan küçük mülk sahiplerinin ve işçilerin yıkımı; «namuslu» Berlin polisi ve yöneticileriyle, imar durumu ve inşaat ruhsatları alınması işlerini kontrol altında tutmak amacıyla yapılan hileli anlaşmalar vb.[61]

---

[60] Stillich, adı geçen eser, s 138; ve Liefmann, s. 51.

[61] *Die Bank*, 1913, s. 952; L. Eschwege, *Der Sumpf*; aynı dergide, 1912, I, s. 223 ve devamı.

Avrupalı profesörlerin ve iyi niyetli burjuvaların o kadar ikiyüzlü şekilde kınadıkları «Amerikan ahlakı», mali sermaye devrinde fiilen, her ülkedeki her büyük şehrin ahlâkı haline gelmiş bulunuyor.

1914 başlarında üç büyük Berlin nakliyat kurumu, Şehir elektrikli treni, tramvay kumpanyası ve otobüs şirketi arasında bir «taşıma tröstü» kurulması, yani bir «çıkar birliği» meydana getirilmesi söz konusuydu. **Die Bank** şöyle yazıyordu: «Otobüs şirketinin hisse senetleri çoğunluğunun diğer iki taşıma şirketi tarafından ele geçirildiği öğrenildiğinden beri bu planın söz konusu olduğunu biliyoruz... Bu amacı güdenlerin, taşıma hizmetlerini birleştirmekle tasarruf sağlayacaklarına ve bu tasarrufun bir kısmının zamanla kamuya da yarar sağlayacağına inanabiliriz. Fakat kurulmakta olan taşıma tröstünün arkasında, isterlerse tekelleştirdikleri taşıt araçlarını yapmakta oldukları gayrimenkul işlerinin çıkarına tabi kılabilecek bankaların bulunması meseleyi karmaşıklaştırıyor. Böyle bir varsayımın ne kadar akla yakın olduğuna inanmak için elektrikli tren şirketinin kuruluşunu desteklemiş olan büyük bankanın çıkarlarının daha şirketin kuruluş zamanında işe karışmış bulunduğunu hatırlamak yeterlidir. Bu demektir ki, bu ulaştırma kurumunun çıkarları, onu finanse eden bankanın gayrimenkul çıkarlarıyla iç içe geçmişti. Bu demiryolunun doğu hattı öyle bir araziden geçecekti ki, hattın döşeneceği kesinleşince, banka bu toprakları kendisi ve birçok ortağı yararına çok büyük bir kârla satmıştı.»[62]

Bir tekel bir kere kurulduktan ve milyarlara hükmetmeye başladıktan sonra kamu hayatının her alanına, hükümet şekline ve bu gibi başka «ayrıntılara» bakmadan, kaçınılmaz bir şekilde nüfuz eder. Alman-

[62] *Verkehrstrust; Die Bank*, 1914, I, s. 89.

ya'nın iktisadi yazınında Prusya bürokrasisinin dürüstlüğü konusundaki uşakça övgülere ve Fransa'daki Panama rezaleti ile Amerika'daki siyasi kokuşmuşluğa ilişkin imalara sık sık rastlanır. Fakat gerçek şudur ki; Alman bankacılık meselelerine değinen burjuva yazını **bile** saf bankacılık işlemleri alanının çok ötesine geçmiş ve örneğin devlet memurlarının bankalarda o kadar sık görev kabul etmelerini kastederek «bankaların çekici olması» konusunda şunları yazmıştır: «Kalbinin derinliğinde, Behrenstrasse'de iyi bir mevki düşleyen bir devlet memurunun dürüstlüğü nerede kalır?»[63] (Behrenstrasse, Berlin'de Deutsche Bank Genel Müdürlüğünün bulunduğu caddedir.) 1909'da **Die Bank** dergisinin başyazarı Alfred Lansburgh «Byzantinism' in Ekonomik Önemi» başlıklı bir makale yazdı. Burada, laf arasında II. Wilhelm'in Filistin gezisine ve «bu gezinin kısa sürede verdiği sonuç olarak etrafımızın 'kuşatılmasından' bütün öteki siyasi hatalarımızın toplamından daha fazla sorumlu olan, Alman girişiminin o büyük» ve meş'um «ürünü» Bağdat demiryolunun inşasına değiniyordu.[64] («Kuşatma» ile VII. Edvard'ın Almanya'yı yalnız bırakma ve Alman düşmanı emperyalist bir ittifakla onun etrafını çevirme politikası anlatılmak isteniyor.) 1911 yılında aynı derginin yazarlarından, adını az önce andığımız Eschwege «Plütokrasi ve Bürokrasi» adlı makalesinde örneğin Volker adında, kartelleri denetim komitesinin gayretli bir üyesi olan ve bir süre sonra en büyük kartelde yani çelik sendikasında yüksek gelirli bir mevki elde eden bir Alman devlet memurunu anlatıyor. Hiç de tesadüfi olmayan benzer olaylar bu burjuva yazarını, «Alman Anayasasının savunduğu ekonomik özgürlüğün,

[63] A. Lansburgh, *Der Zug zur Bank; Die Bank*, 1909, I, s. 79.
[64] *Der Zug zur Bank*, s. 301.

ekonomik hayatın birçok kesiminde, boş bir cümle haline geldiğini» ve yürürlükteki zenginler egemenliği altında «en geniş siyasi özgürlüğün bile bizi özgür olmayan insanların oluşturduğu bir ulus haline gelmekten kurtaramayacağını»[65] itiraf etmek zorunda bırakmıştır. Rusya'ya gelince, bir tek örnekle kendimizi sınırlandıracağız. Birkaç yıl önce bütün gazeteler Maliye Bakanlığı Krediler Şubesi Müdürü Davydov'un resmi görevinden istifa ederek büyük bir bankanın hizmetine girdiğini bildirdiler; bu büyük banka, kontrat gereğince kendisine birkaç yılda bir milyon rubleden fazla tutacak bir ücret ödemeyi kabul etmişti. Krediler şubesi, görevi «ülkedeki bütün kredi kurumlarının çalışmalarını düzenlemek ve birleştirmek» olan ve St. Petersburg ve Moskova'da bankalara 800 milyon ila 1 milyar ruble arasındaki kredi veren bir kurumdur.[66]

Sermaye sahipliğinin sermayenin üretime uygulanmasından, parasal sermayenin sanayi sermayesinden veya üretken sermayeden, tamamen parasal sermayesinden elde ettiği gelirle yaşayan irad sahibinin (rantiyenin) de müteşebbisten ve sermayenin yönetimiyle doğrudan doğruya ilgili herkesten ayrılmış bulunması, genel olarak kapitalizmin ayırdedici bir niteliğidir. Emperyalizm veya mali sermaye egemenliği, bu ayrılmanın büyük boyutlara ulaştığı en yüksek kapitalizm aşamasıdır. Mali sermayenin bütün öteki sermaye biçimlerinden üstünlüğü irad sahibinin (rantiyenin) ve mali oligarşinin egemenliği demektir; bu, mali bakımdan «kudretli» az sayıda birkaç devletin bütün diğerlerinin arasından sivrilip yükselmesi demektir. Bu sürecin nerelere kadar vardığı emisyon istatistiklerinden,

---

[65] *Der Zug zur Bank; Die Bank*, 1911, II, s. 825; 1913, I, s. 962.
[66] E. Agahd, adı geçen eser, s. 202.

yani çıkarılan her çeşit tahvile ait istatistiklerden tahmin edilebilir.

Uluslararası İstatistik Enstitüsü Bülteni'nde A. Neymarck[67] bütün düynadaki tahvilat emisyonu üzerine, ekonomik literatürde kısmen ve tekrar tekrar anılmış olan çok kapsamlı, kesin ve karşılaştırmalı rakamlar yayınlamış bulunuyor. Dört on yıllık dönem için verdiği toplam rakamlar şöyledir: [Tablo: 9]

(Tablo: 9) HİSSE SENETLERİ VE TAHVİLLER TOPLAMI (Milyar Frank)

1871–1880	76,1
1881–1890	64,5
1891–1900	100,4
1901–1910	197,8

1870 - 1880 arasında özellikle Prusya - Fransa savaşına ilişkin olarak piyasaya sürülen borç tahvilleri ve savaştan sonra Almanya'da başgösteren şirket kurma furyası nedeniyle, bütün dünyada tahvil emisyonu hacmi yüksekti. 19. yüzyılın son üç on yıllık dönemindeki artış, genel olarak o kadar hızlı değildir; 20. yüzyılın ilk on yıllık döneminde ise, hemen hemen yüzde 100'ü bulan çok büyük bir artış görülmektedir. Böylece 20. yüzyılın başlangıcı sadece, daha önce sözünü ettiğimiz, tekellerin (karteller, sendikalar, tröstler) büyümesi bakımından değil, aynı zamanda mali sermayenin büyümesi bakımından da bir dönüm noktasıdır.

Neymarck 1910'da, dünyada dolaşımda olan toplam kıymetli evrak miktarını 815 milyar frank civarın-

---

[67] *Bulletin de l'Institut international de statistique*, Cilt XIX, kitap II, La Haye 1912. İkinci sütunda küçük devletlere ilişkin olarak verilmiş rakamlar, 1902'nin bilinen istatistiklerine yüzde 20 eklenerek bulunmuş yaklaşık rakamlardır.

da tahmin ediyor. İki kere sayılmış olması muhtemel olan rakamları çıkararak bu toplamı 575-600 milyara indiriyor. Bu da çeşitli ülkeler arasında şöyle dağılmış bulunuyor (toplamı 600 milyar kabul ediyoruz): [Tablo: 10]

(Tablo: 10)

1910 YILINDA PİYASADAKİ KIYMETLİ EVRAK TOPLAMI
(Milyar Frank)

İngiltere	142		Hollanda	12,5
Amerika Birleşik Devletleri	132	479	Belçika	7,5
Fransa	110		İspanya	7,5
Almanya	95		İsviçre	6,25
Rusya	31		Danimarka	3,75
Avusturya-Macaristan	24		İsveç, Norveç, Romanya vb.	2,5
İtalya	14			
Japonya	12		Toplam	600

Bu rakamlar, her biri 100 ila 150 milyar frank arasında değişen tahvilleri elinde tutan en zengin dört kapitalist ülkenin diğerleri arasında öne çıktığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu dört ülkeden ikisi, İngiltere ve Fransa, en eski kapitalist ülkelerdir. Ve göreceğimiz gibi, sömürgelerin çoğuna sahiptirler. Öbür ikisi, Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya, gelişme hızı ve sanayideki kapitalist tekellerin yaygınlık derecesi bakımından önde gelen kapitalist ülkelerdir. Bu dört ülke, 479 milyar franka, yani dünya mali sermayesi toplamının nerdeyse yüzde 80'ine sahiptir. Dünyanın geri kalan kısmının hemen hemen hepsi, şu veya bu şekilde bu uluslararası banker ülkelere, dünya mali sermayesinin bu dört «direğine», az ya da çok borçludurlar ve onlara haraç öderler.

Mali sermayenin uluslararası bağımlılık ve ilişkiler şebekesini yaratmada sermaye ihracının oynadığı rolü incelemek özel bir önem taşır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SERMAYE İHRACI

Serbest rekabetin hüküm sürdüğü eski kapitalizmin ayırdedici niteliği **meta** ihracıydı. Tekellerin egemen olduğu kapitalizmin en son aşamasının ayırdedici niteliği ise **sermaye** ihracıdır.

Kapitalizm meta üretiminin, bizzat işgücünün de bir meta haline geldiği, en yüksek gelişme aşamasıdır. Ülke içi değişimin ve özellikle uluslararası değişimin büyümesi, kapitalizmin ayırdedici özelliğidir. Ayrı ayrı girişimlerin, ayrı ayrı sanayi kollarının ve ayrı ayrı ülkelerin eşit olmayan ve düzensiz, kesintili gelişmeleri kapitalist sistemde kaçınılmaz bir olaydır. İngiltere bütün diğer ülkelerden önce kapitalist bir ülke haline geldi ve 19. yüzyılın ortasında, serbest ticareti kabul ederek, «dünyanın atölyesi» olduğunu öne sürdü; o bütün ülkelere mamul eşya sağlayacak, karşılığında onlardan hammadde alacaktı. Fakat 19. yüzyılın son çeyreğinde bu tekeli kaybetmeye başladı; çünkü himayeci gümrük tarifeleri ile korunan öteki ülkeler gelişerek bağımsız kapitalist devletler haline gelmişlerdir. 20. yüzyılın eşiğinde yeni tür bir tekelciliğin or-

taya çıktığını görüyoruz: Birinci olarak bütün ileri kapitalist ülkelerde tekelci kapitalist birleşmeler; ikinci olarak, sermaye birikiminin dev boyutlar kazandığı çok zengin birkaç ülkenin tekelci durumu. İleri ülkelerde çok büyük bir «sermaye fazlası» doğmuş bulunuyor.

Kapitalizm, bugün her yerde sanayinin çok gerisinde kalmış bulunan tarımı geliştirebilmiş olsaydı, şaşırtıcı teknik ilerlemeye rağmen her yerde hâlâ yarı aç ve yoksulluk altında ezilmiş bulunan yığınların yaşama düzeyini yükseltebilmiş olsaydı, elbette bir sermaye fazlalığı sözkonusu olmazdı. Bu «kanıt», kapitalizmin küçük burjuva eleştiricileri tarafından çok sık ileri sürülmektedir. Fakat kapitalizm bu istenen şeyleri yapabilmiş olsaydı zaten o, kapitalizm olmazdı. Çünkü, hem eşit olmayan gelişme, hem de yığınların yarı aç bulundukları bir yaşama düzeyi bu üretim tarzının kaçınılmaz önşartlarıdır. Kapitalizm kapitalizm olarak kaldıkça, sermaye fazlası hiç bir zaman belli bir ülkede yığınların hayat düzeyini yükseltmek amacıyla kullanılmaz çünkü bu, kapitalistlerin kârının azalması anlamına gelir, bu sermaye fazlası, geri kalmış ülkelere sermaye ihracı yoluyla, kârları artırmak amacıyla kullanılacaktır. Geri kalmış ülkelerde kârlar genellikle yüksektir; çünkü sermaye kıt, toprak fiyatı nispeten düşük, ücretler düşük, hammaddeler de ucuzdur. Sermaye ihracı imkanını, çok sayıda geri kalmış ülkenin şimdiden dünya kapitalist ilişkiler ağı içine çekilmiş bulunması olgusu yaratmıştır. Bu ülkelerde, başlıca demiryolları yapılmıştır ya da yapılmaktadır ve sanayi gelişiminin ilk şartları meydana getirilmiştir vb. Sermaye ihracı zorunluluğu, kapitalizmin birkaç ülkede «çok fazla olgunlaşmış» olması ve tarımın geri kalmış durumu ve yığınların yoksulluğu yüzünden serma-

yenin «kârlı» bir yatırım alanı bulamaması gerçeğinden doğmaktadır.

Başlıca üç kapitalist ülkenin yurt dışına yatırdığı sermaye miktarını gösteren yaklaşık rakamlar şöyledir:[68] [Tablo: 11]

(Tablo:11) YABANCI ÜLKELERE YATIRILMIŞ OLAN SERMAYE (Milyar Frank)

Yıllar	İngiltere	Fransa	Almanya
1862	3,6		—
1872	15	10 (1869)	—
1882	22	15 (1880)	?
1893	42	20 (1890)	?
1902	62	27 — 37	12,5
1914	75—100	60	44
1930	94	31—40	4,9—6,1
1935	94	40—49	4,9—6,1

Bu tablo sermaye ihracının ancak 20. yüzyılın başlangıcında çok büyük ölçülere vardığını gösteriyor. Savaştan önce başlıca üç ülke tarafından yurt dışına yatırılan sermaye miktarı 175 milyar ile 200 milyar frank arasında bir rakama varıyordu. Yüzde 5 gibi mütevazi bir oranla bu miktar yılda 8-10 milyar frank gelir getirir. Bu, dünya ülkelerinin ve milletlerinin çoğunluğunun emperyalist baskı ve sömürü altına alın-

[68] Hobson, *Imperialism*, Londra 1902, s. 58; Riesser, adı geçen eser, s. 395 ve 404; P. Arndt, *Weltwirtschaftliches Archiv, VII*, 1916, s. 35; Neymarck, daha önce sözü edilen *Bulletin...*'deki yazısı; Hilferding, *Das Finanzkapital*, s. 437; Lloyd George, Avam Kamarasında Nutuk, *Daily Telegraph*, 5 Mayıs 1915; B. Harms, *Probleme der Weltwirtschaft*, Jena 1912, s. 235 ve devamı; Dr. Sigmund Schilder, *Entwicklungstendenzen der Weltwirtschaft*, Berlin 1912, I, s. 150; George Paish, *Great Britain's Capital Investments, etc., Journal of the Royal Statistical Society*, cilt LXXIV, 1910-1911, s. 167 ve devamı; Georges Diouritch, *L'expansion des banques allemandes à l'etranger, ses rapports avec le développement économique de l'Allemagne*, Paris 1909, s. 84.

ması için, bir avuç zengin devletin kapitalist asalaklığı için sağlam bir temeldir!

Dış ülkelere yatırılmış bulunan sermaye çeşitli ülkeler arasında nasıl dağılmıştır? **Nerelere** yatırılmıştır? Bu sorulara ancak yaklaşık bir cevap verilebilir, fakat bu kadarı da çağdaş emperyalizmin belli genel ilişkilerine ve bağlarına ışık tutmaya yeterlidir. [Tablo: 12]

DÜNYANIN ÇEŞİTLİ BÖLGELERİ ARASINDA
YABANCI SERMAYENİN YAKLAŞIK DAĞILIMI

(1910 Yıllarında)

(Tablo: 12) (Milyar Mark)

Kıta	İngiltere	Fransa	Almanya	Toplam
Avrupa	4	23	18	45
Amerika	37	4	10	51
Asya, Afrika, Avustralya	29	8	7	44
Toplam	70	35	35	140

İngiliz sermayesinin başlıca yatırım alanları, Asya vb'nin yanı sıra, Amerika'da da çok geniş olan (örneğin Kanada) İngiliz sömürgeleridir. Bu durumda çok büyük ölçüdeki sermaye ihracatı, emperyalizm için taşıdığı önemi daha sonra söz konusu edeceğimiz geniş sömürgelerin varlığına sıkı bir şekilde bağlıdır. Fransa meselesinde ise durum farklıdır. Fransa'nın dış sermaye yatırımları esas itibarıyla Avrupa'ya, en başta da Rusya'ya (en azından 10 milyar frank) yapılmıştır. Bu, esas itibarıyla, sanayi girişimlerine yatırılmış sermaye değil, **borç** sermayesi, hükümete verilen borçlardır. İngiliz sömürgeci emperyalizminden farklı olarak Fransız emperyalizmine, tefeci emperyalizm adı verilebilir Almanya meselesinde karşımıza bir üçüncü tip çıkıyor; burada sömürgeler önemli yer tutmuyor ve yurt dışında yatırılmış bulunan Al-

man sermayesi, Avrupa ile Amerika arasında çok eşit bir şekilde bölünmüş bulunuyor.

Sermaye ihracı, ihraç edildiği ülkelerde kapitalizmin gelişmesini etkiler ve büyük ölçüde hızlandırır. Bu sebeple sermaye ihracı, sermaye ihraç eden ülkelerdeki gelişmeyi bir dereceye kadar durdurma eğilimi gösterse bile, bunu, ancak, bütün dünyada kapitalizmin daha fazla gelişmesini genişleterek ve derinleştirerek yapabilir.

Sermaye ihraç eden ülkeler hemen her zaman bazı «avantajlar» elde edebilirler ki bu avantajların niteliği mali sermaye ve tekelcilik çağının özelliğine ışık tutar. Örneğin, şu pasaj Berlin'de yayınlanan **Die Bank** dergisinin Ekim 1913 sayısında çıkmıştır:

«Son zamanlarda, uluslararası sermaye piyasasında Aristophanes'in kalemine layık bir komedi oynanmaktadır. İspanya'dan Balkan Devletlerine, Rusya'dan Arjantin, Brezilya ve Çin'e kadar pek çok yabancı ülke, bazen çok ısrarlı borç talepleriyle, açıkça veya gizlice büyük para piyasalarına başvuruyorlar. Para piyasasının durumunun şu sırada pek parlak olmadığı gibi siyasi durum da ümit verici değildir. Fakat komşusunun kendi önüne geçmesi korkusuyla hiç bir para piyasası bir borç isteğini geri çevirmeye cesaret edememekte ve bazı hizmetler karşılığında borç vermeye razı olmaktadır. Bu uluslararası alışverişlerde borç para veren, hemen her zaman bazı ek çıkarlar sağlamayı başarmaktadır: Ticari bir anlaşmaya konan lehte bir madde, bir kömür tesisi, bir liman inşası sözleşmesi, yağlı bir imtiyaz, ya da bir silah siparişi.»[69]

Mali sermaye tekeller çağını yaratmış bulunuyor ve tekeller her yere tekel ilkelerini götürüyorlar: Açık

[69] *Die Bank*, 1913, II, s. 1024.

piyasada rekabetin yerini, kârlı alışverişler yapmak için «ilişkiler»den yararlanmak alır. En çok rastlanan şey, verilen borcun bir kısmının borç veren ülkeden yapılacak satın almalar için, özellikle savaş malzemesi veya gemi vb. siparişleri için harcanmasının şart koşulmasıdır. 1890 - 1910 arasında Fransa bu usule çok sık başvurmuştur. Sermaye ihracı böylece meta ihracını teşvik eden bir araç haline gelir. Bu şartlar altında büyük firmalar arasındaki alışverişler Schilder'in[70] «dikkatli» deyişiyle, «kokuşmuşluğa yakın» bir biçim alır. Almanya'da Krupp, Fransa'da Schneider, İngiltere'de Armstrong, kudretli bankalarla ve hükümetlerle sıkı bağları olan ve bir borçlanma düzenlenirken kolayca «görmezlikten» gelinemeyecek olan firmalara örnek oluştururlar.

Fransa, 1905'te Rusya'ya borç verdi ve 16 Eylül 1905 Ticaret Antlaşması ile Rusya'dan, 1917'ye kadar yürürlükte kalacak bazı imtiyazlar «kopardı». Aynı şeyi Japonya ile 19 Ağustos 1911 tarihli Ticaret Antlaşmasında yaptı. Avusturya ile Sırbistan arasında, yedi aylık bir kesinti dışında, 1906'dan 1911'e kadar süren gümrük tarifeleri savaşı, kısmen Avusturya ile Fransa arasındaki, Sırbistan'a savaş malzemesi satma rekabetinden doğmuştur. Ocak 1912'de Paul Deschanel, Fransız firmalarının 1908'den 1911'e kadar Sırbistan'a 45 milyon frank değerinde savaş malzemesi sağladıklarını Fransız Millet Meclisinde söylemişti.

Sao - Paulo'daki (Brezilya) Avusturya - Macaristan Konsolosunun bir raporunda şöyle deniyor: «Brezilya demiryollarının inşası, esas olarak Fransız, Belçika, İngiliz ve Alman sermayeleri tarafından yürütülmektedir. Bu demiryollarının inşasıyla ilgili mali işlemlerde

[70] Schilder, adı geçen eser, s. 346, 350, 371.

ilgili ülkeler, gerekli demiryolu malzemesi siparişlerinin kendilerinden yapılmasını şart koşmaktadırlar.»

Böylece mali sermaye, kelimenin tam anlamıyla ağını dünyanın bütün ülkelerine yaymaktadır. Bu faaliyette sömürgelerde kurulmuş olan bankalar ve şubeleri önemli bir rol oynamaktadır. Alman emperyalistleri, bu bakımdan «sağlam durumda» olan «eski» sömürgeci ülkelere kıskançlıkla bakmaktadırlar. 1904' te İngiltere'nin 50 tane sömürge bankası ve bu bankaların 2279 şubesi vardı. (1910'da 72 banka ve 5449 şube olmuştu); Fransa'nın 136 şubeli 20 sömürge bankası, Hollanda'nın 68 şubeli 16 bankası ve Almanya'nın «ancak» 70 şubesi olan 13 bankası vardı.[71] Amerikan kapitalistleri de, kendi paylarına, İngiliz ve Alman meslektaşlarının kıskanıyorlar: 1915'te «Güney Amerika' da 5 Alman bankasının 40 şubesi ve 5 İngiliz bankasının 70 şubesi vardır... İngiltere ve Almanya son yirmibeş yılda Arjantin, Brezilya ve Uruguay'da yaklaşık olarak 4 milyar dolar yatırmış bulunuyorlar ve bunun sonucu olarak üç ülkenin toplam ticaretinin yüzde 46'sını ellerinde tutuyorlar.»[72]

Sermaye ihraç eden ülkeler, mecazi anlamda, dünyayı kendi aralarında paylaşmışlardı. Fakat mali sermaye, dünyanın fiilen paylaşılmasına yol açtı.

---

[71] Riesser, adı geçen eser, 4. bas., s. 375; ve Diouritch, adı geçen eser, s. 283.

[72] *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, cilt LIX, Mayıs 1915, s. 301. Aynı ciltte 331. sayfada, tanınmış istatistikçi Paish'in, *The Statist* adlı maliye dergisinin son sayısında İngiltere, Almanya, Fransa, Belçika ve Hollanda' nın ihraç ettiği sermaye toplamını 40 milyar İngiliz lirası, yani 200 milyar frank olarak tahmin ettiğini görüyoruz.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DÜNYANIN KAPİTALİST GRUPLAR ARASINDA PAYLAŞILMASI

Tekelci kapitalist gruplar —karteller, sendikalar ve tröstler— kendi aralarında önce iç pazarı paylaşırlar, bir ülkenin sanayisini azçok kesin bir şekilde denetim altına alırlar. Fakat kapitalizmde iç pazar, ister istemez dış pazara bağlıdır. Kapitalizm çok önce bir dünya pazarı yaratmıştır. Sermaye ihracatı arttıkça ve büyük tekelci grupların yabancı ülkeler ve sömürgelere bağları ve «nüfuz alanları» her yolla genişledikçe, işler «tabii olarak» bu gruplar arasında uluslararası bir anlaşmaya ve uluslararası kartellerin kuruluşuna doğru gitti.

Bu, sermaye ve üretimin dünya ölçüsünde yoğunlaşmasının, önceki aşamalarla kıyaslanamayacak kadar yüksek yeni bir aşamasıdır. Bu süper tekelin nasıl geliştiğini görelim.

Elektrik sanayisi, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başındaki kapitalizmin modern teknik başarılarının en tipik örneğidir. Bu sanayi en fazla, yeni kapitalist ülkelerin en ileri iki tanesinde, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Almanya'da gelişmiş bulunuyor. Alman-

ya'da 1900 buhranı, bu sanayinin yoğunlaşmasına özellikle hız verdi. Buhran sırasında artık sanayi ile iyice birleşip kaynaşmış bulunan bankalar, nispeten küçük firmaların yıkılmasını ve büyükleri tarafından yutulmasını büyük ölçüde hızlandırdılar ve yoğunlaştırdılar. Jeidels şöyle yazıyor: «Bankalar, sermayeye en fazla ihtiyaç duyan şirketlere yardımı reddetmekle önce çılgınca bir yükselişe yol açmakta, sonra da, kendilerine yeteri derecede sıkı sıkıya bağlanmış olmayan şirketlerin umutsuz iflasını hazırlamaktadırlar.»[73]

Bunun sonucu olarak 1900'den sonra Almanya'da yoğunlaşma dev adımlarla ilerledi. 1900'e kadar elektrik sanayisinde 7 veya 8 «grup» vardı. Bunların her biri birçok şirketten (toplamı 28) meydana geliyordu ve her bir grup 2 ila 11 banka tarafından desteklenivordu. 1908-1912 arasında bütün bu gruplar 1 ya da 2 grup içinde birleşip kaynaşmışlardı: Aşağıdaki cetvel bu süreci göstermektedir: [Tablo: 13]

(Tablo: 13)

1900 yılından önce		1912 yılında	
Felten ve Guillaume Lahmeyer	Felten ve Lahmeyer	A.E.G. (General Electric Co.)	Bu ikisi, 1908'den beri sıkı işbirliği içindedir.
Union A.E.G.	A.E.G.		
Siemens ve Halske Schuckert ve Co.	Siemens ve Halske-Schuckert	Siemens ve Halske — Schuckart	
Bergman	Bergman		
Kummer	1900'de iflas		

Bu şekilde büyümüş olan ünlü General Electric Company (AEG), «holding» sistemi yoluyla 175 ila 200 şirket ve yaklaşık olarak 1 milyar 500 milyon mark

[73] Jeidels, adı geçen eser, s. 232.

civarında bir sermaye toplamını denetler. On yabancı ülkede 34 tane doğrudan temsilciliği vardır ve bunların 12'si anonim şirkettir. Daha 1904'te Alman elektrik sanayisinin dış ülkelerdeki toplam sermaye yatırımı 233 milyon mark olarak tahmin ediliyordu. Bu miktarın 62 milyonu Rusya'da yatırılmıştı. AEG'nin, kablo ve tecrit malzemesinden otomobil ve uçağa kadar en çeşitli maddeleri üreten çok büyük bir «kombina» olduğunu söylemeye ihtiyaç yok; sadece sanayi şirketlerinin sayısı onaltıdır.

Fakat Avrupa'daki yoğunlaşma, Amerika'daki yoğunlaşma sürecinin de ayrılmaz bir parçasıdır. [Tablo: 14]

(Tablo: 14)

		General Electric Company
Amerika Birleşik Devletleri:	Thomson — Houston Şirketi Avrupa'da bir firma kurar	Edison Şirketi Avrupa'da, "Fransız Edison Şirketi"ni kurar ve bu da patentlerini Alman firmasına devreder
Almanya:	Union Electric Şirketi	General Electric Şirketi (A.E.G.)
		General Electric Şirketi (A.E.G.)

Böylece, elektrik sanayisi alanında **iki** «Büyük Güç» oluştu. Heinig, «Elektrik Tröstünün Tuttuğu Yol» adlı makalesinde, «dünyada bunlardan **tamamen** bağımsız hiç bir elektrik şirketi yoktur» diye yazıyordu. Bu iki tröstün ciroları ve girişimlerinin hacmi hakkında aşağıdaki rakamlar, tam olmasa da bir fikir verebilir: [Tablo: 15]

Böylece, 1907'de Alman ve Amerikan tröstleri dünyanın paylaşılması için bir anlaşmaya vardılar. Aralarındaki rekabet sona erdi. Amerikan General Electric Company (GEC) Amerika Birleşik Devletleri'ni ve

(Tablo: 15)

	Yıllar	Yıllık Ciro Milyon Mark	Çalışanların sayısı	Net Kâr (Milyon Mark)
Amerika: General Electric Co. (G.E.C.)	1907	252	28.000	35,4
	1910	298	32.000	45,6
Almanya: General Electric Co. (A.E.G.) ...	1907	216	30.700	14,5
	1911	362	60.800	21,7

Kanada'yı «aldı». Alman General Electric Company (AEG) Almanya'yı, Avusturya'yı, Rusya'yı, Hollanda'yı, Danimarka'yı, İsviçre'yi, Türkiye'yi ve Balkanları «aldı». «Evlât şirketlerin» yeni sanayi kollarına, henüz şeklen parsellenip paylaşılmamış «yeni» ülkelere sızması ile ilgili özel, ve tabii ki gizli, anlaşmalara varıldı. Bu iki tröst yeni buluşları ve deneyleri aralarında değiş tokuş edeceklerdi.[74]

Fiilen dünya ölçüsünde olan, milyarlar tutarında bir sermayeyi kontrol eden ve dünyanın her köşesinde «kolları», ajansları, temsilcileri, bağları vb. bulunan bu tröste karşı rekabet etmenin zorluğu apaçıktır. Fakat bu iki kudretli tröst arasında dünyanın paylaşılmış olması, eşit olmayan gelişme, savaş, iflas vb. sonucu olarak güçler dengesi değiştiği takdirde, dünyanın **yeniden paylaşılması** olasılığını ortadan kaldırmaz.

Böyle bir yeniden paylaşım girişiminin, daha doğrusu yeniden paylaşım mücadelesinin öğretici bir örneğini petrol sanayisinde görüyoruz.

Jeidels 1905'te şöyle yazıyordu: «Dünya petrol piyasası bugün bile esas olarak iki büyük mali grup arasında paylaşılmış durumdadır: Rockefeller'in American

[74] Riesser, adı geçen eser; Dioritch, adı geçen eser, s. 239, Kurt Heinig, adı geçen makale.

Standart Oil Company'si ilé Baku'deki Rus petrolünü deneyleyen Rothschild ve Nobel. Bu iki grup sıkı bir işbirliği içindedir. Fakat beş tane düşman bunların tekelini yıllardır tehdit etmektedir.[75]

1. Amerikan petrol kaynaklarının tükenmekte olması, 2. Baku'deki Mantaşev firmasının rekabeti, 3. Avusturya petrol kaynakları, 4. Romanya petrol kaynakları, 5. Deniz aşırı ülkelerdeki petrol kaynakları, özellikle Hollanda sömürgelerindeki (son derece zengin Samuel ve Shell firmaları da İngiliz sermayesiyle ilişkilidir). Bu son üç grubun büyük Alman bankaları, esas olarak da Deutsche Bank ile bağları vardır. Bu bankalar Romanya'daki petrol sanayisini, «kendilerine» bir temel yaratabilmek için, sistematik bir şekilde ve bağımsız olarak geliştirmişlerdi. 1907'de Romanya petrol sanayisinde yatırılmış bulunan yabancı sermaye 185 milyon frank olarak tahmin ediliyordu, bunun 74 milyonu da Alman sermayesiydi.[76]

İktisat literatüründe, yerinde bir deyimle «dünyayı paylaşma mücadelesi» diye adlandırılan bir mücadele başlamıştı. Bir tarafta, **her şeyi** ele geçirmek isteyen Rockefeller petrol tröstü başlıca düşmanı İngiliz-Hollanda Shell tröstüne darbe indirmek için **bizzat** Hollanda'da bir evlat şirket kurdu ve Hollanda Hindistanında petrol kuyuları satın aldı. Diğer tarafta, Deutsche Bank ve öteki Alman bankaları Romanya'yı «kendilerine saklamaya» ve bunu Rockefeller'e karşı Rusya ile birleştirmeye çalışıyorlardı. Rockefeller çok daha fazla sermayeye ve mükemmel bir petrol ulaşım ve dağıtım sistemine sahipti. Mücadelenin, Deutsche Bank'ın kesin yenilgisiyle sona ermesi kaçınılmazdı ve

---

[75] Jeidels, adı geçen eser, s. 192-193.

[76] Diouritch, adı geçen eser, s. 245.

nitekim 1907'de böyle oldu. Deutsche Bank ya «petrol çıkarlarını» tasfiye edip milyonlar kaybedecek, ya da, boyun eğecekti. Boyun eğmek yolunu seçti ve Amerikan tröstü ile kendisinin çok aleyhine olan bir anlaşma yaptı. Deutsche Bank «Amerikan çıkarlarını zedeleyebilecek her hangi bir işe girişmemeye» razı oldu. Bununla birlikte, Almanya'da bir devlet petrol tekeli kurulduğu takdirde bu anlaşmanın iptal edilmesini içeren bir ek madde de konmuştu.

Bundan sonra «petrol komedisi» başladı. Alman para krallarından biri, Deutsche Bank müdürlerinden Von Gwinner, bir devlet petrol tekeli kurulması için özel sekreteri Strauss aracılığı ile bir kampanya başlattı. Büyük Alman Bankasının dev örgütü ve bütün geniş «ilişkileri» harekete geçirildi. Basın, Amerikan trőstünün «boyunduruğuna» karşı «vatanperverce» bir öfkeyle gürültü koparmaya başladı ve 15 Mart 1911' de Reichstag hemen hemen oybirliği ile, hükümetten bir petrol tekelinin kurulması için yasa tasarısı hazırlanmasını isteyen bir önergeyi kabul etti. Hükümet derhal, «halktan gelen» bu düşüncenin üzerine atladı ve Amerikan ortağını aldatmayı ve bir devlet tekeli yolu ile durumunu düzeltmeyi hesap eden Deutsche Bank, oynadığı oyunu kazanmış göründü. Alman petrol kodamanları artık, Rus şeker rafinerilerininkinden aşağı kalmayacak çok büyük kâr hayalleri görmeye başlamışlardı... Fakat önce büyük Alman bankaları, ganimetin paylaşılması konusunda kendi aralarında kavgaya tutuştular. Disconto-Gesellschaft, Deutsche Bank'ın gizli niyetlerini açıkladı sonra da hükümet Rockefeller'le mücadele ihtimali karşısında korkuya kapıldı; çünkü Almanya'nın başka kaynaklardan petrol sağlayabilmesi çok şüpheliydi (Romanya'nın petrol üretimi çok düşüktü); üçüncüsü tam o sıralarda,

1913'te, Almanya'nın savaş hazırlıkları için 1 milyar mark tutarında ödenek ayrılması oylanıp kabul edilmişti. Petrol tekeli tasarısı ertelendi. Rockefeller «petrol tröstü» mücadeleden, geçici olarak, galip çıkmıştı.

Berlin dergisi **Die Bank** bu konuda, Almanya'nın petrol tröstü ile ancak bir elektrik tekeli kurarak ve su enerjisini ucuz elektriğe çevirerek mücadele edebileceğini yazdı. Yazar «fakat elektrik tekeli, ancak elektrik üreticileri buna ihtiyaç duydukları zaman, yani elektrik sanayisinde bundan sonraki yıkıntı kapıya dayandığında ve şu sıralar her tarafta, devletten, şehirlerden vb. kısmî tekeller elde etmiş bulunan özel elektrik şirketlerinin büyük paralar sarfederek kurmakta oldukları çok büyük, pahalı elektrik istasyonları artık kârlı çalışamaz hale geldiklerinde kurulacaktır. O zaman su enerjisine baş vurmak gerekecektir. Ama özel sanayiye ödenmesi gerekecek olan muazzam tazminatlar nedeniyle, bu su enerjisini ucuz elektriğe devlet eliyle dönüştürmek imkansız olacak ve bu işin 'devlet denetimi altındaki bir özel tekele' devredilmesi zorunlu hale gelecektir. Azot tekelinde durum böyle idi, petrol tekelinde durum böyledir, elektrik enerjisi tekelinde de durum böyle olacaktır. Güzel ilkelerin gözlerini kamaştırmasına izin veren bizdeki devlet sosyalistlerinin, Almanya'da tekellerin hiç bir zaman tüketicilere yarar sağlamak veya işletme kârlarından bir kısmını devlete devretmek gibi bir amaç gütmediklerini ve böyle bir sonuca da ulaşmadıklarını anlamalarının artık zamanıdır. Bu tekeller, sadece, iflasın eşiğindeki özel işletmeleri devletin sırtından kalkındırmaya hizmet etmişlerdir.»[77]

---

[77] *Die Bank*, 1912, I, s. 1036; 1912, 11, s. 629 ve devamı; 1913, I, s. 388.

İşte, Alman burjuva iktisatçılarının yapmak zorunda kaldıkları değerli itiraflar böyledir. Mali sermaye çağında, özel tekellerle devlet tekellerinin nasıl içiçe geçmiş bulunduğunu, her ikisinin de, dünyanın paylaşılması için büyük tekeller arasında verilmekte olan emperyalist mücadelenin ayrı halkalarından başka bir şey olmadıklarını açıkça görüyoruz.

Deniz ticaretinde de yoğunlaşmanın muazzam ölçüde gelişmesi, dünyanın paylaşılması sonucunu vermiş durumdadır. Almanya'da iki güçlü şirket ön plana çıkmış bulunuyor: Her biri esham ve tahvilat olarak 200 milyon marklık bir sermayeye ve her biri 185 ila 189 milyon mark değerinde gemi tonajına sahip olan Hamburg - Amerika ile Norddeutscher Lloyd şirketleri. Diğer yandan Amerika'da 1 Ocak 1903'te, 9 Amerikan ve İngiliz deniz ulaştırma şirketini birleştiren ve 120 milyon dolar (480 milyon mark) sermayeye sahip olan Morgan Tröstü diye anılan International Mercantile Marine Co. (Uluslararası Deniz Ticaret Şirketi) kuruldu. Daha 1903'te Alman devleriyle bu Amerikan-İngiliz tröstü, kârları paylaşmak için dünyayı aralarında paylaştıkları bir anlaşmaya varmışlardı. Alman şirketleri, İngiltere ile Amerika arasındaki ulaştırmada bu şirketle rekabet etmemeyi kabul ediyorlardı. Her birine «tahsis» edilmiş bulunan limanlar titiz bir şekilde belirtilmiş, ortak bir denetim komitesi kurulmuştu, vb. Bu anlaşma 20 yıl yürürlükte kalacaktı ve savaş halinde iptal edilmesini öngören bir ihtiyat maddesi de eklenmişti.[78]

Uluslararası Ray Kartelinin kuruluş öyküsü de son derece öğreticidir. İngiliz, Belçika ve Alman ray fabrikatörleri arasında böyle bir kartelin kurulması için

[78] Riesser, adı geçen eser, s. 125.

ilk girişim daha 1884'te, ciddi bir sanayi buhranı sırasında yapılmıştı. Fabrikatörler bu anlaşmaya giren ülkelerin iç pazarlarında birbirleriyle rekabet etmeme konusunda anlaşmaya varmışlar ve yabancı pazarları şu oranlarla aralarında paylaşmışlardı: İngiltere yüzde 66, Almanya yüzde 27, Belçika yüzde 7. Hindistan tamamen İngiltere'ye bırakılmıştı. Kartelin dışında kalan bir İngiliz firmasına karşı ortak savaş ilan edilmiş, bunun giderleri bütün satışlardan belli bir yüzdenin ayrılmasıyla karşılanmıştı. Fakat 1886'da iki İngiliz firmasının çekilmesiyle kartel çöktü. Bundan sonra gelen yükseliş döneminde anlaşmaya varılamamış olması tipik bir olaydır.

1904 başında Alman çelik sendikası kuruldu. Kasım 1904'te Uluslararası Ray Karteli şu oranlarla yeniden canlandırıldı: İngiltere yüzde 53,5; Almanya yüzde 28,83; Belçika yüzde 17,67. Fransa daha sonra kartele katıldı ve birinci, ikinci ve üçüncü yıllarda sırasıyla, yüzde yüzün ötesinde, yani yüzde 104,8 toplam üzerinden yüzde 4,8; yüzde 5,8 ve yüzde 6,4 aldı. 1905'te kartele United States Steel Corporation, daha sonra Avusturya ve İspanya girdiler. Vogelstein 1910'da şöyle yazıyordu: «Şimdi dünyanın paylaşılması tamamlanmış bulunuyor ve başta devlet demiryolları olmak üzere büyük ray tüketicileri, dünya onların çıkarları düşünülmeden parsellenmiş bulunduğu için, şairin yaptığı gibi Jupiter'in cennetine çekilebilirler.»[79]

1909'da kurulmuş olan ve üretim hacmini Alman, Belçika, Fransız, İspanyol ve İngiliz, beş büyük fabrika-grubu arasında paylaştırmış bulunan uluslararası çinko sendikasından da söz etmeliyiz. Bir de Uluslararası Dinamit Tröstü var ki Liefmann bunun, «aynı

[79] Vogelstein, *Organisiationsformen*, s. 100.

şekilde örgütlenmiş Fransız ve Amerikan dinamit fabrikatörleri ile birlikte dünyayı paylaşmış bulunan bütün Alman patlayıcı madde fabrikatörleri arasında yapılmış, son derece modern ve sıkı bir ittifak olduğunu» söylüyor.[80]

Liefmann, 1897'de içinde Almanya'nın hissesi bulunan 40 tane uluslararası kartel bulunduğunu, 1910' da ise bunların sayısının 100 kadar olduğunu hesaplıyordu.

İçlerinde şimdi örneğin 1909'da benimsediği Marksist tavrı artık tamamen terk etmiş bulunan K. Kautsky'nin de bulunduğu bazı burjuva yazarları, sermayenin uluslararası bir nitelik kazanmasının en çarpıcı ifadelerinden biri olan uluslararası kartellerin kapitalist düzende uluslar arasında barış umudunu getirdiği görüşünü öne sürüyorlar. Teorik bakımdan bu düşünce tamamen saçmadır; pratikte ise bilgiçlikten ve en kötü oportünizmin ikiyüzlü bir savunmasından ibarettir. Uluslararası karteller, kapitalist tekellerin hangi noktaya kadar gelişmiş bulunduklarını ve çeşitli kapitalist gruplar arasındaki mücadelenin **hedefini ortaya koyar.**

Bu son nokta en önemlisidir, olayların tarihi-iktisadi anlamını yalnızca bu bize gösterir. Çünkü mücadelenin **biçimleri,** değişen, nispeten özel ve geçici sebeplere uygun olarak durmadan değişebilir ve değişmektedir, fakat mücadelenin **özü,** yani onun sınıfsal **içeriği,** sınıflar var oldukça kesinlikle **değişemez.** Günümüzdeki ekonomik mücadelenin **özünün** (dünyanın paylaşılmasının) gözlerden gizlenmesinin ve mücadelenin şu veya bu **biçiminin** vurgulanmasının Kautsky' nin de teorik savlarıyla (bunun üzerinde daha sonra

[80] Liefmann, *Kartelle und Trusts,* 2. bas., s. 161.

duracağız) safına geçmiş bulunduğu Alman burjuvazisinin çıkarına olduğunu anlamak zor değildir. Kautsky de aynı hatayı işliyor. Tabii ki, biz yalnız Alman burjuvazisini değil bütün dünyadaki burjuvaziyi göz önünde bulunduruyoruz. Kapitalistler, özel olarak kötü olduklarından değil, fakat ulaşılmış bulunan yoğunlaşma derecesi onları kâr sağlamak için bu usulü kabul etmeye zorladığından dünyayı aralarında paylaşıyorlar. Ve dünyayı «sermayeleri oranında», «güçleri oranında» paylaşıyorlar, çünkü meta üretimi ve kapitalizm altında başka herhangi bir paylaşma yöntemi olamaz. Fakat güç de, ekonomik ve siyasi gelişme derecesine göre değişir. Olup bitenleri anlamak için güç dengesindeki değişmelerle hangi meselelerin halledilmiş olduğunu bilmek gerekir. Bu değişmelerin «sırf» iktisadi mi, yoksa iktisadi **olmayan** (ör., askeri) bir nitelik mi taşıdığı sorunu, kapitalizmin en son çağına ilişkin temel görüşleri hiç etkilemeyecek olan ikincil bir sorundur. Kapitalist gruplar arasındaki mücadele ve anlaşmaların **özü** meselesinin yerine, bu mücadelelerin ve anlaşmaların **biçimi** (bugün barışçı, yarın savaşçı, öbür gün gene savaşçı) meselesini geçirmek kavram cambazlığı yapmaktan başka bir şey değildir.

Modern kapitalizm çağı bize, kapitalist gruplar arasında, dünyanın ekonomik bakımdan paylaşılması **temeline dayanan** belli ilişkilerin kurulduğunu gösteriyor; buna bağlı ve paralel olarak, siyasi gruplar arasında, devletler arasında, dünya topraklarının paylaşılması, sömürgeler uğrunda mücadele, «ekonomik alanlar için mücadele» temelinde belli ilişkiler kurulmaktadır.

ALTINCI BÖLÜM

DÜNYANIN BÜYÜK DEVLETLER ARASINDA PAYLAŞILMASI

Coğrafyacı A. Supan[81] **Avrupa Sömürgelerinin Toprak Bakımından Genişlemesi** adlı kitabında, bu genişlemenin 19. yüzyıl sonundaki durumunu gösteren şu kısa özeti veriyor: [Tablo: 16]

SÖMÜRGECİ AVRUPA DEVLETLERİNE VE ABD'YE AİT TOPRAKLARIN YÜZDE ORANLARI (ABD DAHİL)

(Tablo: 16)

Ülkeler	1876	1900	Artış yada eksiliş	1932
Afrika	10,8	90,4	+ 79,6	96,6
Polinezya	56,8	98,9	+ 42,1	100
Asya	51,5	56,6	+ 5,1	20,6
Avustralya	100,0	100,0	—	100
Amerika	27,5	27,2	— 0,3	30,4

Supan, şu sonuca varıyor: «Şu halde bu dönemin ayırdedici niteliği Afrika'nın ve Polinezya'nın paylaşılmasıdır.» Asya'da ve Amerika'da işgal edilmemiş, yani hiç bir devlete ait olmayan toprak bulunmadığı-

[81] A. Supan, *Dic territoriale Entwicklung der europaischen Kolonien*, Gotha 1906, s. 254.

na göre Supan'ın vardığı sonucu genişletmek ve göz önünde tutulan dönemin ayırdedici niteliğinin, kapitalist ülkelerin sömürge siyasetinin gezegenimiz üzerindeki işgal edilmemiş toprakların ele geçirilmesini **tamamlamış olması** anlamında, dünyanın nihai paylaşımı olduğunu söylemek gerekir. Buradaki nihai sözü **yeniden paylaşmanın** imkansız olduğu anlamında değildir; tersine yeniden paylaşımlar mümkün ve kaçınılmazdır. Dünya ilk defa olarak tamamen paylaşılmıştır. Öyle ki gelecekte **yalnız** yeniden paylaşım mümkündür, yani ülkeler, sahipsiz ülke olarak bir «sahip»e geçmek yerine ancak bir «sahip»ten diğerine geçebilir.

Dolayısıyla dünya sömürge siyasetinin, «kapitalizmin gelişmesindeki en son aşamaya», mali sermayeye sıkı sıkıya bağlı olduğu özel bir dönemden geçmekteyiz. Bu sebeple, her şeyden önce bu çağı kendisinden öncekilerden neyin ayırdığını ve bugünkü durumun ne olduğunu mümkün olduğu kadar doğru tespit edebilmek için olguları ayrıntılı olarak incelemek gerekir. Burada, ilk ağızda pratik iki soru karşımıza çıkıyor: Sömürge siyasetinin yoğunluk kazanması, sömürgeler için yapılan savaşın şiddetlenmesi tam da bu mali sermaye çağına mı rastlar? Ve bu bakımdan dünyanın paylaşılması şimdi ne durumdadır?

Amerikalı yazar Morris, sömürgeleştirme tarihi üzerine yazdığı kitapta[82] 19. yüzyılın çeşitli dönemlerinde İngiltere, Fransa ve Almanya'nın sahip olduğu sömürgelere ait rakamları toplamayı denemiştir. Elde ettiği sonuçların kısaca özeti şöyledir: [Tablo: 17]

[82] Henry C. Morris, *The History of Colonisation*, New York 1900, cilt, II, s. 88; cilt I, s. 419; cilt II, s. 304.

SÖMÜRGELER

(Tablo: 17) Alan: Milyar mil kare; Nüfus: Milyon

Yıllar	İngiltere		Fransa		Almanya		ABD	
	Alan	Nüfus	Alan	Nüfus	Alan	Nüfus	Alan	Nüfus
1815–1830	?	126,4	0,02	0,5	—	—	—	—
1860.....	2,5	145,1	0,2	3,4	—	—	—	—
1880.....	7,7	267,9	0,7	7,5	—	—	—	—
1899.....	9,3	309,0	3,7	56,4	1,0	14,7	0,06	10,6
1932.....	13,5	466,5	4,6	65,1	—	—	0,7	14,6

İngiltere için sömürge fetihlerinin en çok genişlediği dönem 1860-1880 arasıdır; 19. yüzyılın son yirmi yılında da önemli bir artış sözkonusudur. Fransa ve Almanya için ise bu genişleme, tam bu son yirmi yıl içinde olmuştur. Yukarıda gördük ki, tekel öncesi kapitalizmin, serbest rekabetin egemen olduğu kapitalizmin gelişmesi doruğuna, 1860'larda ve 1870'lerde ulaşmıştı. Şimdi de, sömürge fetihlerindeki korkunç «yükseliş»in **tam da bu dönemden sonra** gerçekleştiğini ve dünyanın toprak bakımından paylaşılması için yapılan mücadelenin olağanüstü ölçüde keskinleştiğini görüyoruz. Şu halde kapitalizmin tekelci kapitalizm aşamasına, mali sermaye aşamasına geçişinin, dünyanın paylaşılması için yapılan mücadelenin yoğunluk kazanmasıyla **ilişkili** olduğu açıktır.

Emperyalizm üzerine yazdığı eserde Hobson, 1884-1900 yılları arasındaki dönemi, başlıca Avrupa devletlerinin «genişleme»lerinin yoğunluk kazandığı bir dönem olarak niteler. Onun tahminine göre, bu yıllar esnasında İngiltere 57 milyon nüfusa sahip 3 milyon 700 bin mil kare genişliğinde toprak, Fransa 36 milyon 500 bin nüfusa sahip 3 milyon 600 bin mil kare toprak ele geçirdi; Almanya 16 milyon 700 bin nüfuslu 1 milyon mil kare, Belçika 30 milyon nüfuslu 900 bin mil kare, Portekiz 9 milyon nüfuslu 800 bin mil kare toprak elde etti. 19. yüzyıl sonunda ve özellikle 1880'den sonra

bütün kapitalist devletler tarafından girişilen bu sömürge avı, diplomasi ve dış politika tarihinde herkesçe bilinen bir gerçektir.

İngiltere'de serbest rekabetin doruk noktasına vardığı dönemde, yani 1840-1860 arasında, önde gelen İngiliz burjuva politikacıları sömürge siyasetine karşıydılar ve sömürgelerin kurtuluşunun, İngiltere'den tamamen ayrılmalarının kaçınılmaz ve arzu edilir bir şey olduğu düşüncesindeydiler. M. Beer 1898'de yayınlanan «Çağdaş İngiliz Emperyalizmi»[83] adlı makalesinde, genel olarak emperyalizme eğilimli bir devlet adamı olan Disraeli'nin 1852 yılında şöyle dediğini söylüyor: «Sömürgeler boynumuza geçirilmiş değirmen taşlarıdır.» Fakat 19. yüzyılın sonunda İngiltere'de günün kahramanları, emperyalizmi açıkça savunan ve emperyalist siyaseti en büyük bir küstahlıkla uygulayan, Cecil Rhodes ve Joseph Chamberlain'dı.

Bu ileri gelen İngiliz burjuva politikacılarının, çağdaş emperyalizmin salt ekonomik kökleri ile sosyal ve siyasi kökleri arasındaki bağıntıyı daha o zamandan tam olarak kavradıklarını görmek oldukça ilginçtir. Chamberlain, emperyalizmi «gerçekçi, akıllıca ve ekonomik bir siyaset» diye savunuyor ve özellikle dünya pazarında İngiltere'nin karşılaştığı Alman, Amerikan ve Belçika rekabetine işaret ediyordu. Kapitalistler kartelleri, sendikaları ve tröstleri kurdukça, kurtuluş tekellerdedir, diyorlardı. Burjuvazinin siyasi önderleri de, dünyanın henüz paylaşılmamış olan bölgelerine el koyma telaşı içinde, kurtuluş tekellerdedir diye ses veriyorlardı. Cecil Rhodes emperyalist görüşlerini, 1895'te yakın arkadaşı gazeteci Stead'e anlatmıştı. Stead'ın bildirdiğine göre Rhodes ona şunları

[83] *Die Neue Zeit*, yıl XVI, I, 1898, s. 302.

söylemişti: «Dün Londra'nın East End'indeydim (bir işçi semti) ve işsizlerin bir mitinginde bulundum. Ateşli nutuklar dinledim. Bunlar 'ekmek! ekmek!' feryatlarından başka bir şey değildi. Eve dönerken bu sahne üzerinde düşündüm ve emperyalizmin önemine her zamankinden fazla inandım... Benim en büyük düşüncem toplumsal probleme bir çözüm yolu bulmaktır; yani Birleşik Krallığın 40 milyon nüfusunu kanlı bir iç savaştan kurtarmak için biz sömürgeci devlet adamları, fazla nüfusu yerleştirebileceğimiz, fabrikalarda ve madenlerde üretilen mallarımız için yeni pazarlar sağlayacağımız yeni ülkeler elde etmeliyiz. Her zaman söylerim, İmparatorluk bir ekmek ve tereyağı meselesidir. İç savaştan kaçınmak istiyorsanız emperyalist olmak zorundasınız.»[84]

Bu sözleri 1895'te, milyoner bir maliye kralı, İngiliz-Boer Savaşının başlıca sorumlusu olan bir adam, Cecil Rhodes söylüyordu. Gerçekten onun emperyalizmi savunması kaba ve küstahcadır. Fakat bu savunma özünde Maslov, Südekum, Potresov, David ve Rus Marksizminin kurucusunun* ve benzerlerinin savunduğu teoriden farklı değildir. Cecil Rhodes biraz daha dürüst bir sosyal-şovendi...

Dünyanın toprak bakımından paylaşılmasının ve bu bakımdan son yirmi-otuz yılda meydana gelen değişikliklerin mümkün olduğu kadar doğru bir tablosunu verebilmek için Supan'ın az önce andığımız, dünyanın bütün devletlerinin sahip oldukları sömürgeleri konu alan eserinden yararlanacağız. Supan 1876 ile 1900 yıllarını alıyor, biz 1876 yılını —çok yerinde seçilmiş bir yıl, çünkü Batı Avrupa kapitalizminin gelişme-

[84] Aynı eser, s. 304.

* Burada gene G.V. Plehanov kastediliyor.

sinin tekel öncesi aşaması, denebilir ki, tam o zaman tamamlanmıştır— ve 1914 yılını alacağız ve Supan'ın rakamları yerine de, Hübner'in **Coğrafya ve İstatistik Tabloları**'ndaki daha yakın geçmişe ait istatistikleri koyacağız. Supan yalnız sömürgelere ait rakamlar veriyor; biz, dünyanın paylaşılmasının tam bir tablosunu verebilmek için sömürge olmayan ve yarı-sömürge durumunda olan ülkelere ilişkin rakamları eklemeyi yararlı görüyoruz. İran'ı, Çin'i ve Türkiye'yi bu son kategoriye koyuyoruz. İran daha şimdiden hemen hemen tamamen bir sömürgedir; Çin ve Türkiye de sömürge olma yolundadır.

Böylece aşağıdaki sonucu elde ederiz: [Tablo: 18]

(Tablo: 18) BÜYÜK DEVLETLERİN SÖMÜRGELERİ
Yüzölçümü: Milyon km^2 ; Nüfus: Milyon

	SÖMÜRGELER				ANAVATAN		TOPLAM	
	1876		1914		1914		1914	
Ülkeler	Yüzölçümü	Nüfus	Yüzölçümü	Nüfus	Yüzölçümü	Nüfus	Yüzölçümü	Nüfus
İngiltere	22,5	251,9	33,5	393,5	0,3	46,5	33,8	440
Rusya	17	15,9	17,4	33,2	5,4	136,2	22,8	169,4
Fransa	0,9	6	10,6	55,5	0,5	39,6	11,1	95,1
Almanya	—	—	2,9	12,3	0,5	64,9	3,4	77,2
ABD	—	—	0,3	9,7	9,4	97	9,7	106,7
Japonya	—	—	0,3	19,2	0,4	53	0,7	72,2
6 Büyük Devletin Toplamı	40,4	273,8	65	523,4	16,5	437,2	81,5	960.6
Diğer devletlerin sömürgeleri (Belçika, Hollanda, vb.)							9,9	45,3
Yarı-sömürge ülkeler (İran, Çin, Türkiye)							14,5	361,2
Diğer ülkeler							28,0	289,9
Toplam							133,9	1,667,0

Bu rakamlardan, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında, dünyanın paylaşılmasının nasıl «tamamlanmış» bulunduğunu açıkça anlayabiliriz. 1876'dan sonra en büyük altı devletin sömürgeleri yüzde 50'den fazla artarak çok büyük ölçülere, 40 milyon kilometre kareden 65 milyon kilometre kareye yükselir. Artış 25 milyon kilometre kareye, yani sömürgeci ülkelerin 16 milyon 500 bin kilometre kare tutan «ana» vatanla-

rının yüzölçümünün bir buçuk katına ulaşmaktadır. 1876'da üç devletin hiç sömürgesi yoktu ve bir dördüncüsünün, Fransa'nın hiç denecek kadar az sömürgesi vardı. 1914'te bu dört devlet 14 milyon 100 bin kilometre kare yüzölçümünde, yani Avrupa'nın yüzölçümünün bir buçuk katı genişliğinde ve yaklaşık olarak 100 milyon nüfuslu sömürgeler elde etmişlerdi. Sömürgelerin genişleme hızındaki eşitsizlik çok belirgindir. Örneğin yüzölçümü ve nüfus bakımından birbirinden çok farklı olmayan Fransa, Almanya ve Japonya'yı karşılaştırırsak göreceğiz ki birincisi, yani Fransa, öbür ikisinin edindiği toplam miktarın üç misli kadar sömürge toprakları ele geçirmiş bulunmaktadır. Mali sermaye bakımından da Fransa, ele aldığımız dönemin başlangıcında, Almanya ve Japonya'nın toplamından belki defalarca daha zengindi. Salt ekonomik şartlara ek olarak ve salt ekonomik şartlar temelinde, coğrafi ve başka şartlar da elde edilen sömürgelerin boyutlarını etkiler. Geçmiş yirmi-otuz yılda, büyük sanayinin, değişimin ve mali sermayenin baskılarının sonucu olarak dünyayı bir düzeye getirme süreci, çeşitli ülkelerdeki ekonomik şartları ve geçim şartlarını bir düzeye getirme süreci ne kadar kuvvetli olursa olsun, hâlâ önemli farklar vardır. Adı geçen altı ülke arasında biz önce, ilerlemeleri olağanüstü hızlı olan genç kapitalist ülkeleri (Amerika, Almanya ve Japonya); ikinci olarak, son zamanlarda gelişme hızları bunlardan çok daha yavaş olan eski kapitalist ülkeleri (Fransa ve İngiltere) ve üçüncü olarak da, çağdaş kapitalist emperyalizmin özellikle sıkı bir kapitalizm-öncesi ilişkiler ağı tarafından sarılmış bulunduğu, ekonomik bakımdan çok geri bir ülkeyi (Rusya) görüyoruz.

Büyük devletlerin sahip oldukları sömürgelerin ya-

nına küçük devletlerin küçük sömürgelerini de koyduk. Bunlar, sömürgelerin mümkün ve muhtemel bir «yeniden paylaşılması» olayının sıradaki hedefleridir. Bu küçük devletlerin çoğu sömürgelerini, ancak, ganimetin paylaşılması konusunda anlaşmaya varamayan büyük devletler arasındaki çıkar çatışmaları, sürtüşmeler vb. sayesinde ellerinde tutabiliyorlar. «Yarı-sömürge devletlere» gelince, bunlar tabiatın ve toplumun her alanında gözlenebilen geçiş biçimlerine bir örnek oluştururlar. Mali sermaye o kadar büyük ve bütün ekonomik ve uluslararası ilişkilerde öylesine belirleyici bir güçtür ki, tam siyasi bağımsızlığa sahip olan devletleri bile kendine bağımlı kılabilir ve fiilen de kılmaktadır; bunun örneklerini ileride göreceğiz. Mali sermaye, bağımlı ülkelerin ve halkların siyasi bağımsızlığını kaybetmelerini de içeren bir bağımlılığı elbette en «elverişli» şey olarak görür ve en fazla kârı **bu durumda** elde eder. Yarı-sömürge ülkeler, bu bakımdan, «ara aşama»nın tipik birer örneğidir. Mali sermaye çağında, dünyanın geri kalan kısmı tamamen paylaşılmışken, bu yarı-bağımlı ülkeleri ele geçirmek için yürütülen mücadelenin özellikle sert olması, doğaldır.

Sömürge siyaseti ve emperyalizm, kapitalizmin bu en son aşamasından ve hatta kapitalizmden önce de vardı. Kölelik üzerine kurulmuş olan Roma, bir sömürge siyaseti izliyor ve emperyalizm uyguluyordu. Fakat emperyalizm konusunda, sosyal ve ekonomik sistemler arasındaki temel farkı bilmezlikten gelen ya da arka planda bırakan «genel» tartışmalar, ister istemez, tatsız bayağılıklar veya «Büyük Roma ve Büyük İngiltere»[85] kıyaslaması gibi boş övünmeler haline gelir. Ka-

[85] C.P. Lucas, *Greater Rome and Greater Britain*, Oxford 1912,

pitalizmin daha önceki aşamalarındaki kapitalist sömürge siyaseti bile mali sermayenin sömürge siyasetinden esasta farklıdır.

Çağdaş kapitalizmin başlıca niteliği büyük kapitalistlerin tekelci birliklerinin egemenliğidir. Bütün hammadde kaynakları bir grup tarafından ele geçirilince bu tekeller en sağlam bir biçimde kurulmuş olurlar; ve uluslararası kapitalist birliklerin, örneğin demir cevheri alanlarını, petrol kaynaklarını ve benzerlerini satın alarak hasımlarını her türlü rekabet imkanından yoksun bırakmak için nasıl bir gayretle çalıştıklarını görmüş bulunuyoruz. Tekellere, rakipleriyle mücadelenin bütün risklerine karşı, hatta bu rakiplerin kendilerini korumak için bir devlet tekeli kurma yasası çıkarmaları riskine karşı tam bir güvence sağlayan tek şey, sömürgelere sahip olmaktır. Kapitalizm ne kadar fazla gelişirse, hammadde ihtiyacı o kadar kuvvetle hissedilir; bütün dünyada rekabet ve hammadde kaynakları avı o kadar yoğunluk kazanır; ve sömürgeler elde etmek için yapılan mücadele de o kadar şiddetli olur.

Schilder şöyle yazıyor: «Bazılarına aykırı gelse de iddia edilebilir ki, azçok görülebilir bir gelecekte şehir ve sanayi nüfusunun artmasını, yiyecek kıtlığından çok sanayi hammaddeleri kıtlığı önleyecektir.« Örneğin fiyatı durmadan yükselen kereste, deri ve dokuma sanayisindeki hammadde kıtlığı giderek artıyor. «Sanayici dernekleri bütün dünya ekonomisinde tarım ile sanayi arasında bir denge yaratmak için çaba harcıyorlar, buna bir örnek olarak 1904'te kurulmuş bulunan, en önemli sanayi ülkelerinin çoğunda-

---

veya Earl of Cromer, *Ancient and Modern Imperialism*, Londra, 1910 gibi eserlere bakınız.

ki Uluslararası Pamuk İplikçileri Dernekleri Federasyonunu ve 1910'da bu örneği izleyerek kurulmuş bulunan Yün İplikçileri Dernekleri Avrupa Federasyonunu anabiliriz.»[86]

Burjuva reformcuları ve onların arasında da özellikle Kautsky'nin günümüzdeki taraftarları, bu gibi gerçeklerin önemini, hammaddelerin, «pahalı ve tehlikeli» sömürge siyaseti olmadan açık pazardan da elde «edilebileceğini» ve genel olarak «sadece» tarımdaki şartları iyileştirerek hammadde arzının büyük ölçüde «artırılabileceğini» ileri sürerek küçümsemeye çalışıyorlar. Ama bu gibi kanıtlar emperyalizmin bir savunması, onu süsleyip püsleme girişimi olarak kalıyor; çünkü kapitalizmin en son aşamasının başlıca niteliğini, tekelleri görmezlikten geliyor. Serbest pazar, gittikçe daha fazla, geçmişe ait bir olgu haline gelmektedir. Tekelci sendikalar ve tröstler, serbest pazarı her geçen gün biraz daha daraltmaktadır ve «sadece» tarımdaki şartları iyileştirmek de, kitlelerin şartlarını iyileştirmek, ücretleri yükseltmek ve kârları azaltmaktan ibarettir. Sömürgeler fethetmek yerine, kitlelerin içinde bulunduğu durumla ilgilenebilecek tröstler, duygusal reformcuların düşlerinden başka nerede görülebilir?

Mali sermaye yalnızca şimdiye kadar bilinen hammadde kaynaklarıyla değil, fakat muhtemel kaynaklarla da ilgilenir. Çünkü, bugünkü teknik gelişme son derece hızlıdır ve bugün verimsiz olan toprak, yeni yöntemler uygulanırsa (büyük bir banka bu amaçla mühendislerden, tarım uzmanlarından ve benzerlerinden oluşan bir ekip kurabilir) ve büyük miktarlarda sermaye yatırılırsa yarın verimli hale gelebilir. Aynı şey,

[86] Schilder, adı geçen eser, s. 38 ve s. 42.

zengin maden yataklarının araştırılması, hammaddelerin işlenmesi ve kullanılmasında yeni yöntemlerin uygulanması vb. için de geçerlidir. Mali sermayenin ekonomik alanını ve hatta genel olarak alanını genişletme yönündeki kaçınılmaz çabası buradan gelir. Tröstler nasıl sahip oldukları şeyleri değerinin iki veya üç mislini hesap ederek sermayeye çevirirler ve şimdiki değil, «muhtemel» kârları ve tekelciliğin daha sonraki sonuçlarını hesaba katarlarsa, aynı şekilde mali sermaye de genel olarak muhtemel hammadde kaynaklarını hesaba katarak ve henüz paylaşılmamış topraklardaki son kırıntıları elde etmek için veya esasen paylaşılmış olan toprakların yeniden paylaşılması için yapılan şiddetli mücadelede geride bırakılmaktan korkarak her yerde mümkün olan en geniş miktarda toprağı, her yola başvurarak ele geçirmeğe çalışır.

İngiliz kapitalistleri **kendi** sömürgeleri Mısır'da pamuk ekimini genişletmek için her çabayı harcamaktadırlar (1904'te tarım yapılan 2 milyon 300 bin hektardan 600 binında, yani dörtte birinden fazlasında pamuk yetiştirilmişti). Ruslar da, **kendi** sömürgeleri Türkistan'da aynı şeyi yapıyorlar; çünkü bu yolla yabancı rakiplerini altetmek, hammadde kaynaklarını tekelleri altına almak ve pamuk ürününün **bütün** işlenme ve imalat sürecini bir tek elde «birleştirecek» ve yoğunlaştıracak daha ekonomik ve kârlı bir dokuma tröstü kurmak açısından daha elverişli bir durumda bulunacaklardır.

Sermaye ihracı zorunluluğu da sömürge fetihlerine hız veren bir şeydir, çünkü rekabeti ortadan kaldırmak, siparişleri garantilemek, gerekli «ilişkileri» kurmak, sömürge pazarında daha kolaydır ve bazen sadece bu pazarda mümkündür.

Mali sermaye temeli üzerinde yükselen ekonomik

olmayan üstyapı, mali sermayenin siyaseti ve ideolojisi, sömürge fetihleri için mücadeleyi teşvik eder. Hilferding'in çok doğru olarak belirttiği gibi, «mali sermaye özgürlük değil, egemenlik ister». Cecil Rhodes'in yukarda anılan[87] düşüncelerini geliştiren ve tamamlayan bir Fransız burjuva yazarı da çağdaş sömürge siyasetinin ekonomik nedenlerine, toplumsal nedenlerin eklenmesi gerektiğini yazıyor:

«Hayatın, yalnızca işçi kitleleri üzerinde değil, orta sınıflar üzerinde de ağır bir yük olan zorluklarının artması yüzünden bütün eski uygarlık ülkelerinde kamu düzenine karşı bir tehdit oluşturan bir sabırsızlık, öfke ve kin birikmekte, sınıf düşmüş güçlerin enerjisi birikmektedir... yurt içinde bir patlamayı önlemek için bu enerjinin yurt dışına akıtılması ve orada kullanılması gerekir.»[88]

Kapitalist emperyalizm çağındaki sömürge siyasetinden sözetmekte olduğumuza göre mali sermayenin ve onun, büyük devletler arasında dünyanın ekonomik ve siyasi bakımdan paylaşılması için yürütülen mücadeleye indirgenen dış politikasının, milli bağımlılığın bir dizi **ara** biçiminin doğmasına yol açtığını görmek gerekir. Bu çağın tipik özelliği, sadece dünyanın sömürge sahipleri ve sömürgeler olarak iki ana gruba ayrılması değildir, bir de çeşitli biçimlerde bağımlı olan ülkeler vardır; bunlar resmen siyasi bağımsızlığa sahip olmakla birlikte, gerçekte mali ve diplomatik bağımlılığın ağına yakalanmış durumdadırlar. Bir bağımlılık biçimine, yarı-sömürgeye az önce değinmiştik. Bir diğer biçimin örneğini Arjantin oluşturur.

---

[87] Bkz. yukarıda, s. 102-103.

[88] Wahl, La *France aux colonies,* nakleden Henri Bussier, *Le Partage de L'Océanie,* Paris 1905, s 165.

Schulze-Gaevernitz İngiliz emperyalizmini ele alan eserinde şöyle yazıyor: «Güney Amerika, özellikle Arjantin mali bakımdan Londra'ya öylesine bağlıdır ki, neredeyse bir İngiliz ticari sömürgesi olarak nitelendirilmesi gerekir.»[89]

Schilder, Buenos Aires'teki Avusturya - Macaristan konsolosunun 1909 yılı raporlarına dayanarak, Arjantin'de yatırılmış bulunan toplam İngiliz sermayesini 8 milyar 750 milyon frank olarak hesaplıyordu. Bu şekilde, İngiliz mali sermayesi (ve onun sadık «dostu» diplomasi) ile Arjantin burjuvazisi ve o ülkenin bütün ekonomik ve politik hayatına hükmeden çevreler arasında ne kadar sağlam bağlar kurulmuş olduğunu düşünmek zor değildir.

Siyasi bağımsızlığın yanı sıra var olan mali ve diplomatik bağımlılığın biraz değişik bir biçimini bize Portekiz verir. Portekiz bağımsız, egemen bir devlettir; fakat İspanya Veraset Savaşından (1701 - 1714) beri, 200 yıldan fazla bir zamandır fiilen İngiliz himayesi altında bulunuyor. İngiltere, rakipleri İspanya ve Fransa'ya karşı savaşında kendi mevzilerini güçlendirmek için Portekiz'i ve Portekiz sömürgelerini himayesi altında tutmaktadır. Bunun karşılığında ticari imtiyazlar, Portekiz'e ve Portekiz sömürgelerine mal ve özellikle sermaye ihracında tercihli şartlar, Portekiz'in limanlarını ve adalarını, telgraf şebekesini vb. kullanmak hakkını elde etmiştir.[90] Büyük devletlerle küçük

---

[89] Schulze-Gaevernitz, *Britischer Imperialismus und englischer Freihandel zu Beginn des 20-ten Jahrhunderts*, Leipzig 1906, s. 318; Sartorius von Waltarshausen de şu kitabında aynı şeyi söyler: *Das volkswirtschaftliche System der Kapitalanlage im Auslande*, Berlin 1907, s. 46.

[90] Schilder, adı geçen eser, cilt I. s. 160-161.

devletler arasında bu tür ilişkiler her zaman var olmuştur; fakat kapitalist emperyalizm çağında bunlar genel bir sistem haline gelir, «dünyayı paylaşma» sürecinin bir parçasını, dünya mali sermayesinin faaliyet zincirinin birer halkasını oluşturur.

Dünyanın paylaşılması meselesinin incelenmesini bitirmeden önce belirtmemiz gereken bir şey daha var. Dünyanın paylaşılması meselesini İspanyol-Amerikan Savaşından sonra Amerikan literatürü ve İngiliz-Boer Savaşından sonra İngiliz literatürü, 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında tamamen açık ve kesin bir biçimde ortaya koyarken yalnız değillerdir. «İngiliz emperyalizmini» daima «kıskançlıkla» izleyen ve bu olayı sistematik bir şekilde değerlendiren Alman literatürü de bu konuda tek değildir. Bu meseleyi Fransız burjuva literatürü de burjuva bakış açısıyla yapılabileceği kadar açık ve geniş bir biçimde ortaya koymuş bulunuyor. 19. **Yüzyılın Sonunda Siyasi ve Toplumsal Sorunlar** adlı kitabının «Büyük Devletler ve Dünyanın Paylaşılması» bölümünde Driault, şunları yazıyordu: «son yıllarda dünyanın, Çin dışında bütün özgür toprakları Avrupa ve Kuzey Amerika devletleri tarafından işgal edilmiş bulunuyor. Bu konuda, yakın bir gelecekte daha korkunç altüst oluşların ön habercisi olan birçok çatışma ve etkilerin yer değiştirmesi olgusu şimdiden ortaya çıkmış bulunuyor. Çünkü, acele etmek gerekiyor: Gereken tedbirleri almamış uluslar dünyanın bu korkunç sömürülmesinden kendi paylarını hiç alamamak ve bu sömürüye hiç katılmamak tehlikesiyle karşı karşıyadırlar; dünyanın bu sömürülüşü gelecek yüzyılın (20. Yüzyılın) en temel özelliklerinden biri olacaktır. Avrupa ve Amerika'nın, son zamanlarda 19. yüzyılın sonunun en belirgin özelliği olan bu sömürgesel genişleme, bu emper-

yalizm' hummasına tutulmuş olması işte bu yüzdendir.» Ve yazar şunu ekliyor:

«Dünyanın bu paylaşımında, yeryüzünün hazinelerinin ve büyük pazarlarının bu çılgınca yağmasında, 19. yüzyılda kurulmuş bulunan imparatorlukların nispi gücü, onları kuran ulusların Avrupa'da işgal ettikleri yerle kesinlikle karşılaştırılamayacak hale gelmiştir. Avrupa'daki hakim devletler, kıtanın kaderini belirleyen devletler, bütün dünyada aynı derecede hakim **değildirler.** Ve sömürgelere sahip olabilme, yani şimdiye kadar keşfedilmemiş zenginlikleri kontrol edebilme umudunun, Avrupa devletlerinin nispi gücünü etkileyeceği açık olduğundan Avrupa'nın siyasi şartlarını daha şimdiden değiştirmiş bulunan sömürge meselesi —dilerseniz 'emperyalizm' diyelim—, bu şartları gittikçe daha fazla değiştirecektir.»[91]

[91] J.E. Driault, *Problemes politiques et sociaux*, Paris 1907 s. 289.

YEDİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİZMİN ÖZEL BİR AŞAMASI OLARAK EMPERYALİZM

Şimdi, yukarıda emperyalizm konusunda söylediklerimizi toparlayıp özetlememiz gerekiyor. Emperyalizm, genel olarak kapitalizmin temel niteliklerinin gelişmesi ve doğrudan doğruya devamı olarak meydana geldi. Fakat kapitalizm, gelişmesinin belirli ve en yüksek bir aşamasında temel niteliklerinden bazıları zıtlarına dönüşmeye başladıkları zaman, kapitalizmden daha yüksek bir toplumsal ve ekonomik sisteme geçiş döneminin özellikleri bütün bir gelişme çizgisi boyunca biçimlenip ortaya çıktığı zaman, kapitalist emperyalizm haline gelmiş bulunuyor. Bu süreçte ekonomik bakımdan başlıca olay, kapitalist serbest rekabetin yerini kapitalist tekellerin almasıdır. Serbest rekabet, kapitalizmin ve genel olarak meta üretiminin temel özelliğidir. Tekel ise serbest rekabetin tam zıddıdır. Fakat serbest rekabetin, büyük çaplı sanayiyi yarattığını, küçük sanayiyi safdışı ettiğini, büyük sanayinin yerine daha büyüğünü geçirdiğini ve üretim ve sermaye yo-

ğunlaşmasını tekellerin doğduğu noktaya getirerek kartelleri, sendikaları, tröstleri meydana getirip milyarları kullanan bir düzine kadar bankanın sermayesini bunlarla birleştirip kaynaştırdığını gözlerimizle görmüş bulunuyoruz. Aynı zamanda, serbest rekabetin içinden doğmuş bulunan tekel, serbest rekabeti yok etmez, fakat onun üzerinde ve onunla yan yana varlığını sürdürür. Böylece son derece keskin, yoğun çelişmelerin, sürtüşmelerin ve çatışmaların doğmasına yol açar. Tekel, kapitalizmden daha yüksek bir sisteme geçiştir.

Emperyalizmin mümkün olan en kısa tanımını yapmak gerekseydi, emperyalizm kapitalizmin tekelci aşamasıdır dememiz gerekirdi. Böyle bir tanımlama en önemli olanı içerirdi. Çünkü bir yandan mali sermaye, çok az sayıda büyük tekelci bankaların sermayesi ile sanayicilerin tekelci birliklerinin sermayesinin birleşip kaynaşmasından doğmuş olan sermayedir; diğer yandan dünyanın paylaşılması olayı da, herhangi bir kapitalist devletin ele geçirmiş bulunmadığı ülkelere engel tanımadan uzanan sömürgè siyasetinden, tamamen paylaşılmış bulunan dünya topraklarının tekellerin mülkiyetine geçmesi için yürütülen bir sömürge siyasetine geçiştir.

Fakat başlıca noktaları özetledikleri için elverişli olan çok kısa tanımlar, gene de, olgunun tanımlanması gereken bazı çok önemli niteliklerini özellikle dışarda bıraktıkları için yetersizdirler. Bu yüzden bir olgunun gelişmiş durumundaki bütün özelliklerini asla kucaklayamayacak olan genel tanımların şartlara bağlı ve nispi değerini unutmadan, biz, emperyalizmin aşağıdaki şu beş esas niteliğini içeren bir tanımını yapmalıyız:

1. Üretimin ve sermayenin yoğunlaşması öyle yük-

sek bir aşamaya gelmiştir ki, ekonomik hayatta belirleyici bir rol oynayan tekelleri yaratmıştır.

2. Banka sermayesi ile sanayi sermayesinin birleşip kaynaşması ve bu «mali sermaye» temeli üzerinde bir mali oligarşinin yaratılması,

3. Meta ihracından ayrı olarak sermaye ihracının istisnai bir önem kazanması,

4. Dünyayı aralarında paylaşan uluslararası tekelci kapitalist birliklerin kurulması,

5. En büyük kapitalist devletler arasında bütün dünyanın toprak bakımından paylaşılmasının tamamlanması.

Emperyalizm, kapitalizmin, tekellerin ve mali sermayenin egemenliğinin kurulmuş bulunduğu; sermaye ihracının belirgin önem kazandığı; dünyanın uluslararası tröstler arasında paylaşılmasının başlamış bulunduğu; dünyanın bütün topraklarının en büyük kapitalist devletler arasında paylaşılmasının tamamlanmış bulunduğu gelişme aşamasıdır.

Yukarıdaki tanımda olduğu gibi, yalnızca salt ekonomik temel kavramları değil de, bir de genel olarak kapitalizm bakımından kapitalizmin bu aşamasının tarihi yerini veya emperyalizm ile işçi sınıfı hareketi içindeki başlıca iki eğilimin ilişkisini göz önünde tutarsak emperyalizmin başka türlü de tanımlanabileceğini ve tanımlanması gerektiğini ilerde göreceğiz. Şu anda tespit edilmesi gereken nokta emperyalizmin, yukarda açıklandığı gibi, kapitalizmin gelişmesinde kuşkusuz özel bir aşamayı temsil ettiğidir. Okuyucuya emperyalizm konusunda sağlam bir fikir verebilmek için, kasten, kapitalist ekonominin en son aşamasıyla ilgili karşı çıkılmaz gerçekleri kabul etmek zorunda kalan **burjuva** iktisatçılarının düşüncelerini mümkün olduğu

kadar geniş ölçüde aktardık. Aynı amacı göz önünde tutarak banka sermayesi vb'nin nereye kadar büyüdüğünü, niceliğin niteliğe, gelişmiş kapitalizmin emperyalizme dönüşümünü ortaya koyan ayrıntılı istatistikleri verdik. Tabii, söylemeye ihtiyaç yok ki, doğadaki ve toplumdaki bütün sınır çizgileri şartlara bağlıdır ve değişebilir, dolayısıyla emperyalizmin «kesin olarak» kurulmuş bulunduğu yılın veya on yıllık dönemin hangisi olduğunu tartışmak saçma olur.

Bununla birlikte bu emperyalizmin tanımı meselesinde, İkinci Enternasyonal denilen dönemin, yani 1889 ile 1914 arasındaki 25 yılın başlıca Marksist teorisyeni K. Kautsky ile tartışmaya girmek özellikle gereklidir. Kautsky 1915'te, hatta daha 1914 Kasım'ında, bizim emperyalizm tanımında ortaya koyduğumuz temel fikirlere şiddetle saldırdı. Kautsky emperyalizmin, ekonominin bir «dönemi» ya da aşaması olarak değil de, bir siyaset olarak, mali sermayenin «tercih ettiği» bir siyaset olarak görülmesi gerektiğini; emperyalizmin «çağdaş kapitalizm» ile «bir tutulamayacağını»; emperyalizm, «çağdaş kapitalizmin bütün olguları» —karteller, himaye, maliyecilerin egemenliği ve sömürge siyaseti— olarak anlaşılacak olursa kapitalizm için emperyalizmin gerekli olduğunu söylemenin meseleyi «kaba bir tekrara» indirgemek demek olacağını söyledi, çünkü o durumda «emperyalizm, kapitalizm için doğal olarak hayati bir zorunluluk» olacaktı, vb. Kautsky'nin düşüncesini vermenin en iyi yolu onun, bizim ileri sürdüğümüz düşüncelerin özüne taban tabana zıt olan, emperyalizm tanımını aktarmaktır. (Çünkü benzer düşünceleri yıllardan beri savunmakta olan Alman Marksistlerinden gelen itirazlar Kautsky tarafından uzun süredir, Marksizm içindeki belli bir akımın karşı koyması olarak bilinir.)

Kautsky'nin tanımı şöyledir:

«Emperyalizm çok gelişmiş sanayi kapitalizminin bir ürünüdür. Sanayileşmiş bir kapitalist ülkenin gittikçe daha geniş **tarımsal** (bu kelimenin altını Kautsky kendisi çizmiştir) bölgeleri, oralarda hangi milletlerin oturduğuna bakmaksızın, egemenliği altına almak ve ilhak etmek için harcadığı çabalardan ibarettir.»[92]

Bu tanımın hiç bir değeri yoktur. Çünkü milli meseleyi tek taraflı, yani keyfi bir şekilde tek başına ele almakta (milli mesele gerek kendi başına, gerekse emperyalizm ile ilişkisi bakımından son derece önemli olduğu halde ve onu keyfi ve **yanlış** bir şekilde, sadece başka milletleri ilhak eden ülkelerdeki sanayi sermayesine bağlamakta ve gene aynı derecede keyfi ve doğru olmayan bir şekilde tarım bölgelerinin ilhakını ön plana çıkarmaktadır.

Emperyalizm ilhak peşinde koşar; Kautsky'nin tanımının **siyasi** kısmı işte bu kadardır. Bu doğrudur, fakat çok eksiktir; çünkü siyasi olarak emperyalizm, genel olarak şiddete ve gericiliğe başvurma eğilimidir. Bununla birlikte şu anda bizi meselenin, **bizzat** Kautsky'nin de **kendi** tanımına soktuğu, **ekonomik** yönü ilgilendirmektedir. Kautsky'nin tanımındaki yanlışlar hemen göze çarpar. Emperyalizmin ayırdedici niteliği sanayi sermayesi **değil,** mali sermayedir. Fransa'da 1880'lerden bu yana ilhakçı (sömürgeci) siyasetin aşırı derecede gelişmesinin, sanayi sermayesinin zayıflaması ve **mali** sermayenin olağanüstü hızlı büyümesinin bir sonucu olması rastlantı değildir. Emperyalizmin ayırdedici niteliği **sadece** tarım ülkelerini **değil,** en

---

[92] *Die Neue Zeit*, 32. yıl, 1914, II, 11 Eylül 1914, s. 909; aynı zamanda bkz. 34. yıl, 1915, II, s. 107 ve devamı.

yüksek derecede sanayileşmiş bölgeleri bile (Almanya'nın Belçika'ya, Fransızların Lorraine'e karşı duydukları iştah) ilhak etme peşinde koşmasıdır; çünkü: 1. Dünyanın esasen paylaşılmış bulunması yeniden paylaşma peşinde olanları **her çeşit** toprağa el atmak zorunda bırakır; 2. Emperyalizmin ayırdedici niteliklerinden biri büyük devletler arasındaki egemenlik rekabeti, yani doğrudan doğruya kendileri için değil, fakat rakibini zayıflatmak ve **onun** egemenliğinin temellerini sarsmak için toprak ilhakıdır. (Belçika, Almanya için İngiltere'ye karşı bir hareket üssü olarak özel bir önem taşır; İngiltere, Almanya'ya karşı bir hareket üssü olarak Bağdat'a ihtiyaç duyar, vb.)

Kautsky özellikle ve tekrar tekrar, «emperyalizm» kelimesine kendi anladığı gibi sırf siyasi bir anlam verdiklerini iddia ettiği İngiliz yazarlarına atıf yapar. Bir İngiliz'in, Hobson'un 1902'de çıkan **Emperyalizm** kitabını elimize alır ve orada şunları okuruz:

«Yeni emperyalizm eskisinden, birinci olarak bir tek büyüyen imparatorluğun hırsı yerine, benzer siyasi büyüme ve ticari kazanç hırslarıyla hareket eden birbirine rakip birçok imparatorluğun teori ve pratiğini koymuş olması bakımından; ikinci olarak da mali çıkarların veya yatırım çıkarlarının, ticaret çıkarlarına egemen olması bakımından ayrılır».[93]

Görüyoruz ki Kautski, genel olarak İngiliz yazarlarına atıf yapmakla (kaba [vülger] emperyalistleri veya emperyalizmin yeminli savunucularını kasdetmediyse) tamamen yanılmıştır. Gene görüyoruz ki Kautsky, Marksizmi savunmakta devam ettiğini iddia ederken aslında **sosyal-liberal** Hobson'a kıyasla geri bir a-

[93] Hobson, *Imperialism*, Londra 1902, s. 324.

dım atmaktadır; çünkü Hobson, **daha doğru bir şekilde,** çağdaş emperyalizmin «tarihi bakımdan somut» iki niteliğini hesaba katmaktadır. (Kautsky'nin tanımı ise, tarihi somutlukla alay eder niteliktedir). 1: **Çok sayıdaki** emperyalizmler arasındaki rekabet; 2. Mali sermaye sahibinin tüccar üzerindeki egemenliği. Eğer mesele esas itibarıyla tarım ülkelerinin sanayi ülkeleri tarafından ilhakı olsaydı tüccarın rolü ön plana çıkardı.

Kautsky'nin tanımı yanlış olmakla ve Marksist olmamakla kalmaz, bütün çizgisi boyunca, Marksist teori ve Marksist pratiğe aykırı olan bütün bir düşünce sistemine temel olarak hizmet eder. İleride bu konuya yeniden değineceğiz. Kautsky'nin kelimelere ilişkin olarak ortaya attığı tartışmanın, yani kapitalizmin en son aşamasına «emperyalizm» mi, yoksa «mali sermaye aşaması» mı demek gerektiği meselesinin hiç bir önemi yoktur. Adına ne derseniz deyin, farketmez. Meselenin özü şudur: Kautsky emperyalizmin siyasetini onun ekonomisinden koparmakta, ilhaklardan mali sermayenin «tercih ettiği» bir siyaset olarak söz etmekte ve bu siyasetin karşısına, aynı mali sermaye temeli üzerinde yükselmesinin mümkün olduğunu iddia ettiği başka bir burjuva siyasetini koymaktadır. Buna göre, ekonomide tekel ile siyasette tekelci olmayan, kaba kuvvet kullanmayan, ilhakçı olmayan yöntemler bağdaşabilir. Buna göre, tam olarak mali sermaye çağında tamamlanmış bulunan ve en büyük kapitalist devletler arasındaki rekabetin bugünkü özel biçimlerinin temelini oluşturan, dünyanın toprak bakımından paylaşılması olayı, emperyalist olmayan bir siyasetle bağdaşabilir. Bu, kapitalizmin en son aşamasının en köklü çelişmelerini bütün derinlikleriyle ortaya koymak yerine, bunları gözlerden gizlemek ve yu-

muşatmak demektir. Marksizmin yerine burjuva reformizmini geçirmek demektir.

Kautsky, emperyalizmin ve ilhakların savunucusu Alman Cunow ile tartışmaya giriyor. Cunow'un kaba ve küstahça görüşü şudur: Emperyalizm, günümüzün kapitalizmidir; kapitalizmin gelişmesi ise kaçınılmaz ve ilericidir, öyleyse emperyalizm de ilericidir, öyleyse emperyalizmin önünde secdeye varmamız ve ona övgüler düzmemiz gerekir! Bu, 1894-1895'te Narodniklerin çizdiği, Rus Marksistlerinin karikatürü gibi bir şey oluyor. Onlar da, Marksistler kapitalizmin Rusya'da kaçınılmaz ve ilerici bir şey olduğu kanısındaysalar bir meyhane açmalı ve kapitalizmi yerleştirmeye başlamalıdırlar, diyorlardı! Kautsky'nin Cunow'a cevabı şöyledir: Emperyalizm, günümüzün kapitalizmi değildir; yalnızca, günümüz kapitalizminin siyaset biçimlerinden biridir. Bu siyasete karşı, emperyalizme, ilhaklara karşı savaşabiliriz ve savaşmalıyız, vb.

Bu cevap akla pek uygun geliyor, fakat aslında emperyalizmle uzlaşmanın savunulmasının daha ustaca ve daha örtülü ve bu yüzden de daha tehlikeli bir şeklidir; çünkü tröstlerin ve bankaların siyasetine karşı yürütülen ama bunların ekonomik temeline darbe indirmeyen bir «savaş», burjuva reformizminden ve pasifizminden başka, iyi niyetli isteklerin safça ifadesinden başka bir şey değildir. Mevcut çelişmeleri bütün derinliğiyle ortaya koymak yerine onlardan kaçınmak, en önemlilerini unutmak... Kautsky'nin, Marksizmle ortak hiç bir yanı bulunmayan teorisi işte böyledir. Böyle bir «teori» doğal olarak, ancak Cunow gibilerle birleşmenin savunulmasına hizmet edebilir!

Kautsky şöyle yazıyor: «Salt ekonomik bakış açısından ele aldığımızda kapitalizmin yeni bir aşamadan, kartellerin siyasetinin dış politika alanına uzan-

ması aşamasından, ultra-emperyalizm aşamasından geçmesi imkansız değildir.»[94] Yani, bir süper-emperyalizm, bütün emperyalizmlerin birleştikleri ve aralarında mücadele etmedikleri bir aşama, kapitalizm altında savaşların sona ereceği bir aşama, «uluslararası çapta birleşmiş mali sermayenin dünyayı ortaklaşa sömürdüğü» bir aşama.[95]

Marksizmden nasıl kesin bir kopmayı ifade ettiğini ayrıntılarıyla göstermek için bu «ultra-emperyalizm teorisi»ne ilerde yeniden değinmemiz gerekecek. Şimdilik bu çalışmamızın genel planına uygun olarak bu konuya ilişkin kesin ekonomik verileri inceleyeceğiz. «Salt ekonomik bakış açısından» «ultra-emperyalizm» mümkün müdür? Yoksa bu, bir ultra-saçmalık mıdır?

«Salt» ekonomik bakış açısı sözünden «salt» bir soyutlama anlaşılıyorsa, bütün söylenebilecek olan şudur: Gelişme tekel yönünde, öyleyse giderek bir tek dünya tekeli, bir tek dünya tröstü yönünde bir eğilim vardır. Bu itiraz edilebilecek bir şey değildir ama bu tez aynı zamanda laboratuarlarda besin maddelerinin üretilmesi «yönünde bir gelişme olduğu» sözü kadar da anlamsızdır. Bu anlamda bir «ultra-tarım teorisi» ne kadar saçmaysa, ultra-emperyalizm «teorisi» de o kadar saçmadır. Buna karşılık, 20. yüzyılın başında açılmış somut bir tarihi dönem olarak mali sermaye çağının «salt ekonomik» şartlarını tartışıyorsak «ultra-emperyalizm» gibi cansız soyutlamalara en iyi cevap, bu soyutlamaları günümüz dünya ekonomisinin somut ekonomik gerçekleriyle karşılaştırmaktır. (Bu ultra-emperyalizm soyutlaması sadece son derece ge-

---

[94] *Die Neue Zeit*, 32. yıl 1914, 11, Eylül 1914 s. 921; 34. yıl, 1915, II, s. 107 ve devamı.

[95] *Die Neue Zeit*, 33. yıl, II, 30 Nisan 1915, s. 144.

rici bir amaca; dikkati, **mevcut** çelişmelerin derinliğinden saptırmaya hizmet eder.) Kautsky'nin ultra-emperyalizm konusundaki tamamen anlamsız sözleri, diğer şeylerin yanı sıra bir de emperyalizmin savunucularının değirmenine su taşıyan çok yanlış bir düşünceyi, yani mali sermaye egemenliğinin dünya ekonomisindeki eşitsizlikleri ve çelişmeleri **azalttığı** düşüncesini desteklemektedir, oysa gerçekte mali sermaye egemenliği bu çelişme ve eşitsizlikleri **arttırır.**

R. Calwer, **Dünya Ekonomisine Giriş**[96] adlı küçük kitabında, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında dünya ekonomisinin iç ilişkilerini somut bir şekilde kavramamıza olanak sağlayan başlıca salt ekonomik verileri derlemeye girişmiş. Dünyayı «başlıca beş ekonomik bölgeye» ayırıyor: 1. Orta Avrupa (Rusya ve İngiltere dışında bütün Avrupa'yı kapsar); 2. İngiltere, 3. Rusya, 4. Doğu Asya, 5. Amerika. Sömürgeleri, ait oldukları devletin «bölgelerine» dahil ediyor ve Asya' da İran, Afganistan ve Arabistan; Afrika'da Fas ve Habeşistan gibi, bölgeler arasında paylaşılmamış birkaç ülkeyi dışarıda «bırakıyor».

Bu bölgeler üzerine sunduğu ekonomik verilerin bir özetini sunuyoruz: [Tablo: 19]

Kapitalizmin büyük ölçüde geliştiği (ulaştırma, ticaret ve sanayinin yüksek derecede gelişmiş olduğu) üç ekonomik bölge görüyoruz: Orta Avrupa, İngiltere ve Amerika. Bunlar arasında dünyaya hükmeden üç devlet vardır: Almanya, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri. Bu ülkeler arasındaki emperyalist rekabet ve mücadele son derece keskin bir hal almıştır; çünkü Almanya küçük bir bölgeye ve sadece birkaç sömürgeye sahiptir. («Orta Avrupa»nın yaratılması

[96] R. Calwer, *Einführung in die Weltwirtschaft*, Berlin 1906.

(Tablo: 19

Başlıca ekonomik bölgeler	Saha	Nüfus	Ulaştırma		Ticaret	Sanayi		
						Üretim		
	Milyon kilometre kare	Milyon	Demiryolları (bin km)	Ticaret filosu (milyon ton)	İthalat ve ihracat (milyar mark)	Maden kömürü (milyon ton)	Pik demir (milyon ton)	Pamuk sanayisindeki iğ sayısı (milyon)
1. Orta Avrupa	27,6 (23,6)*	388 (146)*	204	8	41	251	15	26
2. İngiltere	28,9 (28,6)*	398 (355)*	140	11	25	249	9	51
3. Rusya	22	131	63	1	3	16	3	7
4. Doğu Asya	12	389	8	1	2	8	0,02	2
5. Amerika	30	148	379	6	14	245	14	19

* Parantez içindeki rakamlar, sömürgelerin yüzölçümünü ve nüfusunu gösterir.

henüz geleceğe ait bir meseledir ve şiddetli bir mücadele içinden doğmaktadır.) Şu anda Avrupa'nın ayırdedici niteliği, siyasi birlikten yoksun olmasıdır. Buna karşılık İngiliz ve Amerikan bölgelerinde siyasi merkezileşme çok yüksek derecede gelişmiştir, fakat birinin çok geniş sömürgelere diğerinin ise az sayıda sömürgeye sahip olması arasında büyük bir eşitsizlik vardır. Sömürgelerde kapitalizm henüz yeni gelişmeye başlamaktadır. Güney Amerika için yapılmakta olan mücadele gittikçe keskinleşmektedir.

Kapitalizmin az gelişmiş bulunduğu iki bölge vardır: Rusya ve Doğu Asya. Birincisinde nüfus yoğunluğu son derece az, ikincisinde son derece yüksektir. Birincisinde siyasi merkezileşme yüksek derecededir, ikincisinde hiç yoktur. Çin'in paylaşılması henüz başlamakta ve Japonya, ABD vb. arasında Çin'in paylaşılması için yapılan mücadele sürekli olarak şiddetlenmektedir.

Bu gerçeği, yani ekonomik ve siyasi şartlardaki geniş çeşitliliği, çeşitli ülkelerin gelişme hızlarındaki aşı-

rı eşitsizliği ve emperyalist devletler arasındaki şiddetli mücadeleleri, Kautsky'nin «barışçı» ultra-emperyalizm hakkındaki ahmakça masalıyla karşılaştırınız. Bu, korkmuş bir küçük burjuvanın katı gerçeğe gözlerini kapamak için yaptığı gerici bir girişimden ibaret değil midir? Kautsky'nin «ultra-emperyalizmin» çekirdeği olarak gördüğü uluslararası karteller (insan bu mantıkla, laboratuvarda tablet imal edilmesini de pekala ultra-tarımın çekirdeği «sayabilir»), dünyanın paylaşılmasının ve **yeniden paylaşılmasının**, barış içinde yapılan bir paylaşmadan barışçı olmayan bir paylaşmaya ve **barışçı olmayan bir paylaşmadan da barışçı paylaşmaya** geçişin örnekleri değil midir? Dünyayı, Almanya'nın da katılmasıyla barış içinde paylaşmış olan, örneğin Uluslararası Ray Sendikası veya Uluslararası Deniz Ticaret Tröstü içinde bu paylaşmayı gerçekleştiren Amerikan sermayesi ve diğer sermayeler şimdi, **hiç de** barışçı olmayan yöntemlerle değiştirilmekte olan yeni güç dengesi temelinde **dünyayı yeniden paylaşma** çabası içinde değil midir?

Mali sermaye ve tröstler, dünya ekonomisinin çeşitli kısımları arasındaki gelişme hızı farklarını azaltmaz, tersine arttırır. Güç dengesi bir defa değişti mi, **kapitalist düzen içinde** çelişmeleri çözmenin **şiddetten** başka yolu var mıdır? Dünya ekonomisinde kapitalizmin ve mali sermayenin değişik gelişme hızları konusunda demiryolu istatistikleri[97] olağanüstü doğru veriler sağlar. Emperyalist gelişmenin son yirmi-otuz yılında demiryollarının toplam uzunluğu şöyle değişmiş bulunuyor: [Tablo: 20]

---

[97] *Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich*, 1915, Ek, s. 46-47, *Archiv für Eisenbahnwesen*, 1892. Çeşitli ülkelerin sömürgeleri arasında demiryollarının 1890 yılındaki dağılımına ait küçük ayrıntılar, yaklaşık olarak hesaplanmıştır.

(Tablo: 20) DEMİRYOLLARI (1000 km)

	1890		1913		Artış	
Avrupa	224		346		122	
ABD	268		411		143	
Bütün sömürgeler	82		210		128	
Bağımsız yada yarı-bağımlı Asya ve Amerika devletleri	43	125	137	347	94	222
Toplam	617		1.104			

Görüldüğü gibi, demiryollarının gelişmesi, sömürgelerde ve Asya ve Amerika'nın bağımsız ve yarı-bağımlı ülkelerinde daha hızlıdır. Bildiğimiz üzere, buralarda dört ya da beş büyük kapitalist devletin mali sermayeleri tartışmasız hüküm sürmektedir. Asya ve Amerika'daki sömürgelerde ve diğer ülkelerde yeni yapılmış 200 bin kilometre uzunluğundaki demiryolu şebekesi, özellikle elverişli şartlarla, özel kâr garantileriyle, kârlı çelik siparişleriyle vb. yeni yatırılmış kırk milyar marklık bir sermayeyi temsil etmektedir.

Sömürgelerde ve deniz aşırı ülkelerde kapitalizm en büyük hızla gelişmektedir. Denizaşırı ülkeler arasında Japonya gibi **yeni** emperyalist devletler belirmektedir. Dünya emperyalistleri arasındaki mücadele gittikçe şiddetlenmektedir. Mali sermayenin en kârlı sömürge ve denizaşırı girişimlerinden aldığı haraç artmaktadır. Bu «ganimetin» paylaşılmasında aslan payı, üretici güçlerin gelişme hızı bakımından her zaman listenin başında yer almayan ülkelere düşmektedir. En büyük ülkeler de, sömürgeleriyle birlikte ele alındıkları zaman, demiryollarının toplam uzunluğu şöyledir:

(Tablo: 21) (Bin Kilometre)

	1890	1913	Artış
ABD	268	413	145
İngiliz İmparatorluğu	107	208	101
Rusya	32	78	46
Almanya	43	68	25
Fransa	41	63	22
Beş devletin toplamı	491	830	339

Böylece mevcut toplam demiryollarının yüzde 80 kadarı en büyük beş devletin elinde toplanmış bulunmaktadır. Fakat bu demiryollarının **mülkiyetindeki** yoğunlaşma, mali sermayenin yoğunlaşması çok daha büyüktür; çünkü örneğin Fransız ve İngiliz milyonerleri Amerikan, Rus ve başka ülkelerin demiryollarında çok büyük miktarda hisse senetlerine ve tahvillere sahiptirler.

İngiltere, sömürgeleri sayesinde «kendi» demiryollarının uzunluğunu 100 bin kilometre, yani Almanya'nın demiryollarının dört katı kadar arttırmış bulunuyor. Oysa, herkesin iyi bildiği gibi, Almanya'daki üretici güçlerin gelişmesi ve özellikle kömür ve demir sanayisinin gelişmesi bu dönemde, Fransa ve Rusya şöyle dursun, İngiltere'ye kıyasla bile daha hızlı olmuştur. 1892'de Almanya 4 milyon 900 bin ton pik demir, İngiltere ise 6 milyon 800 bin ton pik demir üretmişti. 1912'de Almanya'nın 17 milyon 600 bin ton, İngiltere'nin ise 9 milyon ton pik demir ürettiğini görüyoruz. Şu halde, Almanya bu bakımdan İngiltere üzerinde ezici bir üstünlüğe sahiptir.[98] Mesele şudur: **Kapitalist düzen içinde**, bir yanda üretici güçlerin gelişmesi ve sermaye birikimi ile diğer yanda mali sermaye için sömürgelerin ve «etki alanlarının» paylaşılması arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmanın savaştan başka bir yolu var mıdır?

---

[98] Ayrıca bkz. Edgar Crummond, *The Economic Relation of the British and German Empires; The Journal of the Royal Statistical Society*, Temmuz 1914, s. 777 ve devamı.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİZMİN ASALAKLIĞI VE ÇÜRÜMESİ

Şimdi, emperyalizmin, bu konudaki değerlendirmelerin çoğunda yeteri kadar önem verilmemiş olan, çok önemli bir yönünü daha incelememiz gerekiyor. Marksist Hilferding'in eksikliklerinden biri, onun bu noktada Marksist olmayan Hobson'a göre geri bir adım atmasıdır. Emperyalizmin özelliklerinden biri olan asalaklığından sözediyoruz.

Görmüş bulunduğumuz gibi emperyalizmin en derin ekonomik temeli tekeldir. Bu kapitalist tekeldir, yani kapitalizmin bağrından doğmuştur ve kapitalizm, meta üretimi ve rekabet genel ortamı içinde yaşar ve bu genel ortam ile sürekli ve onulmaz bir şekilde çelişme halindedir. Bununla birlikte bütün tekeller gibi kapitalist tekel de kaçınılmaz olarak bir durgunluk ve çürüme eğilimine yol açar. Tekel fiyatları, geçici de olsa sabit hale geldikçe teknik ilerlemenin ve sonuç olarak bütün öteki ilerlemelerin teşvik edici sebebi bir dereceye kadar ortadan kalkar ve bundan başka teknik ilerlemeyi kasten geciktirmenin ekonomik imkanı

doğmuş olur. Örneğin Amerika'da Owens adında biri şişe imalatında devrim yapan bir makine icat etmişti. Alman şişe fabrikatörleri karteli Owens'ın patentini satın aldı, ama kullanmayarak hasıraltı etti. Elbette tekel, kapitalist düzen içinde dünya pazarında rekabeti uzun zaman için ve tamamen yok edemez (ultra-emperyalizm teorisinin saçmalığını ortaya koyan nedenlerden biri de budur). Teknik iyileştirmeler uygulayarak maliyet fiyatını indirmek ve kârı artırmak imkanı kuşkusuz değişikliklere yol açar. Ne var ki, tekellerin niteliği olan durgunluk ve çürüme **eğilimi** işlemeye devam eder ve bazı sanayi kollarında, bazı ülkelerde, bazı dönemlerde üstün gelir.

Çok geniş, zengin veya elverişli yerlerdeki sömürgelere sahip olma tekeli de aynı yönde işler.

Bundan başka emperyalizm, birkaç ülkede meydana gelen ve görmüş bulunduğumuz gibi 100-150 milyar frankı bulan çok büyük bir parasal sermaye birikimidir. «Kupon keserek» yaşayan, üretimde hiç bir şekilde rol almayan, mesleği tembellik olan insanlardan meydana gelmiş bir sınıfın, bir **irat sahipleri (rantiyeler)** tabakasının olağanüstü büyümesinin nedeni budur. Emperyalizmin başlıca ekonomik temellerinden biri olan sermaye ihracı, **rantiyeyi** üretimden daha da kesin olarak ayırıp uzaklaştırır ve bazı denizaşırı ülkelerin ve sömürgelerin emeğini sömürerek yaşayan ülkenin tümüne asalaklık damgasını vurur.

Hobson şöyle yazıyor: «1893'te dış ülkelere yatırılmış İngiliz sermayesi, Birleşik Krallığın toplam servetinin yüzde onbeş kadarına yükselmişti».[99] Okuyucuya hatırlatalım ki 1915'te bu sermaye iki buçuk misline çıkmıştı. Hobson daha sonra şunları söylüyor: «Vergi

[99] Hobson, adı geçen eser, s. 59, 60.

mükellefine o kadar pahalıya mal olan, fabrikatör ve tüccar için ise pek az değeri olan saldırgan emperyalizm... yatırımcı için büyük bir kazanç kaynağıdır... İngiltere'nin bütün dış ticaretinde ve sömürge ticaretinde, ithalat ve ihracatından elde ettiği yıllık geliri Sir R. Giffen, 1899'da 800 milyon İngiliz liralık bir iş hacmi üzerinden yüzde ikibuçuk hesabıyla 18 milyon İngiliz Lirası olarak tahmin ediyor.» Bu rakam büyük olmakla birlikte saldırgan İngiliz emperyalizmini açıklamaya yetmez. Bunu asıl açıklayan, «yatırılmış» sermayenin 90 ila 100 milyon İngiliz lirası tutan geliri, yani rantiyelerin geliridir.

Rantiyelerin geliri, dünyanın en büyük «ticaret» ülkesinin dış ticaretten elde ettiği gelirden **beş kat fazladır!** Emperyalizmin ve emperyalist asalaklığın özü, işte budur.

Bu sebeple «rantiye devlet» veya tefeci devlet terimi, emperyalizmi konu alan ekonomik literatürde sık sık kullanılmaya başlanmıştır. Dünya, bir avuç tefeci devlet ile çok sayıda borçlu devletlere bölünmüş bulunuyor.

Schulze-Gaevernitz şöyle diyor: «Dış yatırımlar arasında ilk sırayı, siyasi bakımdan bağımlı veya müttefik ülkelere yapılmış bulunan yatırımlar alır: İngiltere Mısır'a, Japonya'ya, Çin'e ve Güney Amerika'ya borç para verir. İngiliz donanması buralarda gerektiğinde icra memuru rolünü oynar. İngiltere'nin siyasi gücü onu borçlularının öfkesinden korur.»[100]

Sartorius von Waltershavsen **Yurtdışındaki Yatırımların Milli Ekonomik Sistemi** adlı kitabında «rantiye devlet» modeli olarak Hollanda'yı zikreder ve İn-

[100] Schulze-Gaevernitz, *Britischer Imperialismus*, s. 320 ve devamı.

giltere ile Fransa'nın da bu duruma gelmekte olduğunu belirtir.[101] Schilder ise şu beş sanayi devletinin «açık bir şekilde alacaklı ülkeler» oldukları kanısındadır: İngiltere, Fransa, Almanya, Belçika ve İsviçre. Bu listeye Hollanda'yı katmamasının nedeni, Hollanda'nın «sanayi bakımından az gelişmiş» olmasıdır.[102] ABD ise sadece Amerika kıtasındaki ülkelerin alacaklısıdır.

Schulze-Gaevernitz şöyle diyor: «İngiltere, yavaş yavaş, bir sanayi devleti olmaktan çıkarak borç veren (ikrazcı) bir devlet haline geliyor. Sanayi üretiminde ve mamul eşya ihracatındaki mutlak artışa rağmen milli ekonominin bütününde faiz ve kâr paylarından, tahviller çıkarılmasından, komisyonlardan ve spekülasyondan elde edilen gelirlerin nispi önemi artmaktadır. Benim görüşüme göre emperyalist yükselişin ekonomik temelini işte tam bu özellik oluşturur. Alacaklı borçluya, satıcının alıcıya olduğundan daha sıkı bir şekilde bağlıdır.»[103]

Almanya'ya gelince, Berlin'de çıkan **Die Bank** dergisi editörü A. Lansburgh 1911'de «Almanya: Rantiye Bir Devlet» başlıklı makalesinde şöyle yazıyordu: «Almanya'da insanlar, Fransızların rantiye olma özlemiyle alay ederler. Ama burjuvazi sözkonusu olduğu sürece, Almanya'daki durumun gitgide daha fazla Fransa'ya benzemekte olduğunu unutuyorlar.[104]

Rantiye-devlet asalaklaşmış, çürümekte olan kapitalizmin devletidir ve bu durum, genel olarak, ilgili ülkelerdeki bütün sosyal ve siyasi koşulları, özel olarak da işçi sınıfı hareketi içindeki iki temel eğilimi etki-

---

[101] Sartorius von Waltershausen, *Das volkswirtschaftliche System, etc.*, Berlin 1907, cilt IV.

[102] Schilder, adı geçen eser, s. 393.

[103] Schulze-Gaevernitz, *Britischer Imperialismus*, s. 122.

[104] *Die Bank*, 1911, I, s. 10-11.

lemekten geri kalamaz. Bunu mümkün olduğunca açık bir şekilde gösterebilmek amacıyla, «ortodoks marksizme» eğilim duymadığından kimsenin kuşkusu olmadığı için daha «güvenilir» bir tanık olan Hobson'u zikredeceğiz. Hobson ayrıca sömürgeler, mali sermaye ve emperyalist tecrübe yönünden en zengin ülke olan İngiltere'deki durumu çok iyi bilen bir İngilizdir.

İngiliz-Boer savaşı henüz hafızasında taze olan Hobson, emperyalizm ile «maliyecilerin» çıkarları, ihalelerden elde edilen kârların artması, vb. arasındaki bağıntıyı anlatır ve şöyle yazar: «Kesin bir şekilde asalak olan bu siyasetin yürütücüleri kapitalistler olmakla birlikte, aynı dürtüler işçilerin bazı özel gruplarına da cazip gelmektedir. Birçok şehirde başlıca sanayi kolları, hükümetin iş vermesine veya hükümet ihalelerine bağlıdır; maden ve gemi inşa merkezlerinin emperyalizm taraftarlığı önemli ölçüde bu gerçekten kaynaklanmaktadır.»

Bu yazarın görüşüne göre eski imparatorlukları zayıflatan iki sebeb vardır: 1. «Ekonomik asalaklık», 2. Bağımlı halklardan meydana gelen orduların kurulması, «İlk olarak ekonomik asalaklık geleneği gelir; buna göre egemen devlet, yönetici sınıfını zenginleştirmek ve alt sınıfları satın alıp sakin tutmak için eyaletlerini, sömürgelerini ve kendisine bağımlı ülkeleri kullanmıştır.»

Biçimi ne olursa olsun böyle bir satın almanın ekonomik bakımdan mümkün olabilmesi için yüksek tekel kârlarının gerekli olduğunu da biz ekleyelim.

İkinci sebeble ilgili olarak Hobson şöyle yazıyor: «Emperyalizmin körlüğünün en acaip belirtilerinden biri de İngiltere, Fransa ve diğer emperyalist ulusların bu tehlikeli bağımlılık yolunu büyük bir kayıtsızlıkla tutmuş olmalarıdır. Bu yolda İngiltere en ileri git-

miş olan ülkedir. Hindistan İmparatorluğumuzu bize kazandırmış olan savaşların çoğunu yerli halk yapmıştır; Hindistan'da, daha yakın zamanlarda Mısır'da olduğu gibi, büyük sürekli ordular İngiliz komutanların emrine verilmişlerdir; güney bölgesi dışında Afrika sömürgelerimizle ilgili hemen bütün savaşları, bizim hesabımıza yerliler yapmıştır».

Hobson Çin'in paylaşılması tasarısının ekonomik değerlendirmesini de şöyle yapıyor: «Batı Avrupa'nın daha büyük kısmı o zaman, İngiltere'nin güneyi, Rivyera ve İtalya ile İsviçre'nin turistlerle dolup taşan, zenginlerin oturduğu bölgeleri gibi bir görünüm ve nitelik kazanacaktır: Yani, Uzak Doğu'dan gelen kâr payları ve gelirleriyle yaşayan bir avuç çok zengin aristokrat grubu, biraz daha geniş bir serbest meslek sahipleri ve tüccarlar grubu ve daha geniş bir uşaklar ve ulaştırma işlerinde ve mamul eşyanın işlenmesinin en son aşamalarında çalışan işçiler grubu olacaktır; başlıca sanayi kollarına gelince bunlar ortadan kalkacak, gıda maddelerinin ve yarı-mamul eşyanın büyük çoğunluğu Asya'dan ve Afrika'dan haraç olarak gelecektir.»

«Batı devletlerinin daha da geniş bir ittifakına, büyük devletlerin meydana getireceği bir Avrupa federasyonu olasılığına değinmiş oluyoruz: Evrensel uygarlık davasını ileri götürmekten uzak olan böyle bir birlik çok büyük bir batı asalaklığı tehlikesini beraberinde getirebilir; üst sınıfları Asya'dan ve Afrika'dan çok büyük bir haraç alacak olan ve bu haracın yardımıyla artık tarımda ve hammadde işleme sanayisinde değil de yeni bir mali aristokrasinin emri altında şahsi hizmetlerde veya küçük sanayi işlerinde kullanılan geniş bir uslu uşaklar grubunu besleyecek olan bir ileri sanayi ülkeleri grubu ortaya çıkabilir.

Böyle bir teoriyi (olasılığı demek daha doğru olur) üzerinde durulmaya değmez sayanlar, Güney İngiltere'nin daha şimdiden bu duruma gelmiş bölgelerindeki ekonomik ve sosyal şartları incelesinler ve dünyanın bugüne kadar bildiği en büyük kâr kaynağı potansiyelinin yani Çin'in, bu ülkenin zenginliklerini Avrupa'ya akıtmayı amaçlayan benzer maliyeci, yatırımcı, siyasetçi ve iş idarecisi gruplarının ekonomik denetimine girmesinin böyle bir sistemi ne kadar genişleteceği üzerinde düşünsüler. Durum çok karmaşık, dünya kuvvetleri arasında oynanan oyunlar ise sayısızdır, dolayısıyla gelecek konusundaki bu yorum ya da herhangi bir başka yorum doğru çıkmayabilir; fakat bugün Batı Avrupa emperyalizmini yöneten etkiler bu yönde hareket etmektedir ve bir tepki ile karşılaşmadıkları ya da yollarından saptırılmadıkları sürece böyle bir sonuca doğru gideceklerdir.»[105]

Yazar tamamen haklıdır: **Eğer** emperyalizmin güçleri bir tepki ile karşılaşmamış **olsalardı** tam Hobson'un anlattığı sonuca varacaklardı. Emperyalizmin bugünkü şartlarında bir «Avrupa birleşik devletleri»nin anlamını da doğru olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte o, işçi sınıfı hareketi **içinde de**, birçok ülkede şimdilik hakim durumda bulunan oportünistlerin tam bu yönde sistematik bir şekilde ve şaşmadan «çalıştıklarını» da eklemeliydi. Dünyanın paylaşılması ve Çin'in yanı sıra başka ülkelerin de sömürülmesi demek olan, bir avuç çok zengin ülke hesabına yüksek tekel kârları demek olan emperyalizm, proletaryanın üst tabakasının satın alınması için gerekli ekonomik imkanı yaratır ve böylece oportünizmi besler, onu biçimlendirir ve güçlendirir. Bununla birlikte genel ola-

[105] Hobson, adı geçen eser, s. 103, 205, 144, 335, 386.

rak emperyalizme, özel olarak da oportünizme karşı koyan ve sosyal-liberal Hobson'un doğal olarak farkedemediği güçleri de gözden kaçırmamalıyız.

Vaktiyle emperyalizmi savunduğu için partiden kovulmuş bulunan ve bugün sözde Alman «Sosyal-Demokrat» Partisinin lideri olabilecek Alman oportünisti Gerhard Hildebrand, Afrika zencilerine ve «büyük İslam» hareketine karşı ortak hareket ve «Çin-Japon ittifakına» karşı «kudretli bir ordu ve donanma» bulundurmak amacıyla Rusya dışında bir «Batı Avrupa birleşik devletleri» kurulmasını savunarak Hobson'u tamamlamaktadır.[106]

Schulze-Gaevernitz'in kitabında verilen «İngiliz emperyalizmi» tanımı da aynı asalaklık belirtilerini ortaya koymaktadır. İngiltere'nin milli geliri 1865'ten 1898'e kadar yaklaşık olarak iki misline çıktığı halde, aynı dönemde «yurt dışından» gelen gelir **dokuz misli** artmıştır. Emperyalizmin «fazileti», «zenciyi işe alıştırmak» (elbette bunu da zor kullanmadan yapamazsınız) olduğu halde emperyalizmin «tehlikesi» şurada yatar: «Avrupa, önce tarımda ve madencilikte, sonra daha kaba sanayi işlerinde fiziki çalışma yükünü renkli ırklara aktaracak ve kendisi gelir sahibi (rantiye) rolü ile yetinecek ve böylece belki de renkli ırkların önce ekonomik daha sonra siyasi kurtuluşları yolunu açacaktır.»

İngiltere'de gittikçe artan miktarda toprak, tarımdan ayrılmakta ve spor için, zenginlerin eğlenmesi için kullanılmaktadır. Avcılık ve diğer sporlar yönünden en aristokratik oyun sahası olan İskoçya hakkında,

---

[106] Gerhard Hildebrand, *Die Erschütterung der Industrieherrschaft und des Industriesozialismus*, Jena 1910, s. 229 ve devamı.

«geçmişine ve Amerikan multimilyoneri Mr. Carnegie'ye dayanarak yaşar» denir. İngiltere sadece at yarışlarına ve tilki avına yılda 14 milyon İngiliz lirası harcar. Bu ülkedeki rantiye insan sayısı bir milyon kadardır. Üretken işlerde çalışan nüfusun toplam nüfusa oranı da azalmaktadır: [Tablo: 22]

(Tablo: 22)

Yıllar	Nüfus (milyon)	Başlıca sanayi kollarında çalışan işçi sayısı (milyon)	İşçilerin toplam nüfusa oranı
1851.....	17,9	4.1	% 23
1901.....	32,5	4,9	%15

«20. yüzyılın başlangıcında İngiliz emperyalizmini inceleyen burjuva araştırmacısı İngiliz işçi sınıfından sözederken, işçilerin **«üst tabakası»** ile **«gerçek proletarya olan alt tabakası»** arasında sistematik bir ayrım yapmak zorunda kalır. Üst tabaka kooperatiflerin, işçi sendikalarının, spor klüplerinin ve birçok dini mezhebin üye çoğunluğunu oluşturur. İngiltere'de hâlâ **«gerçek anlamıyla proletarya alt tabakasını dışarıda bırakmak için yeteri kadar sınırlandırılmış bulunan»** seçim sistemi bu tabakanın düzeyine uydurulmuştur!! İngiliz işçi sınıfının bugünkü durumunu toz pembe göstermek için genel olarak sadece, proletaryanın azınlığını oluşturan bu üst tabakadan söz edilir. Örneğin, «İşsizlik meselesi esas olarak Londra'nın ve proletaryanın alt tabakasının meselesidir ki **politikacılar buna pek az önem verirler...»**[107] Burjuva politikacıları ve «sosyalist» oportünistler pek az önem verirler deseydi, daha doğru olurdu.

[107] Schulze-Gaevernitz, *Britischer Imperialismus*, s. 246, 301, 317, 323, 324, 361.

Emperyalizmin, sözünü ettiğimiz olgularla ilişkili özelliklerinden bir diğeri de, emperyalist ülkelerden dışarıya olan göçlerdeki azalma ve ücretlerin düşük olduğu geri kalmış ülkelerden bu emperyalist ülkelere olan göçlerde görülen artıştır. Hobson'un dediği gibi, İngiltere'den dışarı göç 1884'ten beri azalmaktadır. O yıl, göçmen sayısı 242 bin iken, bu sayı 1900'de 169 bin olmuştur. Almanya'dan dışarı göç 1881-1890 arasında 1 milyon 453 bin göçmenle en yüksek noktasına ulaştı. Yaklaşık yirmi yıllık dönemde bu rakam 544 bine ve 341 bine düştü. Diğer taraftan Almanya'ya Avusturya'dan, İtalya'dan, Rusya'dan ve başka ülkelerden gelen işçi sayısında bir artma oldu. 1907 sayımına göre Almanya'da 1 milyon 342 bin 294 yabancı vardı, bunların 440 bin 800'ü sanayi işçisi ve 257 bin 329'u tarım işçisiydi.[108] Fransa'da maden sanayisinde çalıştırılan işçilerin «büyük kısmı» Polonyalı, İtalyan ve İspanyollar, yani yabancılardır.[109] Amerika Birleşik Devletleri'nde Doğu ve Güney Avrupa'dan gelen göçmenler en düşük ücretli işlerde çalışırlarken, Amerikan işçileri ustabaşılık yapan ya da yüksek ücret alan işçilerin en yüksek oranını oluştururlar.[110] Emperyalizmin, işçiler arasında bile ayrıcalıklı tabakalar yaratmak ve bu ayrıcalıklı işçi tabakalarını geniş proletarya yığınlarından ayırmak eğilimi vardır.

İngiltere'de emperyalizmin işçileri bölmek, onlar arasında oportünizmi güçlendirmek ve işçi sınıfı hareketi içinde geçici bir çürümeye sebep olmak eğiliminin, 19. yüzyılın sonundan ve 20. yüzyılın başından çok

---

[108] *Statistik des Deutschen Reiches*, cilt 211.

[109] Henger, *Die Kapitalsanlage der Franzosen*, Stuttgart 1913, s. 75.

[110] Hourwich, *Immigration and Labour*, New York 1913.

daha önce kendini belli etmiş olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü emperyalizmin iki önemli ayırdedici niteliği, yani geniş sömürgelere sahip olma ve dünya pazarında tekel sağlama durumu İngiltere'de daha 19. yüzyılın ortalarında kendisini göstermişti. Marks ve Engels, işçi sınıfı hareketi içindeki oportünizm ile İngiliz kapitalizminin emperyalist nitelikleri arasındaki bu bağı sistemli bir biçimde uzun yıllar boyunca izlemişlerdi. Örneğin 7 Ekim 1858'de Engels Marks'a şöyle yazıyordu: «İngiliz proletaryası gittikçe daha fazla burjuvalaşmaktadır; öyle ki bütün milletlerin en burjuvası olan bu millet, burjuvazinin **yanı sıra** açıkça bir burjuva aristokrasiye ve bir burjuva proletaryaya sahip olma amacına yönelmektedir. Bütün dünyayı sömüren bir millet için bu doğal olarak, bir dereceye kadar akla uygun bir şeydir.» (Karl Marks-Friedrich Engels, **Selected Correspondence**, Berlin 1953, s. 131-132)

Hemen bir çeyrek yüzyıl sonra 11 Ağustos 1881 tarihli bir mektubunda Engels, «burjuvazi tarafından satın alınmış veya hiç değilse burjuvaziden para alan adamların kendilerini yönetmesine imkan veren berbat İngiliz işçi sendikaları»ndan bahsediyor. (Marks-Engels, **Collected Correspondence**. Berlin 1950. cilt IV s. 608-609) Kautsky'ye yazdığı 12 Eylül 1882 tarihli mektubunda Engels şöyle yazıyordu: «Bana, İngiliz işçilerinin sömürgecilik siyaseti konusunda ne düşündüğünü soruyorsunuz. Genel olarak siyaset hakkında ne düşünüyorlarsa, aynısını! Burada bir işçi partisi yoktur, sadece Muhafazakar ve Liberal-Radikal partiler vardır ve işçiler, İngiltere'nin dünya pazarı ve sömürgeler üzerindeki tekelinin sağladığı ziyafete sevinçle katılıyorlar.»[111] (Engels, **İngiltere'de İşçi Sınıfının Du-**

[111] *Briefwechsel von Marx und Engels*, cilt II s. 290; cilt IV

rumu'nun 1892'de çıkan ikinci baskısına yazdığı önsözde de benzer düşünceleri açıklamıştır.)

Böylece sebepler ve sonuçlar açıkça beliriyor. Sebepler şunlardır: 1. Bütün dünyanın bu ülke tarafından sömürülmesi; 2. Bu ülkenin dünya pazarındaki tekelci durumu; 3. Bu ülkenin sömürgeler üzerindeki tekelci durumu. Sonuçlar ise şunlardır: 1. İngiliz proletaryasının bir bölümü burjuvalaşır; 2. Proletaryanın bir bölümü, burjuvazi tarafından satın alınmış, hiç değilse burjuvaziden para alan adamlar tarafından yöneltilmeye razı olur. 20. yüzyıl başlarının emperyalizmi dünyanın bir avuç devlet arasında paylaşılmasını tamamladı; bu devletlerden her biri bugün bütün dünyanın, İngiltere'nin 1858'de sömürdüğünden ancak biraz küçük bir kısmını, aşırı kârlar çekerek sömürmektedir. Bu devletlerden her biri tröstler, karteller, mali sermaye ve alacaklı-borçlu ilişkileri sayesinde dünya pazarında tekelci bir yer işgal eder; bu devletlerden her biri şu ya da bu ölçüde, sömürge tekelinden yararlanır. (Bütün sömürge dünyasının toplam genişliği olan 75 milyon kilometre karenin 65 milyon kilometre karesinin, yani yüzde 86'sının altı devlete; 61 milyon kilometre karesinin, yani yüzde 81'inin sadece üç devlete ait bulunduğunu görmüştük.)

Bugünkü durumun ayırdedici özelliği, oportünizm ile işçi sınıfı hareketinin genel ve hayati çıkarları arasındaki bağdaşmazlığı ancak arttırabilecek olan iktisadi ve siyasi şartların varlığıdır: Çekirdek halindeki emperyalizm egemen bir sistem haline gelmiş bulunuyor; kapitalist tekeller ekonomide ve siyasette birinci

---

s. 433; Karl Kautsky, *Sozialismus und Kolonialpolitik*, Berlin 1907, s. 79. Bu broşür Kautsky tarafından, kendisinin henüz bir Marksist olduğu, şimdi çok uzaklarda kalmış olan günlerde yazılmıştı.

sırayı işgal ediyor; dünyanın paylaşılması tamamlanmış bulunuyor. Diğer yandan, İngiltere'nin tartışmasız tekelinin yerinde, bu tekelden pay alma hakkı için yarışan birkaç emperyalist devletin varlığını görüyoruz ve bu mücadele 20. yüzyılın bütün başlangıç döneminin belirleyici özelliğini oluşturuyor. Dolayısıyla oportünizm artık, 19. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de olduğu gibi, bir ülkenin işçi sınıfı hareketi içinde uzun yıllar boyunca kesin zafer kazanamaz. Ancak oportünizm bir dizi ülkede olgunlaşmış, aşırı derecede olgunlaşmış ve çürümüş ve «sosyal şovenizm» biçimini alarak burjuva politikası ile tamamen birleşip kaynaşmış durumdadır.[112]

[112] Açık biçimiyle Potresov, Chkhenkeli, Maslov vb'nin, üstü kapalı biçimiyle de Chkheidze, Skobelev, Akselrod, Martov vb'nin temsil ettiği Rus sosyal-şovenizmi, oportünizmin Rusya'ya özgü türü olan Tasfiyeciliğin (Likidatörlük) bağrından doğmuştur.

DOKUZUNCU BÖLÜM

EMPERYALİZMİN ELEŞTİRİSİ

Emperyalizmin eleştirisi deyince, kelimenin geniş anlamıyla, toplumdaki çeşitli sınıfların kendi genel ideolojilerine bağlı olarak emperyalist siyasete karşı takındıkları tutumu anlıyoruz.

Bir yandan, birkaç elde yoğunlaşmış ve yalnız küçük ve orta değil, çok küçük kapitalistleri ve küçük patronları da kendine bağlayan çok yaygın ve sık bir ilişkiler ağı kurmuş bulunan çok büyük boyutlardaki mali sermaye; diğer yandan da, dünyanın paylaşılması ve başka ülkelere egemen olma yolunda diğer milli mali gruplara karşı yürütülen gittikçe daha yoğun mücadele, mülk sahibi sınıfların bütünüyle emperyalizm safına katılmalarına yol açar. Emperyalizmin açtığı ufuklar konusunda «genel» bir coşkunluk, emperyalizmin hararetle savunulması ve allanıp pullanarak gerçek niteliğinin gizlenmesi... zamanımızın özelliği işte budur. Emperyalist ideoloji işçi sınıfının içine de sızar. İşçi sınıfını diğer sınıflardan ayıran bir Çin Seddi yoktur. Bugünkü, Alman sözde «Sosyal-Demokrat» par-

tisinin önderlerine, haklı olarak, «Sosyal-Emperyalistler» yani sözde sosyalist, gerçekte emperyalist denmektedir. Fakat daha 1902'de Hobson, İngiltere'deki oportünist Fabian derneğine mensup «Fabian emperyalistlerinin» varlığından söz etmişti.

Burjuva bilim adamları ve yazarları, genellikle, emperyalizmi oldukça örtülü bir biçimde savunurlar. Emperyalizmin mutlak egemenliğini ve derin köklerini gözlerden saklar, ikincil ve özel ayrıntıları ön plana çıkarmağa çalışır ve tröstlerin ve bankaların polis tarafından denetlenmesi gibi çok gülünç «reform» tasarıları aracılığıyla dikkati esas noktalardan ayırmak için ellerinden geleni yaparlar vb. Pek seyrek görülen küstah ve samimi emperyalistler ise, cesaretle ortaya çıkıp emperyalizmin temel niteliklerini reforma tabi tutma düşüncesinin saçma olduğunu itiraf ederler.

Bir örnek verelim. Alman emperyalistleri, **Dünya Ekonomisi Arşivleri** dergisinde sömürgelerdeki, tabii özellikle Almanlara ait olanlar dışındaki sömürgelerdeki, milli kurtuluş hareketlerini izlemeye girişiyorlar. Hindistan'daki huzursuzluklara ve protesto hareketlerine, Güney Afrika'da Natal'daki harekete, Hollanda Doğu Hindistan'ındaki harekete vb. değiniyorlar. Bunlardan biri, yabancı egemenliği altındaki çeşitli Asya, Afrika ve Avrupa halklarının, bağımlı milletlerin ve ırkların temsilcilerinin katıldığı, 28-30 Haziran 1910'da toplanmış olan konferans hakkında verilen bir İngiliz raporundan söz ederek, bu konferansta yapılan konuşmaları şöyle değerlendiriyor: «Emperyalizmle savaşmamız gerektiği, egemen devletlerin bağımlı halkların bağımsızlık hakkını tanımaları gerektiği, büyük devletlerle zayıf halklar arasında varılmış olan antlaşmaların uygulanmasını uluslararası bir mahkemenin denetlemesi gerektiği söyleniyor. Bu

iyi niyetli dileklerin ötesine geçemiyorlar. Emperyalizmin, bugünkü biçimiyle kapitalizme ayrılmaz bir şekilde bağlı olduğu gerçeğini ve dolayısıyla» (!!) «emperyalizme karşı açık bir mücadelenin, onun özellikle isyan ettirici bazı aşırılıklarına karşı protestolar sınırı içinde kalmadıkça umutsuz olacağını kavramadıklarını görüyoruz.»[113] Emperyalizmin temelinin reforma tabi tutulması bir aldatmaca, «iyi niyetli bir dilek» olduğuna göre, ezilen milletlerin burjuva temsilcileri bundan «daha» ileriye gidemediklerine göre, ezen milletin burjuva temsilcisi de «daha» geriye, «bilimsel» olma iddiası örtüsü altında emperyalizme köleliğe yöneliyor. Doğrusu, güzel bir «mantık»!

Emperyalizmin temelini reforma tabi tutmanın mümkün olup olmadığı, emperyalizmin doğurduğu çelişmelerin daha fazla yoğunlaşmasına ve derinleşmesine doğru ileri gitmek mi, yoksa bu çelişmeleri yumuşatmaya doğru geri gitmek mi gerektiği sorunları, emperyalizmin eleştirisinin temel sorunlarıdır. Emperyalizmin kendine özgü siyasi niteliklerinin, gericilik ve mali oligarşinin baskısı ve serbest rekabetin yok edilmesinin doğurduğu artan milli baskı olması yüzünden, hemen bütün emperyalist ülkelerde 20. yüzyıl başlarında emperyalizme karşı demokratik bir küçük-burjuva muhalefeti meydana geldi. Kautsky'nin ve uluslararası geniş Kautskici akımın Marksizmden kopuşu işte tam bu noktada ortaya çıkar: Kautsky, ekonomik temeli gerçekten gerici olan bu küçük burjuva reformcu muhalefetine yalnızca karşı koymak zahmetine katlanmamakla, ona karşı koyamamakla kalmadı, pratikte onunla birleşip kaynaştı.

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1898'de İspanya'ya

---

[113] *Weltwirtschaftliches Archiy*, II, s. 195.

karşı açılan emperyalist savaş «anti-emperyalistlerin» muhalefetini uyandırdı; bu anti-emperyalistler, burjuva demokrasisi Mohikanlarının sonuncularıydılar. Bu savaşın «caniyane» olduğunu ilan ediyor, yabancı toprakların ilhakını anayasaya aykırı buluyor, Filipin yerlilerinin önderi Aguinaldo'ya yapılan muameleyi «şovenlerin ihaneti» olarak nitelendiriyor (Amerikalılar önce Aguinaldo'ya ülkesinin bağımsızlığa kavuşacağını vadetmişlerdi, fakat sonra buraya asker çıkardılar ve Filipinleri ilhak ettiler) ve Lincoln'un şu sözlerini tekrarlıyorlardı: «Beyaz adam kendi kendisini yönettiği zaman bu öz-yönetim demektir, fakat beyaz adam hem kendisini hem başkalarını yönettiği zaman bu, artık öz-yönetim değil, zorbalıktır.»[114]

Fakat emperyalizmle tröstler arasındaki ve dolayısıyla emperyalizmle kapitalizmin temelleri arasındaki kopmaz bağları görmekten kaçındığı için, büyük çaplı kapitalizmin ve onun gelişmesinin doğurduğu güçlerle birleşmekten kaçındığı için bu eleştiri, «iyi niyetli bir dilek» olmaktan öteye gidemedi.

Emperyalizmi eleştirirken Hobson'un takındığı tavır da esas olarak budur. Hobson, «emperyalizmin kaçınılmazlığı» iddiasına karşı sesini yükseltmede ve (kapitalist düzende!) halkın «tüketim gücünü artırmak» gerektiğini ileri sürmede Kautsky'den önce davrandı. Emperyalizmin küçük-burjuva bakış açısıyla eleştirilmesi, yani bankaların, mali oligarşinin her şeye kadir olduğu vb., sık sık andığımız Agahd, A. Lansburgh, L. Eschwege ve Fransızlar arasında da 1900'de yayınlanan **İngiltere ve Emperyalizm** adlı yüzeysel bir kitabın yazarı olan Victor Bérard gibi yazarlar tarafından benimsenmiştir. Marksist olmak iddiasında bulunma-

[114] Patouillet, *L'impérialisme américain*, Dijon 1904, s. 272.

yan bütün bu yazarlar emperyalizme karşı serbest rekabeti ve demokrasiyi çıkarırlar, çatışmalara ve savaşa yol açan Bağdat Demiryolu projesini kınarlar, «iyi niyetli» barış «dileklerini» ifade ederler vb. Uluslararası hisse senedi ve tahvil istatistiklerini derlemiş bulunan A. Neymarck da aynı tutumu paylaşır; bu zat, «uluslararası» hisse senetlerini ve tahvilleri temsil eden yüz milyarlarca frankı hesapladıktan sonra 1912'de şöyle haykırıyordu: «Barışın bozulabileceğine... bu büyük rakamlar karşısında herhangi bir kimsenin savaşı başlatmak riskini göze alabileceğine inanmak mümkün müdür?»[115]

Burjuva iktisatçılarının bu safdilliği hiç de şaşırtıcı değildir; kaldı ki bu kadar safdil görünmek ve emperyalizm çağında «ciddi olarak» barıştan bahsetmek **onların çıkarınadır**. Fakat 1914, 1915 ve 1916 yıllarında aynı burjuva reformcu görüşü benimseyen ve barış konusunda herkesin (emperyalistlerin, sahte sosyalistlerin ve sosyal-barışçıların) «aynı fikirde» olduğunu iddia eden Kautsky'de Marksizm adına geriye ne kalmıştır? Emperyalizmin tahlil edilmesi ve çelişmelerinin derinliğinin ortaya serilmesi yerine bunları kenara iten, bunlardan kaçan reformcu bir «iyi niyetli dilek»ten başka hiç bir şey!

Kautsky'nin emperyalizmi ekonomik açıdan eleştirmesinin bir örneğini verelim. İngiltere'nin Mısır ile 1872-1912 yılları arasındaki ithalat ve ihracat istatistiklerini ele alıyor. İstatistikler, bu ithalat ve ihracatın bütün İngiliz dış ticaretine oranla daha yavaş geliştiğini göstermektedir. Kautsky bundan şu sonucu çıkarıyor: «Askeri işgal olmasaydı, sırf ekonomik etkenle-

---

[115] *Bulletin de L'Institut International de Statistique*, cilt XIX, kitap II, s. 225.

rin işleyişinin basit bir sonucu olarak İngiltere ile Mısır arasındaki ticaretin daha az olacağını varsaymak için hiç bir sebep yoktur... Sermayenin genişleme eğilimi, en iyi şekilde, emperyalizmin şiddet yöntemleriyle değil barışçı demokrasi yoluyla desteklenebilir.»[116]

Kautsky'nin Rus çömezi ve sosyal-şovenlerin Rusya'daki savunucusu Spectator tarafından her perdeden tekrarlanan bu iddia, Kautsky'nin emperyalizm eleştirisinin esasını teşkil eder ve işte bu yüzden de daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekir.

İşe Kautsky'nin defalarca ve özellikle 1915 Nisanında, vardığı sonuçların «bütün sosyalist teorisyenler tarafından oybirliğiyle kabul edildiğini» söylediği Hilferding'in sözleriyle başlayalım.

Hilferding şöyle yazıyor: «Daha ilerici olan kapitalist siyasetin karşısına artık günü geçmiş serbest ticaret çağının siyasetini ve devlete karşı düşmanlığı çıkarmak, proletaryanın işi değildir. Mali sermayenin ekonomik siyasetine, emperyalizme proletaryanın cevabı serbest ticaret değil, sosyalizm olabilir. Proletarya siyasetinin amacı, artık gerici bir ülkü haline gelmiş bulunan serbest rekabeti geri getirmek değil, kapitalizmin ortadan kaldırılması yoluyla rekabetin tamamen yokedilmesi olabilir.»[117]

Kautsky mali sermaye çağında «gerici bir ülküyü», «barışçı demokrasiyi», «salt ekonomik etkenlerin işleyişini» savunduğu için Marksizmden koptu. Çünkü **objektif olarak** bu ülkü bizi, tekelcilikten tekelci olmayan bir kapitalizme, yani geriye çeker ve reformcu bir sahtekarlıktan ibarettir.

---

[116] Kautsky, *Nationalstaat, imperialistischer Staat und Staatenbund*, Nürnberg 1915, s. 72, 70.

[117] Hilferding, *Das Finanzkapital*, s. 504.

Mısır ile (veya herhangi bir diğer sömürge veya yarı-sömürge ile) ticaret, askeri işgal **olmasaydı**, emperyalizm **olmasaydı** ve mali sermaye **olmasaydı** «daha fazla artardı». Ne demektir bu? Bu, serbest rekabet genel olarak tekeller tarafından, mali sermayenin «bağları» ya da boyunduruğu (ki bu da tekel demektir) tarafından, veya bazı ülkelerin sömürgeler üzerindeki tekelci mülkiyeti tarafından sınırlandırılmış olmasaydı kapitalizm daha hızlı gelişirdi, demek değil midir?

Kautsky'nin iddiasının başka hiç bir anlamı olamaz ve **bu** «anlam» da anlamsızdır. Herhangi bir tekel durumu olmasaydı, serbest rekabetin, kapitalizmi ve ticareti daha fazla geliştirmesi **mümkün olurdu** diyelim. Fakat ticaret ve kapitalizm ne kadar hızlı gelişirse, tekelciliği **doğuran** üretim ve sermaye yoğunlaşması da o kadar büyük olur. Ve tekeller **zaten** doğmuş durumdadırlar, hem tam da serbest rekabetin **bağrından!** Tekeller artık ilerlemeyi kösteklemeye başlamış olsalar bile bu, tekelleri doğurduktan sonra yaşaması imkansız hale gelen serbest rekabet lehine bir kanıt değildir.

Kautsky'nin iddiasına ne yönden bakılırsa bakılsın, içinde gericilikten ve burjuva reformizminden başka bir şey bulunamaz.

Bu iddiayı biraz değiştirsek ve Spectator gibi, İngiliz sömürgelerinin İngiltere ile olan ticaretinin diğer ülkelerle olan ticaretlerine göre daha yavaş geliştiğini söylesek bile, Kautsky'yi kurtaramayız. Çünkü İngiltere'yi yenmekte olan **da gene** tekelciliktir, gene emperyalizmdir; ancak bu başka bir ülkenin, Amerika'nın, Almanya'nın tekelciliği ve emperyalizmidir. Bilindiği gibi karteller, yeni ve özel bir himayeci gümrük tarifesi biçimi yaratmışlardır; yani ihraç edilebilecek

mallar himaye edilmektedir (Engels bunu, **Kapital**'in üçüncü cildinde tespit etmiştir). Kartellerin ve mali sermayenin kendilerine özgü bir yönteminin de, «düşük fiyatla mal ihracı» veya İngilizlerin deyişiyle «dampingo» yöntemi olduğu da bilinir. Belli bir ülkenin içinde kartel, mallarını yüksek tekel fiyatlarıyla satar ama rakiplerini safdışı etmek ve kendi üretimini son haddine kadar genişletmek için aynı malları yurtdışına çok daha ucuz fiyatlarla satar. Almanya'nın İngiliz sömürgeleriyle ticareti, İngiltere'nin İngiliz sömürgeleriyle ticaretinden daha büyük bir hızla gelişiyorsa bu sadece, Alman emperyalizminin İngiliz emperyalizmine göre daha genç, daha güçlü, daha örgütlü ve ondan daha üstün olduğunu ortaya koyar. Yoksa hiç bir şekilde serbest ticaretin «üstünlüğünü» ispat etmez; çünkü tanık olduğumuz şey, serbest ticaret ile himayecilik ve sömürge bağımlılığı arasındaki bir savaş değil, birbirine rakip iki emperyalizm, iki tekel, iki mali sermaye grubu arasındaki bir savaştır. Alman emperyalizminin İngiliz emperyalizmine üstünlüğü, sömürge sınırlarının veya himayeci gümrük tarifelerinin meydana getirdiği duvardan çok daha güçlüdür! Bunu, serbest ticaret ve «barışçı demokrasi» **lehine** bir kanıt olarak kullanmak bayağılıktır; emperyalizmin esas niteliklerini ve özelliklerini unutmak, Marksizmin yerine küçük burjuva reformculuğunu koymak demektir.

Emperyalizme yönelttiği eleştiri Kautsky'ninki kadar küçük burjuvaca olan burjuva iktisatçısı A. Lansburgh'un bile, ticaret istatistiklerinin incelenmesinde daha bilimsel bir tutum alması ilginçtir. Lansburgh, rastgele seçilmiş sadece bir tek ülkeyi ve bir tek sömürgeyi başka ülkelerle karşılaştırmamış, emperyalist bir ülkenin, 1. Mali bakımdan bu ülkeye bağlı olan, ondan borç para alan ülkelere, 2. Mali bakımdan ba-

ğımsız olan ülkelere yaptığı ihracatı incelemiş ve aşağıdaki sonuçları elde etmiştir. [Tablo: 23]

(Tablo: 23) ALMANYA'NIN İHRACATI (milyon Mark)

		1889	1908	Artış
Mali yönden Almanya'ya bağımlı olan ülkeler	Romanya	48,2	70,8	% 47
	Portekiz	19,0	32,8	% 73
	Arjantin	60,7	147,0	% 143
	Brezilya	48,7	84,5	% 73
	Şili	28,3	52,4	% 85
	Türkiye	29,9	64,0	% 114
	Toplam	234,8	451,5	% 92
Mali yönden Almanya'dan bağımsız olan ülkeler	İngiltere	651,8	997,4	% 53
	Fransa	210,2	437,9	% 109
	Belçika	137,2	322,8	% 135
	İsviçre	177,4	401,1	% 127
	Avustralya	21,2	64,5	% 205
	Hollanda Hindistanı	8,8	40,7	% 363
	Toplam	1,206,6	2,264,4	% 87

A. Lansburgh bu rakamlardan **sonuçlar** çıkarmamış ve dolayısıyla, garip bir şekilde, bu verilerin **kendi yanılgısından** başka bir şeyi kanıtlamadığını —**eğer** herhangi bir şeyi kanıtlıyorlarsa— görmemiştir; çünkü Almanya'ya mali yönden bağımlı olan ülkelere yapılan ihracat, mali bakımdan bağımsız ülkelere yapılandan, az da olsa **daha hızlı** büyümüştür. (Yukarıdaki «eğer» sözünün altını çizmemizin nedeni, Lansburgh'un verdiği rakamların kesin olmamasıdır.)

İhracat ile borçlar arasındaki ilişkiyi inceleyen Lansburgh şöyle yazıyor: «1890-1891'de Alman bankaları bir Romanya istikrazının tahvillerini piyasaya çıkardılar; Alman bankaları önceki yıllarda bu borca mahsuben avans vermişlerdi. Bu borç, esas olarak Almanya'dan demiryolu malzemesi satın almak için kullanıldı. 1891'de Almanya'nın Romanya'ya ihracatı 55

milyon marka yükseldi. Ertesi yıl bu ihracat 39 milyon 400 bin mark ve bazı dalgalanmalardan sonra 1900 yılında da 25 milyon 400 bin marka düştü. Ancak şu son yıllardadır ki bu ihracat, bir iki yeni borçlanma sayesinde, 1891'deki düzeyine yeniden ulaştı.

«Almanya'nın Portekiz'e ihracatı, 1888-1889 istikrazlarından sonra 1890'da 21 milyon 100 bine yükseldi; daha sonraki iki yıl içinde 16 milyon 200 bin ve 7 milyon 400 bine düştü ve ancak 1903 yılında yeniden eski düzeyini buldu.

«Almanya'nın Arjantin'le ticaretine ilişkin rakamlar daha da çarpıcıdır. 1888 ve 1890 yıllarında piyasaya çıkarılan istikrazlardan sonra 1889 yılında Almanya'nın Arjantin'e ihracatı 60 milyon 700 bin marka ulaştı. İki yıl sonra bu ihracat 18 milyon 600 bin marka, yani önceki rakamın üçte birinden daha azına düştü. Almanya ile Arjantin arasındaki ihracat ancak 1901 yılında 1889'daki düzeyini buldu ve onu aştı; bu da ancak devlet ve belediyeler tarafından piyasaya çıkarılan yeni borçlanmaların ve enerji santralleri inşası için verilen avansların ve başka kredi işlemlerinin sonucu olarak meydana geldi.

«1889 borçlanmasının sonucu olarak Şili'ye ihracat, 1892'de 45 milyon 200 bin marka yükseldi ve bir yıl sonra 22 milyon 500 bin marka düştü. Alman bankalarının 1906 yılında piyasaya sürdükleri yeni bir Şili istikrazının ardından ihracat 1907'de 84 milyon 700 bin marka yükseldi ve 1908'de tekrar 52 milyon 400 bin marka düştü.»[118]

Lansburgh bu gerçeklerden, dış ticaret borçlara bağlı olduğu zaman ihracatın ne kadar kararsız ve düzensiz olduğu, ülke sanayisini «doğal» ve «uyumlu»

---

[118] *Die Bank*, 1909, II, s. 819 ve devamı.

bir tarzda geliştirmek dururken yurtdışına sermaye yatırmanın ne kadar kötü bir şey olduğu, Krupp'un yabancı borçların tahvillerini piyasaya sürerek ödediği **bahşişin** bu firmaya ne kadar «pahalıya mal olduğu» gibi eğlenceli küçük burjuva ahlâk yargıları çıkarıyor. Fakat gerçekler açıktır. İhracattaki artış, burjuva ahlakıyla hiç mi hiç ilgisi olmayan ve bir öküzün derisini iki kere yüzmekten başka bir şey düşünmeyen mali sermayenin dalaverelerine **sıkı sıkıya bağlıdır:** Mali sermaye önce istikrazdan gelen kârları cebine atar, sonra borçlunun Krupp'dan mal almak ve Çelik Sendikası vb'den demiryolu malzemesi satın almak için **aynı** borcu kullanmasından doğan başka kârları da cebe indirir.

Tekrar edelim ki Lansburgh'un rakamlarını kesinlikle tam ve mükemmel kabul etmiyoruz; fakat Kautsky'nin ve Spectator'unkilerden daha bilimsel oldukları ve Lansburgh meseleye doğru yaklaşım yolunu gösterdiği için bunları aktardık. İhracat ile ilişkili olarak mali sermayenin önemini tartışırken, ihracat ile özellikle ve sadece mali sermayenin dalavereleri arasındaki bağı, özellikle ve sadece ihracatla kartellerin mal satışı arasındaki bağı vb. ayırdetmek gereklidir. Sömürgeleri sömürge olmayan ülkelerle, bir emperyalizmi başka bir emperyalizmle, bir yarı-sömürge veya sömürgeyi (Mısır'ı) bütün öteki ülkelerle kıyaslamakla yetinmek, meselenin **özünü** karanlıkta bırakmak ve onu görmekten kaçınmak demektir.

Kautsky'nin emperyalizme yönelttiği teorik eleştirinin Marksizm ile ortak hiç bir yanı yoktur ve bu eleştiri ancak, oportünistler ve sosyal-şovenler ile barış ve birlik propagandasına bir giriş görevini görür. Çünkü, emperyalizmin çok derin ve temel çelişmelerini, yani tekel ile onunla yanyana var olan serbest rekabet ara-

sındaki, mali sermayenin dev «işlemleri» (ve dev kârları) ile serbest piyasadaki «dürüst» ticaret arasındaki çelişmeleri, bir yanda karteller ve tröstler ile diğer yanda kartelleşmemiş sanayi arasındaki çelişmeyi karanlıkta bırakır ve bu çelişmeleri görmekten kaçınır.

Kautsky'nin icat ettiği ünlü «ultra-emperyalizm» teorisi de aynı derecede gericidir. Onun bu konuda 1915 yılında ileri sürdüğü fikirleri, Hobson'un 1902'de ileri sürdüğü fikirlerle karşılaştırınız.

Kautsky şöyle diyordu: «Bugünkü emperyalist siyaset yerine, milli mali sermayeler arasındaki rekabetin yerini alacak uluslararası birleşik bir mali sermaye tarafından dünyanın ortaklaşa sömürülmesini sağlayacak yeni, ultra-emperyalist bir siyaset konulamaz mı? Kapitalizmin böyle yeni bir aşaması hiç değilse tasavvur edilebilir bir şeydir. Peki bu gerçekleşebilir mi? Henüz bu soruya cevap verebilmek için yeterli belirti yoktur.»[119]

Hobson ise şöyle diyordu: «Her biri uygarlaşmamış bağımlı ülkelere sahip olan birkaç büyük federal imparatorluk üzerine yayılmış olan Hıristiyanlık, birçoklarına, çağdaş eğilimlerin en meşru gelişmesi ve sağlam bir inter-emperyalizm (emperyalizmlerarası) temeli üzerinde sağlanacak sürekli bir barış umudunu veren bir gelişme olarak görünüyor».

Hobson'un onüç yıl önce inter-emperyalizm dediği şeye Kautsky, ultra-emperyalizm veya süper-emperyalizm adını veriyor. Latince bir ön ek yerine başka birini koyarak yeni ve zekice gözalıcı kelimeler uydurmak dışında Kautsky'nin bilimsel düşünce alanında kaydettiği tek ilerleme, Hobson'un, İngiliz papazlarının riyakarlığı dediği şeyi Marksizm diye yutturma-

[119] *Die Neue Zeit*, 30 Nisan 1915, s. 144.

ya kalkışmasıdır. Bu çok saygıdeğer kastın, İngiliz - Boer savaşından sonra, birçok akrabalarını Güney Afrika savaş alanlarında kaybetmiş olan ve İngiliz maliyecilerine daha da büyük kârlar sağlamak için daha yüksek vergiler ödemek zorunda bulunan İngiliz orta sınıfını ve işçilerini **teselli etmek** için her türlü çabayı göstermesi çok doğaldır. Emperyalizmin o kadar da kötü bir şey olmadığı, sürekli barışı sağlayabilecek inter (veya ultra) emperyalizme çok yakın bir şey olduğu teorisinden daha iyi bir teselli bulunabilir mi? İngiliz papazlarının veya duygusal Kautsky'nin iyi niyetleri ne olursa olsun, Kautsky'nin «teorisinin» objektif, yani gerçek sosyal içeriği ancak şu olabilir: Kapitalist düzen içinde sürekli barışın mümkün olduğu umudunu yayarak kitleleri en gerici bir yöntemle avutmak, onların dikkatini günümüzün keskin çelişmelerinden ve ciddi sorunlarından saptırmak ve bu dikkati, gelecekte gerçekleşecek hayali bir «ultra-emperyalizm» düşüne yöneltmek. Kautsky'nin sözde Marksist teorisinde, yığınları aldatmaktan başka bir şey yoktur.

Gerçekten de, Kautsky'nin Alman işçilerine ve bütün ülkelerin işçilerine aşılamağa çalıştığı gelecek umutlarının baştan aşağı sahte olduğunu anlamak için, iyi bilinen ve tartışmasız kabul edilmiş gerçekleri bunlarla karşılaştırmak yeterlidir. Hindistan, Hindiçini ve Çin'i düşünün. Nüfusu 6-7 yüz milyona varan bu üç sömürge ve yarı-sömürge ülkenin İngiltere, Fransa, Japonya, ABD vb. gibi birçok emperyalist devletin mali sermayesi tarafından sömürülmekte olduğu biliniyor. Bu emperyalist ülkelerin, Asya devletlerindeki topraklarını, çıkarlarını ve «etki alanlarını» korumak ve genişletmek için birbirlerine karşı ittifaklar kurduklarını varsayalım. Bu ittifaklar «inter-emperyalist» veya «ultra-emperyalist» ittifaklar olacaktır. Asya'nın bu

bölgelerini «barışçı» yoldan paylaşmak amacıyla **bütün** emperyalist ülkelerin kendi aralarında bir ittifak kurduklarını varsayalım. Bu ittifak, «uluslararası düzeyde birleşmiş mali sermaye»nin bir ittifakı olacaktır. Aslında 20. yüzyılda bu tür ittifaklar yapılmıştır. Örneğin emperyalist devletlerin Çin'e karşı tutumu böyle olmuştur. Şunu soruyoruz: Kapitalist düzen var olduğu sürece —ve Kautsky'nin yaptığı varsayım da bundan başka bir şey değildir— bu ittifakların geçici olmayacaklarını, her türlü sürtüşme, çatışma ve mücadeleyi ortadan kaldıracaklarını «düşünmek» mümkün müdür?

Cevabın ancak olumsuz olabileceğini görebilmek için soruyu açık bir şekilde koymak yetiyor. Çünkü kapitalist düzen içinde etki alanlarının, çıkarların, sömürgelerin vb. paylaşılmasında, paylaşmaya katılanların **gücünden**, onların genel ekonomik, mali ve askeri güçlerinin hesabından başka bir esas **kabul edilemez.** Paylaşıma katılanların güçleri de eşit derecede değişmez, çünkü kapitalist düzende ayrı ayrı girişimlerin, tröstlerin, sanayi kollarının veya ülkelerin **eşit** gelişmesi mümkün değildir. Yarım yüzyıl önce Almanya, kapitalist güç bakımından o zamanki İngiltere'nin gücüne oranla yoksul, önemsiz bir ülkeydi; Rusya'ya kıyasla da Japonya aynı durumdaydı. On veya yirmi yıl içinde emperyalist devletlerin göreli güçlerinin **değişmeden** kalacağı düşünülebilir mi? Kesinlikle hayır.

Şu halde İngiliz papazlarının veya Alman «Marksisti» Kautsky'nin bayağı küçük burjuva fantazileri açısından değil de kapitalist sistemin gerçekleri açısından bakarsak, «inter-emperyalist» veya «ultra-emperyalist» ittifaklar hangi biçimi alırsa alsın, ister bir emperyalist grubun diğerine karşı birleşmesi veya **bütün** emperyalist devletleri kucaklayan genel bir ittifak ol-

sun, **kaçınılmaz olarak,** savaşlar arasındaki dönemlere ait birer «ateşkes» olmaktan öteye gidemezler. Barışçı ittifaklar savaşlara zemin hazırlar ve karşılığında gene savaşlardan doğarlar; dünya siyaseti ve dünya ekonomisi içindeki **tek ve aynı** emperyalist ilişkiler ve bağlar temeli üzerinde bazen barışçı bazen de barışçı olmayan mücadele biçimleri doğurarak, biri diğerinin şartlarını hazırlar. Fakat işçileri yatıştırmak ve onları, burjuvazinin saflarına geçmiş olan sosyal-şovenlerle uzlaştırmak için akıllı Kautsky aynı zincirin bir halkasını diğerinden **ayırıyor;** Çin'in «yatıştırılması» için **bütün** büyük devletler arasında yapılmış olan şimdiki barışçı (ve ultra-emperyalist, yok yok ultra ultra-emperyalist) ittifakı, (bokser isyanının bastırılmasını hatırlayın) öbür gün örneğin Türkiye'nin paylaşılmasını sağlayacak yeni bir «barışçı» genel ittifakı hazırlayacak olan, yarının barışçı olmayan çatışmasından ayırıyor. Kautsky, işçilere, emperyalist barış ile emperyalist savaş dönemleri arasındaki canlı bağı göstermek yerine, cansız işçi liderleriyle uzlaşmalarını sağlamak için cansız bir soyutlama sunuyor.

Bir Amerikan yazarı Hill, **Avrupa'nın Uluslararası Gelişiminde Diplomasi Tarihi** adlı kitabının önsözünde, çağdaş diplomasi tarihini şu dönemlere ayırıyor: 1. Devrim çağı, 2. Anayasa hareketi, 3. Günümüzdeki «ticari emperyalizm» çağı.[120] Başka bir yazar İngiltere'nin 1870'ten sonraki «dünya politikası» tarihini dört döneme ayırıyor: 1. Birinci Asya dönemi (Rusya'nın Orta Asya'da Hindistan'a doğru ilerlemesine karşı mücadele dönemi), 2. Afrika dönemi (yaklaşık olarak 1885-1902 yılları): Afrika'nın paylaşılması konusunda Fran-

[120] David Jayne Hill, *A History of Diplomacy in the International Development of Europe,* I, s. 10.

sa ile mücadele dönemi (İngiltere'yi, Fransa ile savaşmasına kıl payı yaklaştıran 1898 «Faşoda olayı»), 3. İkinci Asya dönemi (Rusya'ya karşı Japonya ile ittifak), 4. «Avrupa» dönemi; esas itibarıyla, Alman aleyhtarı.[121] «Bankacı» Riesser 1905'te İtalya'daki Fransız mali sermayesinin bu ülkeler arasındaki bir siyasi ittifakın yolunu hazırladığını ve Almanya ile İngiltere arasında İran konusunda, bütün Avrupa kapitalistleri arasında da Çin istikrazı konusunda bir çatışmanın gelişmekte olduğunu belirtirken, «İleri karakollar arasındaki siyasi çatışmalar mali alanda yer alıyor» diye yazıyordu. Sıradan emperyalist çatışmalara kopmaz bir şekilde bağlı olan barışçı «ultra-emperyalist» ittifakların yaşayan gerçeği işte budur!

Kautsky'nin emperyalizmin en derin çelişmelerini örtbas etmesi, ki bu kaçınılmaz olarak emperyalizmin hoş gösterilmesine götürür, onun emperyalizmin siyasi nitelikleri konusundaki eleştirisi üzerinde de etkisini gösterir. Emperyalizm, her yere özgürlük değil egemenlik götüren mali sermaye ve tekeller çağıdır. Bu eğilimlerin getirdiği sonuç, siyasi sistem ne olursa olsun, her yerde gericilik ve bu alanda da mevcut çelişmelerin son derece yoğunlaşmasıdır. Milli baskı ve ilhak çabaları, yani milli bağımsızlığın çiğnenmesi (çünkü ilhak, milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkının çiğnenmesinden başka bir şey değildir) özellikle yoğunlaşır. Hilferding, milli baskının yoğunlaşmasıyla emperyalizm arasındaki bağı doğru tespit ediyor: «Yeni açılmış ülkelerde ithal edilen sermaye, çelişmeleri yoğunlaştırıyor ve davetsiz misafirlere karşı uyanıp milli bilince kavuşmakta olan halkların sürekli olarak artan direnişine yol açıyor; bu direniş kolaylıkla ya-

[121] Schilder, adı geçen eser, s. 178.

bancı sermayeye karşı tehlikeli tedbirlere dönüşebilir. Eski sosyal ilişkiler temelden değişir, 'tarihi olmayan milletleri' yüzlerce yıldır saran tarımsal kabuk parçalanır ve bunlar da kapitalist girdaba çekilirler. Bizzat kapitalizm, boyun eğdirilenlere kurtuluş için gerekli araçları ve kaynakları yavaş yavaş temin eder ve onlar da, bir zamanlar Avrupa milletlerinin gözünde en yüce olan amaca, yani ekonomik ve kültürel özgürlüğü sağlamanın bir aracı olarak birleşmiş bir millî devletin yaratılması amacına ulaşmak için yola koyulurlar. Bu millî bağımsızlık hareketi, Avrupa sermayesini, en değerli ve en fazla kâr vadeden sömürü alanlarında tehdit eder ve Avrupa sermayesi egemenliğini ancak, askeri kuvvetlerini durmadan artırmakla koruyup sürdürebilir.»[122]

Buna şunu eklemeliyiz: Emperyalizm yalnız yeni açılmış ülkelerde değil eskilerinde de ilhaka, artan millî baskıya ve bunun sonucu olarak artan direnmeye yol açar. Kautsky, emperyalizmin siyasi gericiliği yoğunlaştırmasına karşı çıkarken son derece acil bir meseleyi, yani emperyalizm çağında oportünistlerle birleşmenin imkansızlığı meselesini karanlıkta bırakıyor. İlhaklara karşı çıkarken, itirazlarını oportünistlere en uygun gelecek ve onlara en az dokunacak bir biçimde sunuyor. Alman dinleyicilere hitap ediyor ama gene de günün konusu olan en önemli noktayı, örneğin Alsace-Lorraine'in Almanya tarafından ilhakı meselesini karanlıkta bırakıyor. Kautsky'nin bu «zihinsel sürçmesini» değerlendirmek için şu örneği alacağız. Bir Japon'un Filipinlerin Amerika tarafından ilhak edilmesini kınadığını varsayalım. Onun bunu, kendisi Filipinleri ilhak etmeyi istediğinden değil de, bu gibi ilhak-

[122] Hilferding, *Das Finanz kapital*, s. 433-434.

lardan iğrendiği için yaptığına kaç kişi inanacaktır? Ve Japon'un ilhaklara karşı yürüttüğü «mücadelenin» samimi ve siyasi bakımdan dürüst olduğuna ancak, Kore'nin Japonya tarafından ilhakına karşı da mücadele ettiği ve Kore'nin Japonya'dan ayrılma özgürlüğünü savunduğu zaman inanılabileceğini kabul etmek zorunda değil miyiz?

Kautsky'nin, emperyalizmin ekonomik ve siyasi eleştirisi gibi teorik tahlili de **baştan başa**, Marksizmle kesinlikle bağdaşmayacak bir ruhla, emperyalizmin temel çelişmelerinin örtbas edilmesi ruhuyla ve Avrupa işçi sınıfı hareketi içinde oportünizm ile yapılan ve artık sarsılmakta olan birliği ne pahasına olursa olsun korumak çabasıyla doludur.

ONUNCU BÖLÜM

EMPERYALİZMİN TARİHTEKİ YERİ

Emperyalizmin ekonomik özünün, tekelci kapitalizm olduğunu görmüş bulunuyoruz. Kendi başına bu gerçek, emperyalizmin tarihteki yerini belirler; çünkü serbest rekabetin bağrından —ve tamamen serbest rekabetten— doğan tekel, kapitalist sistemden daha yüksek bir toplumsal ve ekonomik düzene geçiştir. Ele aldığımız çağın belirleyici özellikleri olan başlıca dört tekel türüne ya da tekelci kapitalizmin belli başlı belirtilerine özel olarak değinmemiz gerekir.

Birincisi tekel, üretimin yoğunlaşmasının çok yüksek bir gelişme aşamasında doğmuştur. Bu, tekelci kapitalist birlikler, karteller, sendikalar ve tröstler demektir. Bunların günümüzün ekonomik hayatında oynadıkları önemli rolü görmüş bulunuyoruz. 20. yüzyılın başlangıcında ileri ülkelerde tekeller tam bir üstünlük kazandılar; ve kartellerin kuruluşunda ilk adımlar yüksek gümrük tarifelerinin himayesinden yararlanan Almanya ve Amerika gibi ülkelerde atılmış olmakla birlikte serbest ticaret sistemini uygulayan İngiltere'de

de aynı temel olay, yani üretimin yoğunlaşmasından tekellerin doğuşu, çok gecikmeden kendini gösterdi.

İkinci olarak tekel, kapitalist toplumdaki temel ve çok yüksek derecede kartelleşmiş sanayi alanlarının, özellikle kömür ve demir sanayilerinin en önemli hammadde kaynaklarının tekel altına alınmasını teşvik etmiştir. En önemli hammadde kaynaklarının tekel altına alınması, büyük sermayenin kudretini çok büyük ölçüde arttırmış ve kartelleşmiş sanayi ile kartelleşmemiş sanayi arasındaki çelişmeyi keskinleştirmiştir.

Üçüncü olarak, tekel bankalardan çıkmıştır. Bankalar eskiden mütevazi aracı girişimler oldukları halde, bugün mali sermaye tekelcileri haline gelmişlerdir. Önde gelen kapitalist ülkelerin her birindeki en büyük üç ya da beş banka, sanayi sermayesi ile banka sermayesi arasında «şahsi birlik»e ulaşmış ve bütün ülkelerin toplam sermaye ve gelirinin büyük bölümünü oluşturan milyarların denetimini ellerinde toplamışlardır. Günümüz burjuva toplumunun istisnasız bütün ekonomik ve siyasi kurumlarının üstüne sımsıkı bir bağımlılık ilişkileri ağı germiş olan bir mali oligarşi, bu tekelin en çarpıcı belirtisidir.

Dördüncü olarak tekel, sömürgecilik siyasetinden doğmuştur. Sömürgecilik siyasetinin çok sayıdaki «eski» dürtüsüne hammadde kaynakları için, sermaye ihracı için, «etki alanları» yani kârlı alış veriş, imtiyazlar, tekel kârları vb. alanları için ve nihayet genel olarak ekonomik alanlar için yapılan mücadeleleri eklemiştir. Avrupa devletlerinin Afrika'daki sömürgeleri örneğin 1876'da olduğu gibi Afrika'nın henüz ancak onda birinden ibaretken, sömürgecilik siyaseti tekelcilik dışındaki yöntemlerle, «serbestçe el koyma» denebilecek bir yolla gelişebiliyordu. Fakat 1900'de Afrika'nın onda dokuzu ele geçirilmiş ve bütün dünya payla-

şılmıştı. Bu durumda artık kaçınılmaz olarak sömürgeler tekeli çağı ve bunun sonucunda da dünyanın paylaşılması ve yeniden paylaşılması için yapılan çok şiddetli mücadele başladı.

Tekelci sermayenin, kapitalizmin bütün çelişmelerini ne dereceye kadar yoğunlaştırmış olduğu genellikle bilinir. Hayat pahalılığını ve kartellerin baskısını anmak yeter. Çelişmelerin bu yoğunlaşması, dünya mali sermayesinin kesin zaferinden itibaren başlayan tarihi geçiş döneminin en güçlü itici kuvvetini oluşturur.

Tekeller, oligarşi, özgürlük eğilimi yerine egemenlik eğiliminin geçmesi, gittikçe artan sayıda küçük veya zayıf milletlerin en zengin veya en kudretli bir avuç millet tarafından sömürülmesi, bütün bunlar emperyalizmin, bizim onu asalak veya çürüyen kapitalizm olarak tanımlamamızı zorunlu kılan ayırdedici nitelikleridir. Emperyalizmin eğilimlerinden biri olarak, burjuvazinin giderek daha fazla sermaye ihracının getirdikleriyle ve «kupon keserek» yaşadığı «rantiye devlet»in, tefeci devletin ortaya çıkması gittikçe daha belirgin bir biçimde kendini gösterir. Bu çürüme eğiliminin kapitalizmin hızlı gelişmesini durduracağını sanmak yanlış olur. Durdurmaz. Emperyalizm çağında bazı sanayi kolları, burjuvazinin bazı tabakaları ve bazı ülkeler, zaman zaman bu eğilimlerden birini ya da diğerini şu ya da bu-ölçüde, açığa vururlar. Bir bütün olarak kapitalizm eskisine oranla çok daha büyük bir hızla gelişmektedir. Fakat bu gelişme, sadece genel olarak daha eşitsiz bir hale gelmekle kalmaz, aynı zamanda bu eşitsizlik özellikle sermaye bakımından en zengin olan ülkelerdeki (örneğin İngiltere'deki) çürümede kendini gösterir.

Alman iktisadi gelişmesinin hızı ile ilgili olarak büyük Alman bankaları konulu bir kitabın yazarı olan

Riesser şöyle diyor: «Bundan önceki dönemin (1848-1870) pek de yavaş olmayan gelişme hızı, Alman millî ekonomisinin ve Alman bankacılığının şimdiki (1870-1905) gelişme hızının yanında, bugünün çok hızla seyreden ve sadece sokaktaki masum yayalar için değil, otomobildekiler için de tehlikeli olan otomobillerine göre eski zamanların atlı arabalarının hızı gibi kalır.»

Buna karşılık bu kadar olağanüstü bir hızla büyümüş bulunan bu mali sermaye, tam da bu kadar hızlı büyümüş olduğu için, daha zengin başka milletlerden ele geçirilecek olan —hem de yalnız barışçı yollarla değil— sömürgeleri daha «sakin» bir biçimde ele geçirmek istemiyor değildir. Amerika Birleşik Devletleri'nde son 20-30 yılda görülen ekonomik gelişme Almanya'dakinden bile daha hızlı olmuştur ve işte **tam da bu nedenle** çağdaş Amerikan kapitalizminin asalak niteliği daha da belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır. Diğer yandan sözgelimi, cumhuriyetçi Amerikan burjuvazisinin, kralcı Japon veya Alman burjuvazileriyle kıyaslanması gösteriyor ki, emperyalizm çağında en büyük siyasi farklar büyük ölçüde azalmaktadır; genel olarak önemsiz olduklarından değil, fakat ele aldığımız bütün bu durumlarda sözkonusu olan burjuvazi, kesin olarak asalak nitelikleri taşıyan bir burjuvazi olduğu için.

Birçok sanayi kolundan birinde, birçok ülkeden birinde vb. kapitalistlerin yüksek tekel kârları elde etmesi, bunların bazı işçi kesimlerini ve bir süre için oldukça önemli bir işçi azınlığını satın almalarını ve belli bir sanayi kolunda veya belli bir ülkede onları diğer işçilere karşı burjuvazinin saflarına kazanmalarını ekonomik bakımdan mümkün kılıyor. Emperyalist milletler arasında dünyanın paylaşılması yüzünden varolan uzlaşmazlıkların yoğunlaşması da bu çabayı art-

tırıyor. Emperyalizmle oportünizm arasındaki bağ böyle meydana gelmiştir; bu bağ, emperyalist gelişmenin bazı özellikleri başka ülkelerden önce İngiltere'de kendini göstermiş olduğu için, öncelikle ve en açık olarak İngiltere'de kendini göstermiştir.

L. Martov gibi bazı yazarlar işçi sınıfı hareketi içindeki oportünizm ile emperyalizm arasındaki bağı —ki günümüzde özellikle göze çarpan bir olaydır— hasıraltı etmek için (Kautsky ve Huysmans usulü) şu «resmî iyimser» düşünceye baş vuruyorlar: Oportünizmin artmasına neden olan şey ileri kapitalizm olsaydı veya oportünizme en yatkın işçiler en iyi ücret alan işçiler olsaydı, kapitalizme karşı olanların davası umutsuz bir dava olurdu vb. Bu çeşit bir «iyimserlik» konusunda hiç hayale kapılmamalıyız. Bu, oportünizm açısından iyimserliktir; bu, oportünizmi gizlemeye yarayan bir iyimserliktir. Aslında, oportünizmin olağanüstü bir hızla gelişmesi ve bu gelişmenin iğrenç niteliği onun başarısının devamlı olacağını kesinlikle garanti etmez. Sıhhatli bir vücutta tehlikeli bir çıbanın hızla büyümesi, sadece, bu çıbanın daha çabuk patlaması ve böylece o sıhhatli vücudun çıbandan kurtulması sonucunu doğurur. Bu bakımdan, emperyalizme karşı savaş, oportünizme karşı savaşla sıkı sıkıya bağlı olarak yürütülmediği sürece emperyalizmle savaşın boş ve sahte bir laftan ibaret kalacağını anlamamış olan insanlar en tehlikeli kimselerdir.

Bu kitapta emperyalizmin ekonomik niteliği ile ilgili olarak söylenen bütün sözlerden şu sonuç çıkar: Emperyalizmi geçiş halinde kapitalizm olarak veya daha doğrusu can çekişen kapitalizm olarak tanımlamamız gerekir. Bu bakımdan, çağdaş kapitalizmi anlatırken burjuva iktisatçılarının sık sık «iç içe geçme» «tek başına kalmanın artık görülmemesi» gibi terimler kul-

lanmakta olmalarına dikkat etmek çok öğreticidir. Onlara göre bankalar «işlevlerine ve gelişme çizgilerine uygun olarak, tamamen özel nitelikte iş girişimleri değildirler, tamamen özel nitelikteki iş kuralları alanının gittikçe daha fazla dışına çıkmaktadırlar.» Ve yukarıya aldığımız bu sözleri sarfeden Riesser, Marksistlerin «toplumsallaşma ile ilgili kehanetinin gerçekleşmediğini» bütün ciddiyetiyle ilan edebiliyor!

Öyleyse şu «iç içe geçme» sözü ne demek oluyor? Bu söz, gözümüzün önünde cereyan eden sürecin en çarpıcı niteliğini ifade ediyor. Gözlemi yapanın teker teker ağaçları saydığını ama ormanı göremediğini gösteriyor. Yüzeysel, rastlantısal, karmakarışık olanı beceriksizce kopya ediyor. Gözlemcinin, elindeki hammadde yığını altında ezildiğini ve bu hammadde yığınının anlamını ve önemini değerlendiremeyecek kadar yeteneksiz olduğunu ortaya koyuyor. Hisse senetleri sahipliği, özel mülk sahipleri arasındaki ilişkiler «rastlantısal bir biçimde iç içe geçer» ama bu iç içe geçmenin altında yatan esas temel, değişen toplumsal üretim ilişkileridir.

Büyük bir girişim dev boyutlara ulaştığı zaman ve çeşitli verileri tam olarak hesaplayabilme temelinde on milyonlarca insan için gerekli olan bütün temel hammaddelerin üçte ikisini veya dörtte üçünü sağlamayı planlı bir şekilde örgütlediği zaman; hammaddeler bazen yüzbinlerce mil uzakta da olsa, en uygun üretim yerine sistematik ve örgütlü bir şekilde nakledildiği zaman; çeşitli mamul maddelerin imaline kadar bütün birbirini izleyen işlenme aşamalarını bir tek merkez yönettiği zaman; bütün bu ürünler bir tek plana uygun olarak onlarca ve yüzlerce milyon tüketiciye dağıtıldığı zaman (örneğin Amerika'da ve Almanya'da Amerikan «Petrol Tröstü»nün petrol dağıtımı), artık

üretimin yalnızca «iç içe geçmesi» ile değil, üretimin toplumsallaşmasıyla karşı karşıya olduğumuz açıktır. Özel ekonomik ilişkiler ve özel mülkiyet ilişkileri artık içeriklerine uymayan bir kabuk, parçalanması suni olarak geciktirilirse mutlaka çürüyecek olan bir kabuk oluşturmaktadır; çürüme durumunu belki oldukça uzun bir süre devam ettirebilecek (özellikle, oportünist çıbanın tedavisi uzun sürerse), ama sonunda mutlaka atılacak olan bir kabuktur bu.

Alman emperyaliźminin coşkun hayranı Schulze - Gaevernitz şöyle haykırıyor: «Alman bankalarının yüksek yönetimi bir kez bir düzineyi geçmeyen kişinin ellerine emanet edildikten sonra, bunların çalışmaları, kamu yararı bakımından bugün bile kabinedeki bakanların çoğunun çalışmasından daha önemlidir.» (Bankacıların, bakanların, sanayi kodamanlarının ve rantiyelerin «içiçe geçmiş» olduğu burada, yazarın işine geldiği için, unutulmuş)... «Tespit ettiğimiz eğilimlerin gelişmesini mantıki sonuçlarına vardırırsak şunu görürüz: Milletin parasal sermayesi bankalarda birleşmiş, bankalar karteller halinde birleşmiş, milletin yatırım sermayesi hisse senedi ve tahviller biçimine dökülmüş olacak. İşte o zaman Saint-Simon'un dahice öngörüsü gerçekleşecek: 'Ekonomik ilişkilerin tek ve bir örnek, bir düzenleme olmaksızın gelişmesinin doğurduğu şimdiki üretim anarşisi yerini üretimin örgütlenmesine bırakmak zorundadır. Artık üretim, birbirinden bağımsız ve insanların ekonomik ihtiyaçlarından habersiz tek tek sanayiciler tarafından yönetilmeyecektir; üretimin yönetimi belli bir toplumsal kurum tarafından yapılacaktır. Merkezi bir yönetim kurulu, geniş sosyal ekonomi alanını daha yüksek bir noktadan görebildiğinden, sosyal ekonomiyi bütün toplumun yararına düzenleyecek, üretim araçlarını uygun elle-

re teslim edecek ve hepsinden önemlisi de üretimle tüketim arasında sürekli bir uyumun bulunmasına dikkat edecektir. Görevleri arasında ekonomik çalışmanın belli bir örgütlenmesi bulunan kurumlar zaten şimdiden vardır: Bankalar. 'Saint-Simon'un öngörüsünün gerçekleşmesinden henüz çok uzakta olmakla birlikte ona doğru giden yoldayız. Bu Marksizmdir; Marks'ın düşündüğünden farklı, fakat sadece biçimde farklı.»[123]

Gerçekten de Marks'ın ezici bir «çürütülmesi»! Bu, Marks'ın kesin, bilimsel tahlilinden Saint-Simon'un kehanetine geri dönüştür; bir dahinin kehaneti, ancak alt tarafı bir kehanet işte.

Ocak-Temmuz 1916

[123] Schulze-Gaevernitz, *Grundriss der Sozialökonomik*, s. 146.

Lenin, emperyalizmin iktisadî temelini ilk defa bu kitabında açıkladı.

Önde gelen tekelci ülkeler arasındaki, sömürgecilik ve dünya hakimiyeti mücadelesinin, «vazgeçilebilir» ya da «yanlışlıkla yapılmış bir tercih» olduğunu iddia eden Kautsky'nin görüşlerini eleştiren Lenin, sömürgelerin, etki alanlarının ve dünyanın emperyalist savaşlar yoluyla yeniden paylaşılmasının kaçınılmaz olduğunu gösterdi. Emperyalizm varolduğu sürece, ezilen ülkelerin, milletlerin ve halkların, emperyalizme karşı devrimci savaşları da varolacaktır.

Ancak, ister devrimler emperyalizmi yıkarak yeni savaşları önlesin, ister önce savaşlar patlak versin ve emperyalistler arasındaki çelişmeler daha da keskinleşerek emperyalizmi yıkıma götüren devrimlere yol açsın; emperyalizm eninde sonunda yeryüzünden silinecektir.

Lenin'in emperyalizm hakkındaki bu bilimsel teorisi Marksizme büyük bir katkıdır.

40 Lira